MODERNI HRVATSKI PRIPOVJEDAČI

13976

STO GODINA
HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI
IV.

NOVIJI HRVATSKI PISCI

UREDNIK

DR. SLAVKO JEŽIĆ

STO GODINA
HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI
1830—1930

SVEZAK 4

MODERNI
HRVATSKI PRIPOVJEDAČI

ZAGREB
MINERVA NAKLADNA KNJIŽARA D. D.
1934

MODERNI HRVATSKI PRIPOVJEDAČI

UREDIO

DR. LJUBOMIR MARAKOVIĆ

ZAGREB
MINERVA NAKLADNA KNJIŽARA D. D.
1934

Tisak „UNION“ grafičko-nakladni zavod d. d., Zagreb

MODERNA HRVATSKA PRIPOVIJETKA

1.

Prema osnovnim načelima ovoga zbornika nijedan se književni rad kao cjelina ne može u njemu štampati u preinačenu obliku, t. j. ni u izvatku, ni skraćen, ni u oglednim stranicama. Svako skraćivanje ili preinačenje moglo bi izazvati dojam diskretnog retuširanja, a to bi znatno izmijenilo sud o umjetničkoj vrijednosti djela. A u drugu ruku ogledne stranice ili bilo kakvi izvaci iz opsežnijih pripovijetki ne mogu dati slike ni njihove stvarne obuhvatnosti, ni autorove snage, da svu tu veliku i raznoliku građu razvrsta i da svakom sastavnom elementu dade njegovu vlastitu boju, plastiku, ugođaj. Zamisao cjeline, kompozicija, obuhvatnost psihologijske razgrananosti lica, širina i dubljina crtanja atmosfere — to je ono, što daje romanu njegovo značenje. A pojedini bi odlomci mogli služiti jedino kao pobuda za čitanje djela, oslon za pamćenje sadržaja ili, u najboljem slučaju, kao ogled stila, ali samo u jednoj situaciji i u jednom ugođaju. A sve to nije zadaća ovakva zbornika. Svako uvođenje u književne vrednote bez sumnje je i pobuda za čitanje, pa i ovdje, kakav god bio izbor, on može da dade tek neki predokus djela pojedinih pisaca, i nešto kao ključ ili čarobnu riječ, kojom se ulazi u carstvo njihova duha. Bilo bi sasvim pogrešno misliti, da će se ma čija radoznalost zadovoljiti sa ovo nekoliko stranica: ona treba da ide dalje, kako je i pravo. Ali baš zato izvaci ne bi ni za nju ništa značili; u kompleksu suvremene književnosti ili čak i u nizu djela samoga pisca, oni bi možda, baš tako usamljeni i istrgnuti, postali nerazumljivi i nedokučljivi. Ova knjiga nikako nema zadaće da bude udžbenik — ako se već misli, da udžbenik može i mora imati neke nedostatke, bez kojih bi i on u stvari trebao da bude.

Ali mora se kazati, da je to načelo najteže održati, kada se radi baš o pripovjedačima. Je li jednaka vještina, u malo stranica

mnogo kazati, kao i ona, u djelu opsežne kompozicije zgrnuti probleme čitave jedne epohe ili generacije? Šta ima da nam kaže izbor pripovjedačkih djela jedne epohe? Ako se radi samo o imenima, onda bi bio dovoljan kraći ili duži literarno-historijski pregled. On bi govorio izravno o piscima i rekao o njima stvarno više nego po koja pripovijest, u kojoj se ličnost piščeva sakrila daleko i duboko iza maske lica i pojava, u koje je pisac zbio svoj unutarnji svijet. Ili bi ovakav izbor bio dokaz pripovjedačke vještine? To, u izvjesnom opsegu, svakako mora da bude. Ali šta znači to: pripovjedačka vještina? Stil, koji teče mirnoćom epa te pripovijeda neku zgodu zato, što u samom pripovijedanju leži izvjesni čar sugestivnosti, kojemu se podajemo, da zaboravimo svijet oko sebe i da se zanesemo u carstvo fantazije? Ili istrzano kidanje riječi i rečenice, slika i likova, koje u groznici unutarnjih vizija ne pomiče događaje s mjesta, nego se kao ukleto bori, da ureže u dušu čitaočevu samo jedno, i glavno: žig duše pripovjedačeve, težinu njegovih besnenih noći i mučnih dana, stravu sablasti koje ga prate, neviđene i nevidljive za ostali svijet, dok ih vidovito pero, u grču paničnog stvaranja, ne okuje u riječi i likove? Između ovih dviju krajnosti, bezgranično je mnogo posrednih nijansa. Ali je svakako jasno, da jedna od njih redovno daje dojam „uzorite novele", zaokružene, zaobljene, oštro postavljene i točno pointirane, a druga nam se čini kao ulomak nečega što se hvata o imaginarne nastavke, što izranja, slučajno izolovano i naročito osvijetljeno, iz mora unutarnjih doživljaja, o kojemu nitko i ne sluti što sve krije u svojim nedohvatnim dubljinama i nedoglednim širinama.

2.

Sa svijetom ustaljenih vrednota i određenih pogleda, sa svijetom tradicijom uređena i povezana života, sve se više gubi onaj prvi tip mirnog i epskog pripovijedanja. Realizam je još proizvodio čitave knjižnice romana, jer je oboreni svijet idealističkih tradicija htio da nadomjesti obnovljenom, iznova podignutom slikom svijeta kao cjeline mišljenja, osjećanja i djelovanja. U nizu pojedinačnih epizoda, koje su kao tipski „slučajevi" članovi za velike indukcije, pisac okušava tezu, koju hoće da dokaže, ili je mnogostrano osvjetljuje, da je što bolje utvrdi. Otuda čitavi nizovi novela, psihologijski istančanih, pripovjedački izglađenih i zaobljenih, jer ih nose oštre logičke pointe piščeva rezonovanja, filozofijskog razmišljanja. Turgenjev je „kralj novele", a onaj koji se kod nas za njim povodi, Ks. Š. Gjalski, podiže također pretenzije na taj naslov, i, relativno, s pravom. Kroz njegove najvrednije pripovjedačke radove (a to su bez sumnje novele a ne romani), kroz nizove Pod starim krovovima — Diljem doma — Iz varmeđinskih dana pa do Tajinstvenih priča, zapljuskuje nas neprestano, poput mračnog ostinata nekog uzburkanog mora ogorčenja, Schopenhauerov beznadni pesimizam i, s njim uporedo ili bolje kao njegova ilustracija, još beznadniji očaj Khuenove Hrvatske.

Roman hrvatske epohe realizma, relativno vrlo plodan, nije dao pune mjere umjetničke vrijednosti. Preveliki tipizam kompozicije kod Gjalskoga, konfuznost koncepcije građe i forme kod Kovačića, roman-feuilletonistički romantizam motiva kod Kumičića, suviše izrazita didaktička tendencija kod Kozarca, neistančanost literarne kulture kod Novaka i tek neko svitanje smisla za nijansu kod Leskovara, nisu dali da roman realizma bude onako intenzivna umjetnička, kao što je ekstenzivna stvarna slika vremena.

Moderna, artizam, simbolizam — ili kako bismo najzgodnije nazvali razdoblje od realizma do ekspresionizma, — ne ide za tim da „spasava", „liječi", „poučava" ili kako se sve to prije nazivalo. Ali njezino gledanje svijeta dolazi još uvijek izvana. Epoha na mijeni dvaju stoljeća doba je bezobzirnih stvarnih revizija. Ono, što je realizam još otklanjao s nekim blagim gestom poetskog otpora i tihe rezignacije, usvojeno je temeljito i potpuno. Doduše ne iz onako naivnih udžbenika kao što je Büchnerov „Kraft und Stoff", kojega nije bilo teško suzbiti, ali je zato, sugerirano obilnije i vještije, već prešlo u krv modernom čovjeku. Mjesto Büchnera Häckl i Carneri, s većim vidom naučnosti i metodske ozbiljnosti. O materijalizmu se više ne diskutira, on se primjenjuje. Moderna je epoha revizija čitavog vanjskog svijeta: sve treba da se ispita, da se nanovo otkrije, ponovno utvrdi. Samo što je ta materija oštra i tvrda, a moderni čovjek baš u tim krizama postao preosjetljivi intelektualac, kojemu se instinktivno gadi sve, što grubo ranjava njegovu tako pažljivo njegovanu senzibilnost, njegov smisao za tonalitet i nijansu. Više nego da upućuje i nameće svoje mišljenje, moderni je

čovjek zaposlen oko toga da vida svoje rane, zadobivene u tom srazu dviju stvarnosti: stvarnosti vanjskog svijeta koji on afirmira kao osnovno načelo i polaznu točku svega (prirodno-naučni zakoni, naročito biologijska istraživanja itd.), i s druge strane, stvarnosti svoga ličnog unutarnjeg života, koji, teorijski, vuče sve konsekvencije iz tih naučnih novih spoznanja, ali praktično trpi od njihove primjene na svoj vlastiti ja, koji bi imao biti nezavisan, slobodan i u svojoj intelektualnosti kao svaki naročito fini instrumenat do krajnosti osjetljiv i krhak.

Moderna može stoga „osvajajući" tlo vanjskog svijeta u smislu svojih ideala, da piše ditirampski sjetilne i raspojasane novele, u kojima su prikazani tek kaleidoskopski ulomci vanjskog svijeta u svijetlu peanske opojnosti jednog časa, jedne nove i neiskušane senzacije. Ali kada se radi o tom da se uokviri čitava slika svijeta u jedno cjelovito djelo, da se napiše opsežniji roman kao bitan obračun, onda se unutarnji život sve više uvlači u sebe, roman postaje autobiografija. Umjesto cjelovite slike vanjskog svijeta, on postaje samo registriranje reakcije na nj u svijesti, koja se mimozno povlači i, na grubi dodir s vanjskim svijetom, odgovara sve nemoćnijim trzajima i — bijegom. Čitava Moderna nije u romanu, na polju pripovjedačkog rada opsežnije koncepcije, dala ništa što bi zaista bilo na visini superiorne umjetničke definicije ondašnjeg čovjeka i ondašnjeg vremena — osim romana, koji nosi baš značajno ime „Bijega" (Nehajev). Zanimljivo je promatrati, u toj vezi, pripovjedački rad upravo M. Nehajeva, bez sumnje najdubljeg i najizgrađenijeg pisca te epohe. Pored „Bijega", on je napisao čitavu knjigu novela „Veliki grad". Ali izbliza ogledane, osim posljednjih u knjizi koje su dodane samo da zbirka bude veća, sve te novele nisu drugo no iverje oko glavne figure i osnovnog problema „Bijega". Pokušaji, da se protumači ličnost, koja je u središtu romana i koja je tamo, dakako, individualitet za sebe, ali je u stvari tipski reprezentant intelektualca onoga vremena koji se, u istom tom prosjeku, samo možda manje superioran i tek u epizodi, prikazuje u nizu novela. Nehajev, jedan od najistančanijih artista svoje generacije kod nas, ima bez sumnje i rutinu i znanje, da napiše dobru, zaokruženu i privlačljivu novelu. Ali može li takav rad, nastavši da tako reknem na rubu krupnog djela, napisan kao na okrajku „Bijega", dati pravu sliku svoga pisca prema romanu, u koji je ovaj unio sve svoje bogato znanje, svoja osnovna životna iskustva, svoju duboku osjećajnost i onu formulaciju čitavog problema, koja mu se definitivno činila najsočnija, najpotpunija i najsugestivnija? Bez sumnje, ako se radi o Nehajevu, pripovjedaču autokonfesijskih uzbuđenja, prvoborcu idejnih revolta i unutarnjih kriza, „Bijeg" je jedini mjerodavni dokumenat, i bilo koja novela iz „Velikoga grada" tek je njegov blijedi refleks ili istrgnuti izdanak. No Nehajevljev Andrijašević kao Goetheov Werther (da navedemo samo jedan od klasičnih primjera), ubivši se u romanu, oslobađa svoga pisca od svih kaotičnih trzavica epohe, koja je bez sumnje neobično uzbudljiva u svojoj dramatičnoj borbenosti, ali je napokon preboljena s unutarnjim zrijenjem i ustaljivanjem piščevih pogleda na život. Novele kao „Kostrenka", „Jubilej", „Onaj žutokosi", nastale kojih dvadeset godina kasnije, manje su direktni dokumenti Nehajevljeve ličnosti, ali su zato jači dokazi njegove umjetničke zrelosti. Naročito ova posljednja, koja je stoga i uvrštena u ovaj zbornik, čini mi se kao klasičan primjer Nehajevljeve pripovjedačke superiornosti. Stvorila ju je atmosfera, koja odiše jeftinim efektima novinskih senzacija i koja je inspirirala u svoje vrijeme najbanalnije „romane" vašarskog stila i najnezdravije, sadistički „uzbudljive" novinske izvještaje u rubrici iz „Sudnice". S nekoliko majstorski nabačenih crta, Nehajev je umio da sa sebe i svoga motiva strese sav taj krvavi i prljavi gad i jad, koji je taj strašni kompleks zločinstava obavijao lažnom romantikom strave i užasa. Sigurnom rukom zrelog majstora pretvorio je historiju mladog razbojnika u tragediju čovjeka iz publike. Suđenje razbojniku promeće se, uzbudljivošću majstorske novelistike, u vizionarno gledanje stvari, u optužbu socijalne okoline, iz koje su nicali i iz koje su mogli rasti žalosni Čaruge i njihovi ortaci. Što je mirniji, jednostavniji, objektivniji pritom pisac, to je intenzivnija, prodornija njegova misao — i to sređenija, neodoljivija, sugestivnija njegova pripovjedačka vještina.

3.

Ali između ta dva Nehajeva leži čitava jedna književna epoha, koja je, kao reakcija na Modernu, donijela ponovni „Sturm und Drang" traženja i rušenja: ekspresionizam. Javio se već prije rata kao reakcija na nemoguću političko-socijalnu situaciju uoči velikog

rata, tražeći umjetnički izražaj eruptivnim snagama, koje su buknule svom snagom u katastrofama rata i u kaosu prvih poslijeratnih godina. Ekspresionizam je sav satkan od potencijalnih fikcija, ne od zbiljske stvarnosti. Nade i uzbuđenja revolucionarnog htijenja, beskrajni vidici prevratnih zahvata, fantastične vizije ratnih strahota kao makabreskni kontrast isto tako fantastičnim ogorčenjima razočaranja, neposredno iza rata. Pisac se ne uvlači više u sebe kao u psihičkom naturalizmu Moderne, nego se sav baca u borbu, na barikade duha. Ali su te barikade u onoj grandioznoj veličini, u kojoj ih on zamišlja, imaginarne. Ekspresionist nameće vanjskom svijetu lik svoga htijenja. Njegovo unutarnje doživljavanje nije mimozna reakcija na sukobe s vanjskim svijetom, nego je, često brutalan, juriš na nj. Pritom ekspresionist, vođen veličinom svoje vizije, često udara teškim mužarom ondje, gdje bi dostajala i strojna puška, ili stupa na teren s već nataknutom plinskom maskom i ondje, gdje bi bilo lako ukloniti strvinu, koja okužuje zrak. Iz toga nerazmjera nastaje groteska, koja je bez sumnje, hotice ili nehotice, najjače izražajno sredstvo ekspresionizma. A u drugu ruku, borba ekspresionizma za bolje čovječanstvo, za veliki pokret preporoda, zaista nije Don Quijotov boj s vjetrenjačama, jer pogađa točno srž pitanja, iako ne može da ga riješi, i jer je iskrena. Zato je njezina druga strana tragična patetika, puna sumorne nostalgije za srećom čovječanstva, kao u Krležinu okovanom Kristovalu Kolonu ili u gluhom mraku, u kojemu se još nalaze lica Kulundžićeve „Ponoći". Iako nije više pisan dosljednom tehnikom ekspresionizma, Cesarčev roman „Zlatni mladić", koji crpe građu iz onoga vremena i još je pun ondašnjih uzbuđenja, pokazuje i jednu i drugu stranu gledanja: i grotesku u socijalno-političkoj persiflaži i tragičnu melanholiju u sudbini pojedinih lica.

Kao nekad „Sturm und Drang", ekspresionizam, koji sav znači revolucionarnu borbu, dakle akciju, radnju sa udarnim parolama bez opširnih analitičkih refleksija, najjače se i najjasnije očitovao u drami. Takve su epohe nužno prijelazne i prolazne. Prolazne za generacije i pojedince. I prema tome njihova je vrijednost više u tom, što su dokumenti vremena, nego u tom, što bi bili zreli i trajni plod stvaralačkog duha u njegovu najjačem naponu. I Goetheov „Götz" i Schillerovi „Razbojnici" i Hugoov „Ernani" značajni su, ali ne će svjedočiti o talentu svojih pjesnika kao što svjedoči „Ifigenija", „Wallenstein" ili „Legenda vjekova". Krležina „Baraka pet be", koju su inače donosili u ogledima naše proze, danas, nakon nastojanja oko zatvorenije forme, koje je pisac intonirao „Glembajevima" s više smisla za stvarnost, za mirniji i trajniji pogled, za klasičniju zaoštrenost i forme i ideje, možda i nije više najpodesniji primjer piščeva pripovjedačkog talenta. Svakako, tko hoće da vidi Krležinu neobičnu moć u stvaranju stravičnih imaginarnih vizija, fantastičnih halucinacija duha na podlozi realnosti, koja je u svojoj pokidanosti isto tako fantastično nerealna, taj će posegnuti za tim demonski mahnitim pozorištem sjena. Kako je ekespresionizam ne samo kao književni smjer nego i kao shvatanje stvarnosti, pokret općeg karaktera, to je naročita njegova oznaka sveobuhvatnost perspektiva, kosmički karakter zbivanja, univerzalni kosmopolitizam idejnih zahvata. U tom se pogledu teško odreći pripovijetke kao što je „Baraka pet be", u kojoj drhti sveopća definicija rata i općeljudski pojam užasa pred fizičkim, a još više moralnim uništenjem čovjeka, ma kojoj on narodnosti pripadao. Hrvatski vojnik svjetskog rata sa svojim bezutješnim i bezizglednim perspektivama čovjeka, koji se bori za imaginarne pojmove, njemu strane i nejasne, naročito je plodonosna podloga za psihologijska iskustva te vrsti. A ta je ista podloga dana i u „Bitki kod Bistrice Lesne", samo što je nakon ekspresionizma autor napustio grand-guignolske vizije nadrealnih stvari, a s tim u vezi i idejni raspon gledanja. „Bitka kod Bistrice Lesne" nije više pripovijetka svjetskog opsega, ona znači prolaženje svjetskog rata kroz dušu hrvatskog seljaka u vidu njegova sitnoga ličnog vidnog kruga i njegovih pojedinačnih briga i pogleda. Ali su pogledi karakteristični za čitav njegov kraj, za čitavu zemlju, i po tom su bliži stvarnosti.

4.

Put k stvarnosti posljedica je ekspresionističkih razočaranja. Revolucija, uzbuna, revolt nošeni su idealizmom, koji svoju eksplozivnu dinamiku crpe otuda, što već gleda u duhu ostvarenu sliku svijeta, koja je tek fiktivna i imaginarna. Ali u svom zanosu on se na svakom koraku sukobljuje sa zbiljnošću, sa stvarnošću koja ne samo da ne odgovara njegovoj fikciji, nego joj je i polarno oprečna.

Nerazumijevanje i nehaj odozdo, pritisak i sila odozgor, sudari svih mogućih nepredviđenih (ili u zanosu oduševljenja previđenih) komponenata s desna i lijeva, donose kobne rezultate. Preostaju dva puta: ili prilagođivanje, bar prividno, ili napuštanje borbe i ponovno uvlačenje u sebe. U prvom slučaju onaj, koji prividno podliježe, pušta svoga najvećega neprijatelja, stvarnost, da se sama izgrize i obori. Srušivši njegov idealizam, ona nije ništa postavila na njegovo mjesto, i u bezidejnosti i duhovnoj praznini njezine uobražene sitosti, ona će ugušiti samu sebe. Otuda jedan tip pisaca „nove stvarnosti" ili modernog objektivizma, onaj, koji nije napustio idejnu borbu. Odrekavši se silom prilika svakog vidnog rezonovanja ili sentimenta, zadovoljava se tim, da registrira, zaoštrenom točnošću zapažanja, tu stvarnost. Njezino izražajno sredstvo nije više mefistofelski cinizam poruge, a ni eksplozivna uzbuđenja pobune. Dostaje, da se uglavi niz događaja, da iskoči njihova jasna uzročnost, pa da se osjeti, koliko je neodrživ taj poredak, koji se silom nametnuo u času kaotične pocijepanosti revolucije. Ta trijezna, mirna, svijesno hladna podzemna borbenost očituje se ili u superiornom stavu jedva zamjetljive ironije, kao u pripovjedačkom gledanju Budakova „Vuka Šeponje" i sl., ili u namjernom odricanju svega onoga, što znači pjesnički nakit, te bi moglo uljepšati stvar i dati joj neki prijatniji vid. A taj ona prema ogorčenom borbenom stavu piščevu ne smije da ima. To je tip „socijalne književnosti" u suvremenom smislu riječi, s čitavom legijom pisaca u svjetskoj književnosti, kojih faktičnu literarnu zamašnost nije uvijek lako razabrati iza krupnoće predmeta, koje obrađuju. Cesarčevo nastojanje u nekojim glavnim pripovijetkama simbolično nazvane zbirke „Na novom putu" pokazuje takav smjer, kojemu je možda najklasičniji primjer njegova „Hobotnica". S obzirom na namjerno odricanje svega onoga, što se zove pjesnički ukras i što književnom djelu može da dade stilsku izrazitost i ličnu boju, možemo se pitati, može li ova književnost propagande u sudu budućnosti i u sklopu prošlosti kao književnost, kao umjetnost, zauzeti presudno mjesto u stvaranju hrvatske književnosti kao individualne cjeline, koja reprezentira nešto, što opravdava svoje ime, dajući mu karakteristični izražaj i unutarnju sadržinu? Jasno je, da posizanje za krilaticama i jednokrilnim definicijama kao što je bila „golubinja ćud" s romantički idealističke, a „porod vuka i arslana" s modernistički pozitivističke

strane, predstavljaju jednostrano gledanje i čine se samo kao pjesničke fraze. Ali kad i Krleža u svojoj „Hrvatskoj rapsodiji" prikazuje Hrvatskog genija sa svijetlom zvijezdom na čelu usred kaosa ratnih strahota i bezglavosti, onda se i nehotice nameće misao, da je karakteristična oznaka hrvatskog duha izvjesni romantički misticizam, koji bi općenito bilo teško definirati, ali je u istinu neuklonjiv u svim jačim manifestacijama našeg kulturnog izražaja. Ove uvodne stranice nisu nipošto pisane, da podižu sporna pitanja ili da ulaze u borbu, ali osvjetljujući svoj predmet, one nisu mogle mimoići ni taj problem, koji, stojeći na granici dvaju stogodišta hrvatske književnosti, i ne pripada više pravo ovom prvom razdoblju, jer bi definitivne plodove imao tek donijeti.

Drugi tip modernog objektivizma, onaj koji se povlači u sebe i gleda stvarnost nezavisno od nje same, nije još ni zastupan u našoj suvremenoj književnosti. Linija evropskog romana koja je intonirana Proustom, a u potpunoj svojoj stilskoj izrazitosti izrađena po Joyceu, Virg. Woolf, Italu Svevu i dr. ne daje više imaginarnu, nego iracionalnu sliku svijeta. Koliko je „socijalna književnost" određena propagandnom sadržinom i prema tome nosi sama u sebi uvjete zaokruženosti, oštre pointiranosti i uzročne povezanosti pripovijedanja, dakle tipa „uzorite novele", toliko Joyceov tip romana dokida (na oko bar) svaku razumsku povezanost događaja. Zašto bi neke pojave oko nas bile važnije, a druge ne? Zašto bi, kad smo se već toliko puta prevarili u svojim iskustvenim zaključcima, baš ova pojava bila u uzročnoj vezi s onom, kad bi to mogla biti i svaka druga, koja je okružuje? Treba dakle sve registrirati, i u tom šarenom kaleidoskopu tajnu ćemo vezu između stvari i pojava prije naslutiti podsviješću nego li pronaći razumskim poimanjem. Einstein i Freud, premda mnogima nisu ni točno poznati u svom naučanju, ubacili su u suvremeni svijet dvije krilatice: relativnost i podsvijest. Književna ih imaginacija iskorišćuje na svoj način za stvaranje novih i bogatih efekata. Takav se roman na prvi mah pričinja kao muzej svega i svačega, što centralno lice oko sebe zamjećuje i registrira, prividno bez razumske kontrole, kao nekakav bezredni inventar. No uza sav svoj labirintski karakter, ukazuje se pripovijedanje, izbliže ogledano, kao neobičan raffinement diskretnog pointiranja radnje uz neodoljivo pronicavu introspekciju duševnih stanja i pronalaženje sasvim novih putova za otkrivanje problematike životnog zbivanja.

5.

Sačinjajući sastavni dio zbornika „Sto godina hrvatske književnosti", pogled je ovog izbora uperen više unatrag nego li unaprijed. Pa ipak, kada bi se radilo o nezavisnom izboru za pojedine epohe različitih smjerova, bez sumnje bi ušlo više pisaca, koji su dali karakteristične tvorevine momenta, iako su se kasnije, u cjelini, izgubili. Čak i njihovi vlastiti produkti iz ranijih epoha blijede u cjelini njihova životnog djela. Tako se desilo, da ekspresionizam i nema ovdje svoga pravog zastupnika, jer mu je prerano preminuli Donadini tek preteča, a Krleža i Cesarec danas su ga već premašili. Kada bi se htjela dati potpuna historijska slika svega toga, bilo bi možda najopravdanije, da se ne biraju pisci nego same pripovijetke, i da se one poređaju po godinama svoga postanja: na taj bi način bila zastupana n. pr. po dva Nehajeva, pa dva Krleže, po dva Cesarca i po koje ime, koje se danas više i ne spominje. Ali omeđani prostor i opći karakter ove knjige nikako ne bi toga dopustio. Uza svu historijsku perspektivu, mislim da je zadaća ovakve antologije, koja se daje u ruke ne stručnjacima nego širokoj inteligentnoj čitalačkoj publici, da pruži čitaocu živu hrvatsku književnost. Njen izbor treba još i danas da govori govorom umjetničke i stvarne sinteze, dokazujući da, unatoč promjenljivosti stilskih ukusa, postoji trajno vrijedna i kulturno zrela hrvatska književnost u svojim definitivnim plodovima. A drugo, da ta književnost ne znači računski zbroj nego organsku cjelinu, povezanu ne samo razvojem i usavršivanjem umjetničkih izražajnih sredstava, nego i svim onim što čini narod narodom, životom ljudi, kraja, zemlje, duhovnošću i stvarnošću, intelektualnim i socijalnim problemima, političkim i moralnim životom.

Treba li napose još upozoriti, koliko je baš u tom pogledu dragocjena Matoševa pripovijest, koja svojim naslovom, pa sjećanjem na Jelačića bana, pa vremenom protivumadžarskih demonstracija osamdesetih godina, pa godinom, kada je napisana, povezuje baš čitavu stotinu godina ovog antologijskog zbornika. Ona ujedno daje na nesravnjivo sažet i prodoran način Matoševo karakteristično tragigroteskno gledanje života, plastiku bez premca, lapidarnu, neodoljivu. A iznad svega toga, Matošev srčani demokratizam i njegovu budnu svijest borca (priča se, štampana prvi put u beogradskom „Delu", zvala „Junačka smrt" — sarkazam, koji siječe poput oštrice), neumornog Déroulèdea svoje tužne Kroacije.

Neke nam pripovijetke jače približavaju pjesnika stvaraoca kao ličnost, kao duhovnu pokretnu silu, u autobiografijskim motivima ili u priči (Nazorov Anđeo u zvoniku, Ogrizovićev Bog, Brlić-Mažuranićkina Šuma Striborova). Livadićeva „Isabeau" je, točno po doktrini Moderne, klasična ilustracija „indiferentnosti sujeta", koji pjesnikova inspiracija ipak prožima finom čovječanskom osjećajnošću. Drugi, bliži životu zajednice, hrabro načinju osjetljive socijalne motive (Nehajev, Donadini, Cesarec) dajući ujedno atmosferu grada. Ali klasični pejzaž Zagreba u ovoj knjizi, a svakako i jedan od najklasičnijih uopće, ostaje Matoševa turobna slika tuđinom gaženoga Jelačićeva trga. Okružuju ga slike krajeva, koji su vjekovima stvarali hrvatsku zemlju, pojam domovine i njezine fizionomije u historiji, onoga što čini da ovaj antologijski zbornik predstavlja ne samo po imenu nego i u stvari jedan kontinuitet srodnosti i cjeline. U tom je pogledu golem korak učinila pripovjedačka umjetnost od nedavne prošlosti do danas: od više ili manje bezazlenog izvanjskog folklora do modernog vizionarnog artizma, koji u tajni tla i krvi traži vjekovne zakone unutarnje i vanjske egzistencije onoga, što daje narodu pravo na život, i što mu ga zajamčuje u budućnosti. Preko intimnog, sitnog, još realizmu srodnog genre-slikarstva Ivakića i Velikanovića sa Slavonijom i Srijemom u interpretaciji Moderne, koliki je velik razmak od Budisavljevićeve Ličke grude do Budakova Vuka Šeponje, u kojem je na nesravnjivo priprost a ujedno dubok način dana duša Like, s ličkim pejzažom, Ličaninom, financom, žandarom i ličkim vukom! Ili razlike između dobronamjerne bezbojne didaktike nekadanjeg Osman-Aziza ili Edhema Mulabdića, i Hercegovine Alije Nametka, u kojoj duša muslimana nije slikoviti Istok ni interesantni arhaizam, nego sudionik dubokog vapaja čitave zemlje za svijetlom, suncem i slobodom. Nazor je ovio pričama svoga života otoke i primorje, Šimunović je klesao tipove dalmatinskog kopna, Vilović je otkrio Međumurje, Krleža je u Zagorčevoj ratnoj nostalgiji za zavičajem, možda i suviše „rembrantovski" ali ipak istinito, ocrtao Zagorje bitno drugačije od onoga „pod starim krovovima". Pejzaž je nesravnjivo napredovao u nijansi, tlo je oživjelo svojim životom, a krv, koja je iz njega niknula, nerazdruživa je od rodne grude. Baš

po tom rodna će gruda unatoč svim političkim peripetijama (Matoš, Krleža, Vilović, Kolar) biti i ostati lijepa naša domovina.

*

Po želji izdavača ovaj je uvod nešto opsežniji. On uza sve to nema nikakvih pretenzija, da bude iscrpna studija, nego je samo pokušaj, da opravda i obrazloži izbor, koji iznosi pred čitaoca. On hoće da ujedno pripovijetke, koje su, premda je svaka za sebe zaokružena i potpuna, ipak istrgnute i osamljene, poveže nitima, koje bi mogle učiniti, da čitalac osjeti, kako ta književnost, koja mu se iznosi u perspektivi jednog stoljeća, nije mrtva historija ni prazno slovo, nego živi život i zalog novih snaga.

Ljubomir Maraković

MODERNI HRVATSKI PRIPOVJEDAČI

ANTUN GUSTAV MATOŠ

KIP DOMOVINE LETA 188*

Kada se ušeprtljiše Zagrepčani radi onijeh grbova na zgradi državne financije, zovne usplahirena vlast u pomoć vojsku.

Bijaše to treći dan „bune".

Jutro toplo, sunčano. Nebom se nepomično pružio samo jedan, crn i duguljast oblačak: mniš, e je kroz pukotinu modrog plašta nebeskoga prokuljao dim.

— Vojska ide, ide vojska!

I za tili časak prsne šarena gužva. Odvulala se kao pred kakom grozovitom istragom, a na pustom trgu Jelačićevu ostadoše samo piljarički stolovi i stočići.

Za tren oka zabravilo vrata kućna i dućanska.

Tišina kao pred groznom bitkom!

Malo, a iz Bakačeve ulice kao da šušnu lišće, kao da pljusnu kiša — i diže se bahat kopita.

— Soldati ideju, bežimo!

— Nedem, makar fratri padali!

— Ali Pepica, draga, lublena Pepica — —

— Nedem, Joškec, nedem! Kaj mi moreju ovi grintavci? Ja nis' niš kriva!

To govori tik do spomenika usamljen par: guravi piljar Pogačić i pretila gospa Pogačićka, koja se ujezerila na svom tronošku kao u staro mirno doba.

I zarudi prvi red konjice.

— Pepica, za pet ran Kristušovih, smili mi se! Hodi! Buju te fundali ovi madžarski hajuši . . .

I niz modruljasti se nos poštovanog purgara prosu voda iz očiju.

— Ali Pepica, draga, lublena Pepica!

— Nedem, Jožica, magari najdepši fratri padali!

Tutnji već i gromori: sad će ih zapljusnuti crveni eskadron.

— Pepica! Jojček, kaj bu z nas!

I čestiti se purgar zdvojno okrene na peti i stane strugati, strugati niz čaršiju

— Fuj te budi, pajcek vušivi!

Drekne i pljune za njim.

Konjica joj se već kasom sasvijem prikučila . . .

Tek sada, kada se osjeti sama, napuštena, a motreći sve jasnije bijesna, blesasta lica i gole ćorde — uhvati babu grdan strah. Ujelo ju nješto duboko u grudima, koljena joj se kucnu, ona dva tri zuba zacvokotaju, a pred očima joj se zamagli.

Šćućuri se i stane gristi nokte. Učini joj se, da ju onaj bucmasti oficir s iglastim brcima gleda pakosno, zlurado.

— Lezi, babo! — dreknu neko.

A ona potresena skoči na noge junačke i baci kao molitven pogled na sionog Bana: u sunčanom se zlatu blista kalpak i menten, a ljuta mu se krivošija u snažnoj desnici kao zapalila . . .

I u babinoj duši sine dan, kada ga je djevojkom ovdje gledala s njegovim „Ilercima".

U to bocne onaj časnik svoga konja i uz urnebesni hura i smijeh preskoči poštovanu „tovarušicu" opće poznatog purgara Pogačića. Zemlja zatutnji, a gusa poleti kao vijor preko piljarskih klupa i stočića.

*

* *

Poslije nekoliko sati jedva nađe poštovani Pogačić svoju ženu.

Prućila se kao panj pored svojeg tronoška. Po amazonskim joj se grudima prosuo luk, peršun, voće, salata i krunice različita cvijeća.

Prisvenula, sirotica. Čelo joj probijeno, a po požutjelom se licu uhvatio sir od krvi kao sok od jagode ili višnje.

Nebavac Pogačić zapuca zdvojno prstima, udari se tronoškom po čelu, stane Pepicu podizati na noge i pipati joj srce. No Pepičino je junačko srce stalo, da se malo odmori. I zlosrećnik otrči u najbližu rakijašnicu i baci u kljun čitav polić rakije.

Odnijeli ga u bolnicu Milosrdne braće.

I nju i njega zakopaše krišom, — krišom, dragi čitaoče, krišom . . .

ISO VELIKANOVIĆ

DEŠA GROM

Nekad je to bilo najobičnije ime u selu. Ako se dijete rodi u subotu, uoči blagdana Gospodnjeg, ili na samu nedjelju, zar bi se taj mali sretnik i mogao okrstiti drugačije nego blagdanjim imenom: Dominik, nedjeljno dijete, — Nedjeljko, kako se po nekim mjestima zove takav sretnik, ili Deša, kako se Dominik od mila zove ovdje u selu.

I Deša Grom bio je sretnik, koji se rodio u noći sa subote na nedjelju, pa mu nije izmaklo lijepo ime nedjeljnog djeteta. Ali njemu je poslužila još jedna sreća, rodio se i uoči svetog Antuna, najvećeg blagdana seoskog.

Radi toga seoskog blagdana i čuvenog proštenja na taj dan gotovo ga i ne htjedoše okrstiti uobičajenim nedjeljnim imenom. Sva ženskadija u kući, pa i drugi svijet iz susjedstva, koji se bio sletio da vidi lijepog momčića, o kojem su već bili razglasili divno čudo da je crven kao Švaba, i divili mu se. koliko je grlat, nadadoše viku, da ga treba okrstiti po sutrašnjem svecu, svetom Antunu, od kojeg i nema većeg sveca u selu, a možda i na cijelom svijetu. Bili su gotovo već i prevladali pristaše svetog Antuna, ali onda se javi domaćin, otac dječakov. Jako se rasrdio čovjek, što se cijelo selo plete u njegove poslove, pa kad se rasrdio na žene, rasrdio se i na sveca, ni kriva ni dužna, i strašno se uprotivio i svecu i njegovu imenu. Veli on. „Svetac je gospodar u svojoj crkvi, a ovdje sam gospodar ja".

Svatko se voli goropaditi, a pogotovu domaćin u svojoj kući. Zapitat će on dakle:

— Šta je ovo? Je li ovo djevojka ili momak?

— Pa valjda je momak, — smiju mu se žene, koje već vole takve razgovore.

— A je li on Švaba?

— Ne dao Bog! — odgovaraju mu, a nekako čudno gledaju dijete, kako je crveno, ali ne čude mu se na glas.

— A je li, da prostite, švapski konj? — sasvim se razgoropadio domaćin.

Na to pitanje nema dabogme odgovora. Razumjelo je već društvo, kud šiba domaćin. Znaju svi, s kakvim zavjetima i molbama dolazi svijet u njihovo selo na Antunovo. Djevojke se mole svecu, da bi ove godine stekle mladoženju. A Švabe iz okolnih sela dovode na taj dan pred crkvu svoje konje, i onda se u crkvi mole svecu, da im konje i ove godine očuva od svih starih bolesti, koje su se uvijek znale, i novih, koje su se silno rasplodile, otkad su došli veterinari i svake ih godine ima sve više.

Dok su se samo djevojke molile svecu, bilo je u selu mnogo Antunâ. Ali otkad su se molitvama pridružili i Švabe sa svojim konjima, velika je zamjerka u selu i kao da je u selu svake godine sve manje Antuna. Radi Švaba nastala je zamjerka i svecu.

Tako se i novorođeni mališ odbio od seoskog sveca i bio okršten po očevoj želji Dominik, a onda se u selu prozvao dabogme Deša.

Svako čudo za tri dana, pa tako se brzo prestadoše i čuditi Dešinoj crvenoj kosi. Rodio se uz gromove i sijavice, pa mu je valjda otud, od silnog žara i svjetlosti, ta crvena kosa. Ne treba dakle dalje ispitivati niti se čuditi. A kad je odrastao, onda se dabogme nitko i ne bi više usudio čuditi, i još manje iskazivati na glas bilo kakvo mišljenje o crvenoj kosi Dešinoj. Jer i koji su pokušali da iskažu kakvo mišljenje, zlo su prolazili, pogotovu nedjeljom, kad je svak dokolniji i raspoloženiji, pa voli da temeljito svršava račune s ljudima za cijelu nedjelju dana.

A i nije trebalo mnogo razglabati, otkud djetetu crvena kosa. Kod Švaba se zna, otkud im je tolikoj djeci kosa kao žeravica. Zato, jer Švaba jede kelerabu, sladi se aptovim pekmezom, od kojega zaziru čak i komarci, a klone se kao vraga ljute paprike. Za kaznu mu zato izbija paprika na kosu. Drugačije je već s našim svijetom. Tu može da se desi crvena kosa jedino onda, ako se dijete rodi uz gromove, a osobito uz sijavicu. Od sijavice pocrveni kosa, pa dijete bude nalik na Švabu, — crvenko ili crvenperka. I takav mu nadimak može i da zamijeni pravo ime. Ali to još ne bi bilo najgore zlo. Nevolja je, što takvo dijete, ako je dječak, rado ode u pijanice. I to je dabogme od nesretnoga groma. Od njega je žarkoga ožednjelo dijete još u majčinoj utrobi i ne može da utaži žeđu sve do groba.

Sve je tako, razumije se, bilo i s Dešom. Rodio se žedan preželan, i za svega života nije nikako mogao da otplakne sa sebe kobnu žeđu. Žedan se rodio, žedan će i umrijeti.

Znao je on dobro, tko mu je skrivio i crvenu kosu, i pijanstvo. Znao, a ipak se nije ljutio na krivca.

— Druge, — veli, ubija grom, — a mene ne samo da nije ubio, nego me od prvog dana obdario i crvenom kosom i žeđom. Crvenom kosom zato, da budem drugačiji nego svi ljudi, a žeđom, da im ne bude teško piti. Jadnik je, komu Bog nije dao žeđe, a on ipak pije.

Nije se zato ni bojao groma. Znaju već i djeca, da ne valja ostajati pod drvetom, kad je grmljavina. Svak se boji i bježi. A Deša, čim začuje grmljavinu i začuje gromove, staje pod drvo i veseli se:

Udri, grome, i žene i mome,
Al' ne ubij, koja mene ljubi!

I smije se svakomu, tko se boji. Dovikuju mu žene, neka se sklone, neka ne griješi, a on se smije i odgovara:

Bog je dao Deši,
Da po volji greši.

No jednom o Ilinju, kad je navalila nepogoda i na sve strane uzeli treskati gromovi, a Deša se po običaju sklonuo onamo, odakle drugi svijet bježi, pod veliki dud na ulici, desilo se, da je grom opalio upravo u taj dud. Zaprepastili se ljudi, koji su gledali, stade ženska cika i vriska. Dud se uznjihao, stresao se, kao da je kakva biljčica, koju trgaš iz zemlje, gotovo odskočio i onda se izvalio. Deša nestao na čas za uzvitlanim granama, a kad se drvo izvalilo i grane se smirile, razabraše ljudi u čudu, da između dvije najjače grane stoji Deša ravan kao kolac i gleda nekud u nebo, kao da očekuje još jedan grom.

Kad je stao pod drvo, bio je malo napit, a nije ga rastrijeznio ni grom, koji je udario u drvo. Ako je grom nekad, kod rođenja njegova, bio moćan da mu za sav život osuši grlo i osudi Dešu na vječno pijanstvo, nije sad više bio moćan da u njemu osuši piće i tako ga rastrijezni. Ta ni božja sila, koja stvara pijanice, nije moćna da ih odvrati od pića, — jedino može da od njih stvara pitome pijanice, koji tajom piju, a javno propovijedaju treznoću.

Sada je svima, i koji dosad nisu vjerovali, sinulo u glavi, da Dešu ne bije grom. Pa ako su ga dosad u po šale zvali Deša Grom, sada ga stadoše već i u zbilji i gotovo od straha krstiti tako. I čak bi i u ljutini znala izlanuti koja starija ženska: Deša te ne ubio!

Neki stadoše već Dešu da drže i za nekog zaštitnika seoskog. Ako njega ne bije grom, to može da bude na korist i selu. Dobro je imati među sobom takva čovjeka, pa mu se može usput i koješta oprostiti. Može mu se oprostiti, što zna prepiti, jer na koncu konca i nije on jedini u selu, na kom je takav grijeh. A može mu se valjda, bar donekle, oprostiti i zao jezik njegov. Jer što se tiče jezika, nije Deši bila dorasla ni jedna žena. I ne samo, kad se nakiti, što je napokon bilo gotovo svaki dan, nego i onda, kad je najtrezniji. Ali kako se sve to ne bi opraštalo čovjeku, kojega ne bije grom?

I tako su u miru i božjem blagoslovu tekle godine. Deša je pio i grom ga nije bio, a žene su u selu već sasvim pouzdano znale, da Deša Grom pomalo čuva i selo.

Ali onda dao Bog te nastala takva godina, da su se zaprepastili svi u selu, a naposljetku, na prepast svima, i sam Deša.

Tek što je granulo proljeće, a ono se već o Josipovu prevratilo gotovo u pravo pravcato ljeto. O Đurđevu nastali već pasji dani. Ni kapi kiše. Već je i Petrovo, a suša te suša. Propalo žito, propada kukuruz, propast će i vinogradi. Zgledaju se ljudi, huču, mole se, a suša ne prestaje. A gledaju i Dešu. Kamo njegovi gromovi? Neka bude i oluje i groma, samo neka se otvore nebesa!

A Deša Grom još od proljeća pao u krevet. Ne pije, ne govori, gine živ. Ili ga je spopala bolest, ili ljuta nevolja, što mu se ljetos iznevjeriše gromovi? Pitaju ga, ali on ne odgovara nego kao i sav svijet huče, a kad misli, da ga ne vidi nitko, moli se i on.

No cijeloga ljeta i jeseni nije izmolilo kiše ni selo, ni Deša Grom. Propali kukuruzi, a kad najzad propadoše i vinogradi, pa se selo uzvikalo, da ne će biti vina ni za najveće blagdane, okrenuo se Deša Grom k zidu, uzdahnuo i izdahnuo.

Sahranili ljudi Dešu, pa kad su se okupili na daći, uzeli da razglabaju, šta je to s njihovim Dešom Gromom. Muškarci su svakako mudrovali, ali nikako nisu mogli da se slože. I ne bi se nikad ništa ni znalo, zašto je suša ubila i selo i Dešu, da žene nisu riješile tu zagonetku.

— Šta bi i bilo? — rekoše, — nego Deša, grom ga ne ubio, i nije bio pravi zaštitnik seoski. Ako ga je grom i čuvao, nije ga dočuvao do kraja. Istina je, isušio mu je grom grlo, ali ni to nije mogao baš sasvim. Dodijalo onda i božjim gromovima. pa se okanili jalova posla. Hajde, vele oni, da odustanemo od treskanja i gruhanja, pa da na selo navalimo sušu. Drugačije nikad ne osušismo Deši grlo. A ako mu ne osušimo grlo do kraja, zar će on ikad prepiti i od pića nastradati? Ubit ćemo sušom i njega, i vinograde, pa makar izginulo i cijelo selo.

Tako se i razbistrilo cijelo pitanje. Radi Dešina grla nastradalo je i cijelo selo. Zato se ta nesretna godina i prozvala „Dešina suša". I djeca, koja su se rodila te godine, Bog zna kakva će još biti.

A Dešu, ako i ne grde, nego samo žale, najvoljeli bi da mogu zaboraviti. Ne dao Bog, da se rodi opet takav crvenko, uz grmljavinu, gromove i sijavicu! A ni jednoj se rodilji ne smije dabogme ni spomenuti, da bi joj sinčića okrstili imenom Deše Groma, pa makar se sto puta rodio uoči nedjelje ili na samu nedjelju.

— Bolje ti je, — kažu ljudi, — zvati se i kakvim zvjerskim imenom Vuk, ili po kakvoj kukavnoj biljci ili travi Dragoljub, Smiljan, ili da te zovu šaljivim imenom Brcko, nego da budeš Deša i da navodiš na selo sušu.

BRANIMIR LIVADIĆ

ISABEAU

Događaji iza kulisa jednoga marionetskoga teatra

Kad se svršio čarobni vaudeville na malome teatru i žuta svilena zavjesa po posljednji put lupnula o daščice, koje i ovdje znače svijet; kad se pogasili nečujni plameni uzdasi žarulja, i sva se dvorana zgrčila u tami; kad je već davno mala Holandeskinja s dubokim dekolteom iz trećega reda parketa sklopila na mekim dušecima plave djetinje oči, — našao se drveni gospodin grof licem do lica, na gomili drvenih leševa, do gospođice Isabeau.

On je bio jedan od vrlo otmjenih, koji su tik do fotelja Velike Kraljice motrili s udivljenjem ples gejša, nenatkriljivu produkciju učiteljice baleteuse, signore Grondone. Gospodin se grof zalud patio na svojoj crnoj niti, da izmakne na čas laskavoj blizini Velike Kraljice, pa da potraži poslije plesa iza kulisa gospođicu Isabeau, malu balerinu s desnoga krila, da joj pokloni krupni briljant u svome prstenu, ili četveropreg, ili svoj najljepši dvorac u zatišju Normandije... Sve bi joj bio dao u onom prigušenom zanosu, kad se nije mogao oteti crnoj niti, jer je osjetio, na pragu svojih pedesetih, opet ljubav, divlju ljubav kao prije trideset godina!

Gospodina su grofa prošli srsi svim njegovim drvenim udovima. On nije vjerovao prevarljivoj mjesečini, štaviše, nije vjerovao ni svojim rođenm očima, da je dodir na njegovim obrazima bio doista dodir lica male graciozne balerine, da je ona potražila upravo njega, i tu se namjestila posve udobno i prijatno u njegovoj blizini. Kod produkcije bilo je toliko mladih, otmjenih i ljepušastih kavalira, koji su sigurno također primijetili dražesnu Isabeau, a ona ipak nije pošla ni s jednim, odrekla se svih prijatnosti njihove naklonosti i potražila je ovo mrtvo mjesto na njegovim grudima. Da mu nije zapinjala riječ u grlu, on bi joj sigurno bio rekao: „Gospođice, to nije moguće!" To bi joj bio rekao, a mislio bi u sebi: „Gospođice, ja sam star, moji su udi ukočeni, ja

se ne umijem više ni pokloniti elegantno, moje su noge od drva, a ruke mi suhe i hladne..."

Ali zbilja je bila tako bezobzirno istinita, da nije mogao sumnjati: gospođica je Isabeau došla zacijelo namjerice k njemu, zahvatio ju onaj strasni val njegova čuvstva, i privukao neodoljivo k njemu. I sad je taj čarobni stvor njegov, njegov, do beskraja njegov!

...Zraka mjesečine pomaknula se nježno s njezina lica, pomilovala ga kao suha usna još jednom, i zaronila kao omamljena u tminu.

Ono, što je čas prije morao vjerovati, sad se gospodinu grofu pričinjalo još više kao sanja...

...Pokucao je na vrata na kraju grada, gotovo u predgrađu, i zapitao staru gospođu:

— Stanuje li ovdje gospođica Isabeau?

Starica mu je otvorila mučke vrata od sobe. Došla mu je u susret mala stidljiva djevojčica u ružičastoj bluzi.

— Vi ste, gospođice Isabeau! — uskliknuo je grof, a gospođica stisnula tek jednom rukom bluzu oko vrata, a drugu je položila povjerljivo u njegovu. Za čas preletjelo mu oko trošnim ubogim meublementom. Nije rekao ništa, zavirio je samo dublje u djevojačke oči. Dohvatiše mu stolac, kao umoran on se spusti na nj. Njegovi drveni udovi sudariše se, on se plašljivo obazirao: nije li tkogod čuo štropot.

Nastala je mala neprijatna stanka.

— Izvolite, gospodine grofe? — zapitala ga smjelo gospođica Isabeau.

— Došao sam, — promuca grof, — da Vam čestitam. Vi ste plesali divno!

— O niste se trebali truditi...

Mnogo više nisu toga dana govorili.

...Kad je grof opet stupio u svoju palaču, krenuo je ravno u svoj kabinet. Zatvorio je naglo vrata i sjeo uz raskošni pisaći stol. Naslonio je glavu na ruku, a oko mu zapelo o fotografiju u zlatnom okruglom empire-okviru. Pred njim je stajao njegov trideset godina stari portret.

Jest, takav je bio on.

. . . „Mala Isabeau, o kad bi to mogla biti ljubav, ljubav kao nekoć! Kad bih Vam mogao doći i reći: Gospođice, ja sam odabrao Vas! Tu nema izlaza! Vi me morate ljubiti! Ja sam mlad kao i Vi . . . i ja Vas ljubim kao i Vi mene!" . . . Sapleo bi je svu rukama, usne bi se našle . . .

Ali što će joj reći sutra, kad se sretnu poslije pokusa pred teatrom?

„Gospođice, Vi mi se sviđate . . . Oprostite, ja sam star . . . gospođice, ja Vas ljubim . . . ali zaboga ne rugajte mi se, ja Vam se kunem, na poštenu riječ, ja Vas istinski ljubim, ja nisam došao da Vas kupim . . . ne, ne . . . ja Vas ljubim kao nekoć! . . ."

A ona? . . .

„Ne rugajte mi se, gospođice, jer ćete se učiniti smiješnim . . . Nijesam li i tako smiješan? . . . Ne, to ne može biti, to ne mogu vjerovati: jer Vas doista ljubim!"

O da sad tkogod pritegne crnu nespretnu nit, da ga digne u oblake ili da ga stropošta na zemlju!

. . . No kakogod su bile grofu misli na malu Isabeau teške i tegobne, on je od toga časa nije mogao više zaboraviti.

Njezina mu se slika utuvila u pamet i izlazila je pred njega svijetla kao vedar dan.

Zamišljao je kao nešta nadasve milo i drago, što ne bi mogao nikad više ostaviti.

U svaki je tren sigurno znao, gdje je, i što radi, i mislio je, da će tako dovijeka biti.

Sve mu se navade poremetile: nikud nije više dospijevao u pravo vrijeme, ili je dolazio, kad više nije trebalo da dođe. Samo ondje, kud je ona trebala proći, stajao je već sat prije nego je bilo potrebno.

Kad joj je prvi put predao bombonijeru, bio je u većoj neprilici, nego ikad pred Velikom Kraljicom.

Nebrojeno je puta mislio, da joj kaže, kako sve ovo nije ono, što ona misli, kako sve ovo ne kazuje zapravo ništa od onoga, što on osjeća. Nebrojeno puta pričinilo mu se opet, da on ništa ne bi ni mogao da kaže . . .

Bojao se, da mu se ona ne bi narugala, da ga ne bi odala svojim prijateljicama i čitavom svijetu. No još se više bojao, da

mu ona ne bi rekla nešto ugodno, nešto, u što ne bi mogao vjerovati, a ipak bi htio čuti.

Tražio je po pozornici i nije vidio ništa drugo nego nju, a ipak je bio sretan, kad se svršila produkcija i kad ju je ispraćao u duhu do skromnoga njezina stana.

Kudgod se zamislio u svoj budući život, svagdje je vidio nju do sebe . . . ili uopće više nije bilo za nj života . . .

Čas su bili zajedno u kočiji, čas u barci, čas se uspinjali na proplanke Alpa, čas su stajali na obali mora i udisali mirise slanih voda . . .

U uzbuđenim mislima znao bi joj katkad ispisati čitava pisma, knjigu pisama i bolnih ispovijesti . . .

„ . . . Isabeau, moje milo dijete! Znaš li Ti, zašto ja Tebe toliko volim?

„Ti mi pričaš, da je Tvoj otac ostavio Tvoju majku, a ona da leži bolesna u bolnici . . . a ja ne mogu pojmiti, zašto je Tvoja kosa tako bešćutno lijepa, tako zlatno-crvena kao ništa na svijetu, . . . zašto je obuhvatila Tvoju glavicu tako nježno, u tako beskrajno strastvenom dodiru . . .

„Ti mi pričaš, da Ti nisi tako mila, kao što se činiš, da si prava zmija . . . a ja ne mogu preboljeti misli, da je moja mladost prošla, da moj život više ne može biti Tvoja sreća . . da ne može više nikad biti ono, za čim moje srce umire od čežnje . . .

„Ti mi pričaš, da si za me osjetila nešto duboko, da me štuješ i u mojoj ljubavi proživljuješ slatku svoju sanju . . a ja poznam život, gledam budućnost i znam pouzdano, da će Ti jednoga skoroga dana sinuti pred očima pusta Tvoja zabluda, i ja ću biti samo jedna ružna uspomena Tvoja . . .

„Razumiješ li sada, zašto ja Tebe toliko volim?"

To su bila pisma, koja nisu nikad stizala na adresu, a ipak se nisu izgubila . . .

Misleći neprekidno na nju, grof je doživljavao najpustolovnije avanture, tukao se s cijelim svijetom, vodio je raspre sa svojom ženom, izilazio pred sud i gubio i dobivao parnice.

Sav se njegov život kretao u ludom zamahu kao zvrk oko male balerine . . .

. . . Jedne večeri uhvatio ju za ruku i posio na klupu ispod jedne rascvale lipe. Bilo je već nepodnošljivo sve ono, što se na-

kupilo u njegovim prsima... zvijezde se lukavo probijale kroz grane, bilo je tiho kao pred molitvu.

— Isabeau, milo moje! — govorio je grof, spustio se na koljena, stisnuo glavu u krilo male balerine i zaplakao kao dijete. Ona mu je položila ruku na glavu... no dugo se nije mogao smiriti...

— Nisam mislio, da sam tako slab! — rekao je sjedajući opet na klupu. Mala se balerina zamislila, nehotice se dotakla njegove ruke i progovorila u ekstazi:

— Smirite se, gospodine grofe! Ljubav ni Vaša ni moja, ni ičija nikad nije bila drugojačija!...

Grof je još točno zamijetio, kako se na nebu s lica mjesečeva pomakao sivi oblačić, onda se odrazila žarka zraka iz očiju male balerine, iz onih tamnih očiju, za koje je uvijek govorio, da im duguje pjesmu... Svijetlo ga je probudilo... našao se na svome starome mjestu: iza kulisa, licem do lica male balerine Isabeau.

Poslije svega, što se dogodilo, htio ju je zagrliti i poljubiti .. no njegove su ruke bile kao olovo, a drvene noge još nespretnije nego prije.

Mala Isabeau, tako blizu, bila mu je uistinu neizmjerno daleko...

Grčevita je bol stisla njegovo srce. Boljelo ga, što je ispao s crne niti, što ne stoji uz Veliku Kraljicu i ne gleda balet signore Grondone, makar i s mukama svojih pustih želja, od kojih se tako slatko umiralo.

Sutradan se dogodilo još i ovo:

Vaudeville, iza kojega je gospodin grof došao u neprijatnu situaciju, bio je dozlaboga loš. Nitko nije ni pomišljao na reprizu. Ravnatelj marionetskoga teatra skinuo ga odmah s repertoara, izgubivši na njemu teške novce. Sav je bijesan strpao u svoj prazni džep i gospodina grofa i malu balerinu gospođicu Isabeau. O podne ih je donio kući, svojoj familiji. Svi su tu bili ojađeni, ogorčeni i zlovoljni. Jedna se mala živa lutka s plavim uvojcima survala divljački na nesretni par. Grofova je elegantna toaleta bila za čas raskidana. Njegove su ruke i noge letjele po zraku bez gospodara, kao lastavice prije oluje. Glava mu se otkinula od trupa, kao da ju sasjekla gijotina.

Jedino, što nisu mogli razoriti barbarski i surovi prstići, bio je krupni trup gospodina grofa. Neopaženo se on skotrljao sa stola, pao diskretno na parkete, i tu se zapleo u čipkaste rubove perzijskoga saga.

...Tek u kasnoj noći, kad se sve davno smirilo, da je došao tkogod i prisluškivao, čuo bi bio čudnu melodiju, — grofovo je srce još uvijek mahnito kucalo...

DINKO ŠIMUNOVIĆ

KUKAVICA

Pripovijest drevnog kaluđera

Tako je lijepa ova hladovina i težak miris orahova lišća, pa umalo što ne zaspah. Ali kad me pitaš, pripovjedit ću ti sve o mome čudnom dolasku u ovaj starodrevni manastir. Pogledaj most, pod kojim voda šumi, ali je ja ne vidim, da bliješti na suncu: preko njeg donese me iguman Tanasije na svom krilu, pa sve otada služim narodu u slavu božju.

Sve ću reći, što se spomenem o tome dolasku, pa da vjeruješ mladim kaluđerima, kad gonetaju o meni i lažu. Neki dan ti je onaj olčina i mudračina Tanasije kazao, da me zovu „Kukavica", ali ne reče, zašto.

U nas svako dijete, još prije nego prohoda, steče nadimak: — nekoga dopadne ljepši, a nekoga grđi, kao što je eto mene. Istina, bijah strašljiv, ali ću pripovjediti, što je bilo, neka i ti znadeš, kako se živjelo u one zemane. No sada se ne mislim pravdati ili dičiti junaštvom i znanjem, pa neka me zovu, kako ih volja. Ne znam pisati, a i ne treba mi, ali me je blagopočinuvši u Gospodu iguman Tanasije naučio crkvenu knjigu i liturgiju čatati, a vladika me zakaluđerio kao i njih.

Kako sam bio sin mlinara, turskoga kmeta, neka ti novi mudroznanci znadu, da sam i ja nešto vidio i čuo za dugoga svoga vijeka. Ne vjeruju ničemu, što nije pisano u toj njihovoj đačkoj istoriji, pa se smiju i samome starom junaštvu, jer nikada ne vidješe, što sam vidio ja.

Neka mi je više od devedeset godina, a deseta, što sam slijep, pamet mi je bistra i ne želim uoči smrti lažju ogriješiti dušu. Samo se bojim, da ne ću znati potanko i jasno pripovijedati sve, kako je bilo, ali se nadam pomoći od Hrista, koji može zasvijetliti i u tminu moga djetinjstva.

I njima sam, mladim kaluđerima našim, pripovijedao, ali ne vjeruju, veleći, da tako samo narod priča, a ja da utuvih, kako se to baš meni zbilo! A je li moguće, da se oni događaji u pamet zavukoše sami, kad se mnogih stvari sjećam kao od lani, iako mi se neke pričinjaju snom. Nije ni čudo, jer tada bijah jako malen, a sada mi je devedeset i nekoliko, deseta je godina prošla, što ne vidim sunca božjega, ni lica ljudskog.

Ne bijah ni na oca ni na mog starijeg brata Spasoja, jer se ne bojali ničega, a ja mnogo trpljah od straha i u snu. Čim bih zaspao, a meni pred oči neke strahovite zmije, aždaje i vukodlaci, pa ništa već da me proždru!

Tako strašljiv postadoh od najranijeg djetinjstva, kad mi je bilo dvije i pô ili tri godine. Malo se spominjem, ali su mi pripovijedali, kako me je na čudnovat način bilo nestalo. Sjećam se jedino, da sam na ledini kućicu od pločica i drvcâ gradio, kad li oćutim silan vjetar i šum. Nešto me udaralo po očima, zgrabilo za leđa i ponijelo u vis. Ne znam, što je dalje bilo, ali kazivahu, da me istog dana nađoše čobani, daleko i visoko u staroj Gradini i napô živa. I sad mi se evo poznaju brazgotine i rupe na rukama i licu!

Ne mogu reći, što je to bilo, jer neki govorahu, da sam zapao u vilinsko kolo i da su me vile ponijele, a drugi, kako to bijaše orao krstaš, jer i njih oko Gradine mnogo imade. Samo znam, da se je moja mati od toga dana, kad me nestade, teško razboljela. Ili od žalosti i straha, ili pak zato, što ju je babo teško izbio, jer me nije bolje čuvala — ne mogu po duši reći. Kako bilo da bilo, ona se razboljela i poslije godinu dana umre.

Drugi put (bio sam nešto veći), pošalju me u šumu, da nađem kozu, što je zaostala. Kad ja tamo, a ona se uzverala na strm i visok kük. Mamio sam je i mamio, da sađe, ali ne htjede, pa se nekako uzverem k njoj. Koza pobjegne strmo, ali ja ne mogoh za njom i ostanem na kuku.

Mučio sam se dugo, i kad se već počela spuštati noć, ugledam malu, okruglu spilju, pa odlučim se tamo zavući. Uzverem se teškom mukom, a unutri bilo ponešto šire. Ali da!... Čim se počeh migoljiti, očujem šum i zuj, a onda kao da me stala paliti živa vatra po licu, rukama i svukud. Ipak mi pođe za rukom izvući

se, te pred spiljom stanem kukati i zavijati cijelu noć. U zoru stiže i moj babo, pa se po uzlovitu užu spustim dolje u šumu.

Bijaše u spilji roj divljih pčela, ali nijesam znao, da su to pčele, već mišljah, kako sam se opet namjerio na koje đavolje čine.

Ele, još od onoga dana, kad me je nešto u Gradinu ponijelo, postadoh strašivica.

Bojao sam se i mrtve matere, pa za sve vrijeme, što je ukočena ležala u mlinu, zavijao sam kao vuk. Ne od žalosti, već od straha, i tako grdno, da me je pokojni babo kandžijom mlatio, sve dok ne zamuknem.

Već tada prozvaše me Kukavica: najprije babo i Spasoje, a za njima i svi drugi. Strašio sam se, jer bijah nejačak, ali mi ovo grdno ime ostade i do danas.

Nema čuda, sinko, što mi u kosti zađe strah, jer i naš gospodar, beg Mehmed, bijaše golema ljudina. Imađaše silne brčine, čupavu bradu i nakostrušene obrve, a gledaše kao ris. Kad bi nenadano prispio i zavikao: „Mali, gdje ti je bábo?“ — sva bi se mlinica potresla. Mi bijasno njegovi kmeti, a moj stariji brat Spasoje begov čobanin.

Stao bih drečati, dok je progovorio, a on, govoreći tiše, dobacio bi mi kolač medenjak:

— Evo ti, kukavico, samo ne revi!

Opet ti velim, kriv sam bio, jer bábo i Spasoje poklonili bi se gospodaru, ali se ne bojali. Govorili su oštro, kao što bi govorio i on njima, i sve mu u oči gleđu. A ja bih zamotao glavu čim bilo, samo da ga ne vidim, i srce mi u prsima lupa.

Po dugim noćima zavijali oko mlina vukovi i ne jedamput čeprkali na vratima, dok bi planine lomila mećava. Bábu je bilo drago, kad bi ih Spasoje glavnjom i puščanim hicima rastjerao, a meni se rugali, što se i vukovâ bojim. A što ću? Onda mišljah, da će nas razdrijeti!

Uto se i hajduci pojaviše. Sada ih nema, pa otac Panasije misli, da ih nikada nije ni bilo, kao što sada nema ni vukova.

U onaj zeman, ti hajduci pobili bi se često s Turcima baš nedaleko od mlina, a onda bi grmile puške i odjekivale pod klisurom; psovke i jauk čuo bih jasno i kroz kabanicu, zamotanu oko glave.

Odmah više žljebova bijaše jezero, a povrh njega, sa svih strana, nastriješila se golema hridina, kojoj ne mogosmo sagledati kraja, pa u mlinu čula se grdna jêka. Od svake puške kao da je stotinu hitaca jedan za drugim izmetnuto, a zavikne li ranjeni hajduk ili Turčin, kao da je zarežalo deset srditih grla!

Zatrnuvši od straha plašila me i tišina, pa bih prisluškivao prêdajući i čekajući, što će se dogoditi iza toga podmuklog mira.

Tako smo živjeli sad nemirno, a sad mirnije, i dani prolažahu jedan za drugim kao i naša voda: ispod hridi u jezero, iz jezera niz slapove kroz mlin, pa ispod mosta, nijesam znao ni ja, kamo dalje teče. Orlovi krstaši vijali se povrh jezera i nestajali prema Gradini, a golubovi pećinari, vrane i druge ptice, lepršali i krili se u pukotine hridi, s dana na dan sveđer jednako.

Kadli, neke večeri, zavije mećava tako gusta, pa bi se reklo, da smo lebdili u sniježnom oblaku.

Moj bábo sjeđaše uz vatru mrk. Samo koji put izišao bi, da posluša i brzo se vratio tresući s kabanice snijeg. Spasoje podalje na ražnju vrtio ovna, a i nad vatrom ključao kotlić, pun suhog mesa. Ne govorahu među sobom, a meni još manje, te naslućivah, da se ima nešto dogoditi. Vrlo sam se bojao toga teškog očekivanja i mûka, ali ne smjedoh da ih što pitam.

Dugo smo tako sjedili, i već me počeo hvatati drijem, kadli netko u daljini podmuklo zvižne, a moj bábo zgrabi glavnju s ognjišta i na vratima mlina njome zavitla. Šćućurim se i stanem očekivati.

Ispod mene tutnjila voda, a kroz otvorena vrata sipao snijeg sve do ognjišta. Led me hvatao, a ne htjedoh zamotati se, neka bolje vidim i čujem, što se događa.

Uto su pred mlinom zatoptali mnogi teški koraci i netko se nasmijao tako strašno, da se potresao i ležaj poda mnom. Skočim i počnem vriskati, ali Spasoje se razljuti, udari me cjepanicom po bosoj nozi i odmah se prestanem bojati.

— To ždrijebac hrže, kukavico! — reče mi, a ja se zagledam u otvorena vrata, ne bih li vidio toga ždrijepca. Čekam i čekam, ali ne dočekam, jer ga provedoše kraj vratâ u staju: jedva sam nazrio, kako se nešto zacrnilo prama snijegu. Netko se je pleo i meo na pragu, a tada uđoše i kraj ognjišta spustiše — nosila!

Na njima ležao golem, okrvavljen čovjek, posut snijegom te zelenkast od muke i leda. Za nosilima dođe moj bábo i drugi momci, a po uzrastu, odori i oružju, pomislim, da su hajduci.

Čovjeka, što na nosilima ležaše, sjednu, svuku do pasa, te spazim grdnu ranu na vitkim rebrima. Brzo su je nečim povili, a najstariji se zasmija i reče:

— Kakva je to rana, u koju ne može oka stupe!

Nasmiju se i drugi pa i ranjenik te zaredaše piti, ali ja stanem ljuto plakati i ne prestadoh, dok me ne zališe rakijom. Onda se smirim i zadrijemam, ne čekajući večere.

Ipak na mahove čuo bih razgovor. Divanili o nekakvu Turčinu, što ga ubiše i odvukoše na granicu, da zametnu trag. Novce su brojili, a onda čujem, da netko mome bábu kaže:

— Ždrijebac, jabučarka i bjelosapac ostaju tebi!

— Ali, što će reći beg, kad sve to vidi? — veli mu bábo.

— Pa zašto će vidjeti? Pušku i nož sakrij, a ugleda li ždrijepca, reci, da si ga našao u Manitom potoku: ako li se nađe, čiji je, da ćeš ga vratiti. Ostalo, što ostavismo u tebe, čuvaj i šuti!

Onda zamuknu i poslušam, kako praskaju meso oštrim zubima, te iz plosaka glogoću.

Bijah gladan i počnem se migoljiti i kašljucati, sve dok se bábo ne dosjeti, pa mi dobaci komadinu mesa i ulomak pogače. Sad se već ne bojah ničega, te sam mirno žvačući slušao razgovor.

Jedan hajduk oglodao pleće i stao kroz kost u vatru piljiti, a onda ga je pomnjivo razgledao, sagibajući se k plamenu, i rekao:

— Braćo, nije dobra: evo na pleću „muški grob!"

— A čiji je ovan? — zapita drugi hajduk.

— Ne znam, — odgovori mu bábo, — ali Mićun ga jučer donese.

Pogledaše tamo, gdje je Mićun ležao kraj nosila, a najstariji prigne se k njemu: pridizaše mu sad glavu, a sad ruke, i u najvećoj tišini reče:

— Braćo, Mićun je umro!

Svi se šuteći prekrste, poklone se i stanu redom mrtvaca ljubiti.

— A sad? Sad će Turci sve lako doznati! — dosjeti se prvi moj bábo.

— A da mu kamen oko vrata svežemo i u jezero bacimo? — zapita najmlađi.

— Zanijemio, da Bog dâ! — vikne harambaša. Svi ćemo izginuti, ali ga moramo još noćas ponijeti k njegovima. Ne smijemo ga izdati ni živa ni mrtva. Taka je naša zakletva!

Zatrnem, pa ni glasa ne pustih, ali kad mrtvaca stadoše opet uz nosila vezati i kad mu se glava s okrvavljenim ustima k meni prevrne, od straha zacvilim.

— A što je tome malome... ili ga boli? — vikne jedan, a brat se zastidi, ošine me, pa iznova zalije rakijom.

Uto iznesoše mrtvaca i ja zaspim, a sjutradan ne smjedoh ni spomenuti, da je što bilo.

Drugi dan povede me Spasoje, da vidim ždrijepca. Spasoje bijaše lijep i kršan momak, no ždrijebac još ljepši: sjajan i vitak, i brz kao lastavica.

Brat mi htjede da ga projaši, a bábo, da se ne izvodi već čuva, te morade ostate na bábovu.

Ali, jednoga dana kad bábe u mlinu ne bilo, Spasoje jabučarku i handžar za pas, pa na ždrijepca!

Odjaši Spasoje očiju veselih i sjajnih, a vrati se mutnih i krvavih pješice! Susreo ga naš beg i:

— Nije to za kaura! — vikne. — Prodaj mi i ždrijepca i oružje.

Ali brat nikako, a beg Spasoja za šiju! Uzme ždrijepca i oružje, pa reče:

— Mlin je sada vaš. Eto vam mlin za konja!

Toliko mu se vranac dopao! Ali i Spasoje volio ždrijepca nego mlin, pa stade smišljati osvetu.

Tako trajaše sve do proljeća, kad on stade i opet čuvati begove ovce. Prije negoli ode, dogovarao se nešto s bábom, ali ja ne razumjeh drugo, već da će se osvećivati.

Rekoh, da oko jezera bijaše golema i visoka hridina, a ispod nje bezdana spilja, iz koje ključa jaka voda i puni jezero. K tome mlazu podzemne vode usječen je kameni puteljak, i moj babo, svako pet-šest dana, o zahodu sunca, iđaše tim puteljkom na ono vrelo. I mene bi poveo sobom, a prvi put vrlo sam se začudio.

Sjedimo i sjedimo dugo kraj te vode, a babo u nju gleda, pa niti da bi trenuo okom. Uzbojim se, da mu nije što, i zapitam babu:

— Evo brzo i noći, pa što čekamo ovdje?

A on se na me rasrdi:

— Umukao, da Bog dâ! — vikne. — Čekajmo još, pa što vidiš, ne vidio, jer ću ti zavrnuti glavom kao vrapcu.

Čekamo, čekamo i sve gledamo u onaj mlaz, što iz pećine ključa. Kad li, odjednom nešto se zavrti i zabijeli, a babo objema rukama za ono bijelo, pa ga izvuče na putić.

Bijaše to velik, zaklan dvijezac,* i ako ga je dugo kotrljala voda, poznavala se krv na vratu i na drugim mjestima po runu. Babo zapovjedi, neka uzmem prednje, a on prihvati za zadnje noge, i tako ga počesmo nositi. No, poslije malo koraka, meni dotešča te pustim ovna i glava mu ljosne na putić. Ruke mi tada bijahu nejačke, a babo se ipak rasrdi. Nije me udrio već reče, da sam za ništa, pa u svemu i po svemu kukavica. Zametne se ovnom, a ja za njim dotrkeljim k mlinu.

Tako i poslije, svako malo dânâ, ono vrelašce izbacivaše debela ovna, a jedanput pače i dva, te mesa napretek i nama i našim stričevićima u selu.

Ti se čudiš, ali sam se tada čudio i ja: mišljah, da je vrelo začarano, pa rađa ovnove! Kasnije sam, tugo moja, saznao, kako to bješe.

Daleko preko visokog brda s Gradinom ima polje, kojim teče veliki potok, a onda ga nestaje u bezdanu. Tâ voda provire ispod planine te izbija pod klisurom ondje, gdje bismo ja i babo čekali.

Sve polje zvalo se begovo i tamo Spasoje čuvaše ovnove i ovce, a bijaše ih kolik zvijezdâ na nebu. Ne bilo mu teško, jer bez straha da zabasaju u tuđe.

Da se osveti begu i pomogne bábi, Spasoje bi zaklao ponajboljeg ovna i spustio u bezdan podno polja, a voda bi ga dovađala te izbacila na ugovoreni dan. Tako je to bilo!

Brat bi kadikad došao i u mlin, pa bi ga babo grdio, ali ne zato, što mu šalje ovnove podzemnom vodom, već za nešto drugo.

U našeg bega kazivali kćercu Ajku, lijepu kao sunce, ali još prava djevojka ne bila: pripovijedahu, da joj ni lica zakrivati ne počeše. Bit će da i ne trebalo, jer im se kula kočila daleko i

* Ovan od dvije godine

visoko u planini, gdje nitko i ne dolažaše osim kmeticâ, pa koji stari beg ili aga u prijekom poslu.

Ele, Spasoje počeo donositi mlijeko i skorup baš onda, kad bega ne bilo, te obijati oko kule i po noći. Je li zato, što se u Ajku zaljubio ili da se begu osveti — ni sada ne znam.

Zato se je eto babo ljutio na Spasoja, veleći mu, da će ludo izgubiti glavu, ali nije pomoglo. Možebiti, da mu u potaji i drago bješe, samo je želio, da se bolje čuva.

Meni je već nastala sedma i babo me poče voditi k crkvi, daleko: sve na istok dolinom, pa na brijeg, dobra dva sata hoda.

Nije ni tada prolazilo bez râna i mrtvih glava, a ja premišljah u svojoj ludoj pameti: — Zašto se biju, zlobe i ubijaju? Nijesam razumio, ali počeh razumijevati još onda, kad smo se o Slavama i Krsnom imenu skupljali pod brijestima za crkvom.

Straže bi čuvale, da ne bi tko tuđi došao i čuo, što stariji vijećaju i kako narodu spominju stare narodne care i junake. Mišljah, da nas Turci radi vjere zlobe, ali zbog vjere to, sinko, nije bilo.

Na drugom kraju ispod brda bijaše i katolička, rimska crkva, ali Turci ne slali tamo uhode i ne branili im polaziti crkvu. Znali su, kako njihov sveštenik ne govori puku o junaštvu i slobodi, već o svetoj Trojici i o nekojim čudnih imena svecima, što ni Turcima ovamo ni Latinima u Primorju nije smetalo. Još učahu, da je svaka vlast od Boga i da budu krotki kao jaganjci, pa i Turcima i Latinima bijaše taj nauk po volji.

A naš kaluđer i svi naši stariji, govorahu nam uvijek: tko se ne osveti, taj se ne posveti! To je govorio i brat mi svaki dan, otkad mu beg uze vranca, iako mu je za njega sama dao mlin.

Eto, stoga je bilo rana i krvavih glava, a ne zbog vjere, pa su nâs Srbe i Turci i Latini proganjali žešće negoli druge. Htjedoše nas iskorijeniti znajući, da nas ni poturčiti ni polatiniti ne mogu, jer su naše crkve i naši manastiri nesamo božji, već i narodni.

Ali onda ne mogoh inače: plašio sam se i Turaka i hajduka, pa mi zato i govoraše babo, da nijesam njegov sin, već da me je kukavica u srpsko gnijezdo snijela.

Sada je lako, ali onda ne bijahu naši Turci, kakvi su danas. Danas ranâ i mrtvih glava nema, ali našega zloga udesa još imade. Zli je naš udes i otac Panasije, dok se našoj starini ruga!

... Svega bi se onda, sinko, zgađalo i mnogo čudnovatih stvari, pa neke ni sada ne razumijem.

Jednoga jutra, u proljeće, i čim je zora cikla, zapovjedi babo, neka odem u polje, gdje Spasoje čuvaše ovce, pa da mu rečem:

— U svetu Nedjelju dva!

Da mu tako kažem i odmah se vratim.

Bijah tamo već dvaput (Spasoje me vodio) i zaputim se prečacem, pa da ću kroz klanac u planini. Tamo blizu begove kule bijaše taj klanac, ali znadoh, da mene, onako malena, ne će ni Turci ni hajduci, pa sam išao veselo i popijevajući.

Idem uz planinu, idem, ali kad ja gore, to pritisla magla, pa ne vidiš dobro ni na tri koraka pred sobom. Ne usprednem ni od nje, pa hajd uz planinu, onako na sreću božju.

Ledina u magli pričinjala se kao jezero, grmlje stogovima sijena, pa ono, što je daleko, kao da je blizu, a što je blizu, daleko ... Već odavna ne koračah putem, ali sam znao, da od rašljaste bukve moram uvijek nadesno i da ne ću zaći.

Kad ja naviše, magla se prorijedila, pa je sasvim nestade. Ali, neka bijela čudovišta, tamo oko Gradine, podno Babina kuka i povrh Crnog vrela, savijala se i lagano pružala sad ruke sad noge, a sad bijelom kosom obavijala osamljene vrhove planine. Sve to mijenjalo se, a da ne vidiš, ni kako ni kada.

Magla to nije bila, jer sam je ostavio dolje za sobom, niti je ona ikad tako bijela. Pa ni oblaci, jer nebo bijaše vedro i sunce sjalo.

Zinem od čuda i pobojim se, da zađoh u kakav drugi svijet, gdje živa stvora nema: bijaše taka tišina, da ni sama ptica ili gušterica nije šušnula. Preda mnom neki breščić, a kad ja na vrh, mala dolinica preda mnom, drugom maglom podušena. Zađem nizbrdo, u onu tmušu, kadli — začujem mukao smijeh i prestrašim se kao nikad prije.

Zagledam se u maglu, kad tamo — bi li mi vjerovao? Moj brat Spasoje gruda se s vilom!

Odakle snijeg? — mislim ja. Ta cijele ga zime ne bilo, a sada Spasoje na jednom smetu snijega, a vila na drugom, pa se kroz maglu grudaju i smiju. Vila krasna, kaonoti vila: visoka, vitka, a s glave pa sve do peta obavijala je koprena bjelja od snijega pod njom, pa bih se bio zakleo, da je iz snijega nikla. Ne mogoh je pravo

razgledati, jer bijaše u magli i često se priginjala, ali sam ipak vidio, da su joj kose zlatne, zubi kao biser, a smijeh joj zvečio poput srebra.

No dok me ugleda, nestane je u magli, pa ni traga ni glasa od nje: — zazovem Spasoja, no i on velikim koracima u maglu zamakne.

Što ću, kuda li ću, mili Bože! Uputim se za njim, te oputinom pokraj begove kule, pa niz jarugu među Glavičinama, i stanem se ledinom spuštati u polje. Jedva jedvice prispijem tako oko podne i nađem Spasoja kod blaga: mirno sjedi uz potok i dipli.

— Jesi li ti ono bio? — zapitam.

— Gdje? Što? — čudi se on.

— Grudao si se u planini s vilom: ja sam te vidio!

A on se kune, da je od ranog jutra ondje, pa da se ne mače, otkad je iz staja dotjerao blago.

Zamuknem, pa što bih mu i rekao? Bit će, da nije smio od vile, jer bi ga ustrijelila, kad bi kazao. No i tako nije svršio dobro, a čut ćeš domalo.

— Poručio ti je babo ... tako i tako, — velim ja njemu.

— Razumio sam: u svetu Nedjelju dva! — veli on.

Isprati me komadić puta, dade mi sirac i opet se vrati k ovcama.

To bijaše u petak, a u nedjelju predvečer zovne me babo, da idemo k vrelu. Sjetim se, što je bila ona poruka: „U svetu Nedjelju dva!" Očekivali smo rodbinu iz sela, te babo poručio Spasoju za ovnove.

Sjedimo mi pokraj vrela i u vodu piljimo. Još je dosta rano, ali slabo vidim, jer se oblaci sa zapada nadviše: najprije zagrmi, a onda zarominja kiša.

Grmi i lijeva, lijeva i grmi; sve se više smrkava, a mi to jače piljimo u ono podzemno vrelo, ali ništa vidjeti. Golubovi pećinari i vrane smušeno lijetali povrh nas, htijući se zakloniti u rupe one raspucane hridi, ali se plašili i opet zaleprašali nad nama. Još dalje i više vijali orlovi krstaši, a ne čusmo huke velikih im krila, jer pod nama još jače šumjela i ključala voda.

Uto prestade i kiša i vjetar, ali se snoćalo, te vrelo postane crno, a i sve drugo tamni. Domala nijesmo baš ništa vidjeli, te babo odluči u mlin po kakvo svijetlo.

Ali zastane još malo, pljune u vodu i stane grditi Spasoja, da je kukavica kao što i ja, te ode po luč.

Moradoh ostati da čuvam vrelo, iako me bijaše strah sama u onakoj tmini i pustoši.

Prije no ode, turi babo u zjalo kolac, da ovnovi zapnu i u jezero ne pođu. Ali čim je otišao, malko se razvidi, te ugledam, da je kolca nestalo. Zato još bolje napnem i oči i uši, da voda ne ponese i ovnove u jezero, i spremim se, da ih ščepam i time babi ugodim.

Bit će se zabavio tražeći po mlinu luč, kadli nešto zapljuska, a onda zjalo zaglogota promuklo i drukčije, kao da se nečim davi.

Gledam ja i gledam, hoće li se zabijeliti ovnovi, no mjesto bjelila ugledam, da se nešto crni. Pomislim, da su to crni ovnovi, i čvrsto prihvatim, da ih jâko vrelo ne ponese u jezero. Držim ja čvrsto, ali voda jaka i studena kao mraz, pa mi ručice zatrnu. Pustiti ne smjedoh, makar mi obadvije pukle, jer znam, što bi od mene bilo.

Uto evo i bábe s lučem, ali ipak ne mogosmo vidjeti, što je ono crnilo, jer ga voda premetala, a luč je samo pištao i dimio s malo plamena. Babo mi dade luč i sam prihvati ono crno, što je dovaljala voda. Bijaše veliko i teško, pa istom kad treći put nategne svu snagu, izvuče ga na putić.

Prisvijetlim . . . kadli . . . Hriste Bože! . . . moj brat Spasoje bez glave! Poznasmo ga po odori i velikoj brazgotini nad šakom. Tu ga ugrizao vuk, kad ga je vadio iz gvožđa još živa.

Bilo strašno vidjeti krvavi, splasnuti vrat, bez mlade, crnomanjaste glave našeg Spasoja! Ali ne bijaše raskidan: valja da je presječen ne handžarom već pravom damaškinjom, a ruka begova morala biti grom!

Misliš, da sam se prepao? Čovjek se, pa i dijete, malih nevolja plaši, a u velikima samo zatrne.

I babo samo dvaput ispruži ruke nad njim, a onda se prigne, prebaci obezglavljenog Spasoja na rame i donese ga u mlin.

Čim ga položi na krevet i pokrije suknom, zamisli se i htjede ga prekrstiti. Ali kao da se je spomenuo, da nema glave, ne prekrsti ga, već sebe zubima za mišicu tako jako ugrize, da je ispod rukava potekla krv. I ode iz mlina, pa niti me pogleda, niti reče, kuda će, ni zašto.

Ostadoh sjedeći pokraj bezglavoga Spasoja tu noć i sutra cio dan, čekajući baba, ali se babo nije vratio.

Istom drugoga dana podnoć dođoše naši stričevići i strine, pa me htjedoše povesti sobom. Ali ne odoh, nego sjeđah misleći kod vatre, sve dok su opremili i odnijeli Spasoja.

Kasno i opet dođe strina Vasilija i tetka Stana, pa stadoše pripovijedati, što se zbilo, te što sam naslućivao i ja.

Beg saznade, kako se Spasoje vrtio oko Ajke, i pođe, da ga u polju traži, pa ga i nađe, baš kad je zaklao ovnove, da ih podzemna voda k mlinu ponese. Uzbjesni, odsiječe mu sabljom glavu, a truplo baci u ponor, neka nam, mjesto ovnova, navečer prispije.

Ali kazaše mi i to, što nijesam znao.

Moj babo, htijući osvetiti Spasoja, pođe k begovoj kuli, a beg, ugledavši bábu već izdaleka i pod oružjem, sjeti se, zašto dolazi, i obori ga hicem iz šešane.

Mučao sam, legao kraj ognjišta i pričinio se, da spavam. Strina i tetka govorile još nešto pod glas i naricale, a ja ukutrim, sve dok zaspe. U svanuće još su spavale i tiho se počnem spremati na ono, što sam preko noći smislio.

A što sam, ludo dijete, mogao smisliti drugo, već samo ono, što sam vidio, da čini babo. Uzmem nekakav stari dževerdan, zametnem se njime i tiho se odšuljam iz mlina. Htio sam iz zasjede ubiti bega ili Ajku ili koga mu drago od njegovih, da osvetim Spasoja i bábu.

Idem ja, idem, sve onim istim putem, kud sam išao onaj dan, kad su se vila i Spasoje grudali, — kadli, susretnem igumana Tanasija, gdje jaše. Začudi se te povikne još izdaleka:

— Gdje to, junače, s dževerdanom, kad je veći od tebe? Kuda ćeš, ludo dijete? —

Pripovjedim, kako sam namjerio ubiti bega ili koga njegova, a on se nasmije i skine mi dževerdan, što sam ga po zemlji vlačeći zablatio.

Puhne u cijev, a onda se i opet tužno nasmije, pa reče:

— Tä puška ti je prazna, kukavico moja! Pusti osvetu drugima, a ti sa mnom pođi.

Pokunjim se od srama, a on me prihvati jednom rukom te podiže k sebi na konja, a moj prazni dževerdan prebaci na rame.

Meni je bilo tako lijepo u njegovu krilu, da sam tiho zaplakao i jecajući milovao njegovu košćatu ruku. A on me tom rukom stiskao uza se govoreći:

— Ne plači, dijete, ja ću te othraniti i postat ćeš kaluđer u našem staroslavnom manastiru.

Iza dugoga bdenja i od njegova milovanja zaspim, te se probudim istom onda, kad je pod konjskim kopitima zatutnjilo. A to bijaše na mostu, što ga ti dolje vidiš, a ja ne vidim.

Pa, hvala Bogu, dosta sam se nagledao za svoga vijeka. Džaba ti, što sam oslijepio, ali bih želio i oglušiti, samo da ne čujem, što neki dandanas govore.

Ipak su onda ljepša vremena bila: silu smo silom lomili, a sada šuti i trpi, pa da ti i u sijedu bradu zapljunu!

Znadem mučati i trpjeti, kad me kukavicom zovu, ali kadgod ispovjedim brata hristjanina, lijepo mu ljubav prema drugom bratu hristjaninu spomenem, ali završim, da ne zaboravi i onu naših djedova, koja nas je spasila i održala sve do danas: — „Tko se ne osveti, taj se ne posveti", rekoše! . . .

Pođi, sinko, no ako te mladi kaluđeri zapitaju, što sam govorio tako dugo, reci im, da nova mudrost ne dostiže staru.

Ne slušaj, što lažu njihove đačke istorije, već prisluškuj i razmišljaj, što naše gusle kažu.

Čujem, kako orahovo lišće šušti i miriše sveđer jednako, u vo vijeki vjekov. Može li šuštati i mirisati drukčije?

Taki je i narod!

Amin, sinko, i pođi u miru božjem, ali se ne daj svakoj rđi!

IVANA BRLIĆ-MAŽURANIĆ

ŠUMA STRIBOROVA

I.

Zašao neki momak u šumu Striborovu, a nije znao, da je ono šuma začarana i da se u njoj svakojaka čuda zbivaju. Zbivala se u njoj čuda dobra, ali i naopaka — svakome po zasluzi.

Morala je pak ta šuma ostati začarana, doklegod u nju ne stupi onaj, kojemu je milija njegova nevolja nego sva sreća ovoga svijeta.

Nasjekao dakle onaj momak drva i sjeo na panj, da počine, jer bijaše lijep zimski dan. Ali iz panja iziđe pred njega zmija i stade se umiljavati oko njega. Ono pak ne bijaše prava zmija, nego bijaše ljudska duša, radi grijeha i zlobe ukleta, a mogao je osloboditi samo onaj, koji bi se s njom vjenčao. Bljeskala se zmija kao srebro na suncu i gledala momku upravo u oči.

— Lijepe li gujice, Bože moj! Gotovo da bih je i kući ponio, — progovori momak od šale.

— Evo budalaste glave, koja će me osloboditi na svoju nesreću, — pomisli griješna duša u guji, požuri se i pretvori se odmah od guje u ljepotu djevojku, te stade pred momka. Rukavci joj bijeli i vezeni kao krila lepirova, a sitne nožice kao u banice. Ali kako bijaše zlobno pomislila, onako joj ostade u ustima gujin jezik.

— Evo me! Vodi me kući i vjenčaj se sa mnom! — reče guja-djevojka momku.

Sad da je ono bio siguran i dosjetljiv momak, pak da je brže mahnuo ušicom od sjekire na nju i da je viknuo: „nisam baš ja mislio, da se sa šumskim čudom vjenčam", postala bi djevojka opet gujom, utekla bi u panj i nikomu ništa.

Ali ono je bio neki dobričina, plašljiv i stidljiv momčić, pak ga bilo stid, da joj ne ispuni želje, kad se već radi njega pretvorila. A baš mu se i svidjela, jer je bila ljepolika, a on, neuputan, nije mogao znati, što joj je ostalo u ustima.

Uze on djevojku za ruku i povede je kući. A živio je taj momak sa svojom starom majkom i pazio majku kao ikonu.

— Evo, majko, snahe, — reče momak, kad stigoše on i djevojka kući.

— Hvala Bogu, sinko, — odvrati majka i pogleda ljepotu djevojku. Ali je majka bila stara i mudra i odmah spozna, što imade snaha u ustima.

Ode snaha, da se preobuče, a mati reče sinu:

— Lijepu si mladu izabrao, samo pazi, sine, nije li ono guja!

Sin se malo ne skamenio od čuda: otkud njegova mati znade, da je ono bila guja? Razljuti se u srcu i pomisli: „Moja majka mora da je vještica". I odmah zamrzi na majku.

Počelo njih troje živjeti zajedno, ali ono zlo i naopako. Snaha jezičljiva, nazlobna, požderljiva i goropadna.

Bila je tamo litica visoka do oblaka, a snaha zapovjedi jednog dana starici, neka joj donese snijega sa vrha litice, da se umije.

— Nema puta na onu visinu, — reče starica.

— Uzmi kozu, neka te vodi. Kuda ona gore, tuda ti naglavce dolje, — reče snaha.

Tamo bio i sin, pa se nasmijao na te riječi, samo da ugodi svojoj ženi.

To se tako ražalilo majci, da odmah pođe na liticu po snijeg, jer joj nije bilo žao života. Idući putem htjela se pomoliti Bogu za pomoć, ali se predomisli govoreći: „Opazio bi Bog, da mi sin ne valja".

No Bog joj ipak osta na pomoći, i ona sretno donese snasi snijega s litice ispod oblaka.

Drugog dana zapovjedi snaha baki:

— Idi tamo na jezero zamrznuto. Usred jezera ima rupa. Uhvati mi na rupi šarana za ručak.

— Provalit će se led poda mnom, propast ću u jezero, — odvrati baka.

— Radovat će se šaran, propadneš li s njime, — reče snaha.

I opet se sin nasmijao, a baka se tako ražalostila, da odmah ode na jezero. Pucketa led pod bakom, plače ona, da joj se one suze po licu mrznu. Ali još ne će da se Bogu moli, taji pred Bogom, da joj je sin griješan.

— I bolje da poginem, — misli baka i ide po ledu.

Ali još nije došlo vrijeme, da baka umre. Zato preletje nad njom galeb, noseći ribu. Omakne se riba galebu i padne upravo pred baku. Baka uze ribu i donese srećno snasi.

Trećeg dana sjela baka uz ognjište i uze sinovu košulju, da je okrpa. Kad to vidje snaha, poletje do nje, istrže joj košulju iz ruku i viknu:

— Ostavi to, sljepice stara, nisu to tvoji poslovi.

I ne dade majci, da okrpa sinovu košulju.

Sad se starici posve rastuži srce, te ona ode pred kuću, sjedne na onoj ciči zimi na klupu i pomoli se Bogu:

— Bože moj, pomozi mi!

Uto vidje ona, kako k njoj ide neko ubogo djevojče, na njemu samo izderana rubina, a rame pomodrilo od studeni, jer joj se rukav iskinuo. Ali se svejedno djevojče nasmijava, jer je umilne ćudi. Pod pazuhom joj svežanj triješčа.

— Hoćete li, bako, kupiti luči? — pita djevojče.

— Nemam novaca, kćerce, nego ako hoćeš da ti okrpam taj rukavčić, — reče tužna baka, koja je još držala u rukama iglu i konac za sinovu košulju.

Baka okrpa djevojčici rukav, a djevojka joj dade svežanj luči, zahvali joj milo i ode dalje, radosna, što joj rame ne zebe.

II.

U veče reče snaha baki:

— Mi ćemo poći u goste kumi, a ti da si ugrijala vode, dok se vratim.

Bila snaha proždrljiva i uvijek gledala, gdje da se ugosti.

Kad oni odoše, osta baka sama, pa uze onog triješčа, što joj ga prodalo djevojče, i potpali oganj na ognjištu, a onda ode u komoru po drva.

Dok je ona u komori tražila drva, začuje, kako u kuhinji nešto pucka, nešto kucka: kuc! kuc!

— Tko je božji? — upita baka iz komore.

— Domaći! Domaći! — ozovu se iz kuhinje neki sitni glasovi, kao da žvrgolje vrepci pod strehom.

Dalo se baki na čudo, što je ovo ovako u noći, i ona uđe u kuhinju. Kad ona tamo, ali ono se na ognjištu istom rasplamsale luči, a oko plamena zaigrali kolo „Domaći", sve sami mužići od jedva po lakta. Na njima kožusi, kapice i opančići crveni kao plamenovi, kosa i brada sive kao pepeo, a oči žarke kao živi ugljen.

Izlazi njih sve više i više iz plamena, svaka luč po jednog daje. Kako izlaze, tako se smiju i vrište, prebacuju se po ognjištu, cikću od veselja i hvataju se u kolo.

Pa zaigra kolo: po ognjištu, po pepelu, pod policu, na stolicu, po ćupu, na klupu! Igraj! Igraj! brzo! brže! Cikću, vrište, guraju se i krevelje. Sol prosuše, kvas proliše, brašno rastepoše — sve od velike radosti. Vatra na ognjištu plamsa i sjaji, pucka i grije; a baka gleda i gleda. Nije joj žao ni soli ni kvasca, nego se raduje veselju, što joj ga Bog šalje na utjehu.

Čini se baki, da se pomladila — nasmije se kao grlica, poskoči kao curica, hvata se u kolo sa Domaćima pa zaigra. Ali joj ipak ostalo još čemera u srcu, a to bijaše tako teško, te kolo odmah stade.

— Božja braćo, — reče onda baka Domaćima, — biste li vi meni znali pomoći, da ugledam jezik svoje snahe, pa kad kažem momu sinu, što sam na svoje oči vidjela, možda se opameti?!

Baka stane pripovijedati Domaćima sve, kako je bilo. Domaći posjedali uokolo po rubu ognjišta, nožice ovjesili niz ognjište, nanizali se kao čičak do čička i slušaju baku, pa sve klimaju glavama od čuda. Kako klimaju glavama, onako im se žare crvene kapice: mislio bi tko, ono sma vatra na ognjištu plaminja.

Kad je baka svršila pripovijedanje, viknu jedan od Domaćih, po imenu Malik Tintilinić:

— Ja ću ti pomoći! Idem u sunčanu zemlju i donijet ću ti svračjih jaja. Podmetnut ćemo ih pod kokoš, pa kad se izlegu svračići, prevarit će se snaha: polakomit će se kao svaka šumska guja za svračićima i isplazit će jezik.

Svi Domaći ciknuše od radosti, što se Malik Tintilinić tako dobro dosjetio. Još oni najbolje vrište, ali ide snaha iz gostiju i nosi sebi kolač.

Nasrne snaha ljutito na vrata, da vidi, tko to u kuhinji vrišti. Ali kad ona raskrili vrata, a ono: top! — prasne plamen, skočiše

Domaći, topnuše svi u jedan mah nožicama o ognjište, ponesoše se nad plamen, poletješe pod krov — kvrcnuše daščice na krovu i nestade Domaćih.

Samo Malik Tintilinić ne uteče, nego se sakrije u pepelu.

Kako je plamen iznenada prsnuo u vis, a vrata udarila o vratnicu, onako se uplašila snaha i od straha sjela na zemlju kao vreća. Rastepe joj se kolač u rukama, raspadnu joj se kose i češljevi, bulji oči i viče od jeda:

— Što je ovo bilo, nesrećo stara!

— Vjetar podigao plamen, kad si otvorila vrata, — reče baka i mudro se drži.

— A što je ono u pepelu? — opet će snaha, jer je iz pepela virila crvena peta od opančića Malika Tintilinića.

— Ono je žeravica, — odvraća baka.

Ali snaha ne vjeruje, nego ustane onako raspletena i ide da vidi iz bližega, što je na ognjištu. Prikučila se licem do pepela, ali se Malik Tintilinić hitro baci nožicom i kvrcne petom snahu po nosu. Viče snaha, kao da se u moru topi, sva je garava po licu, a pepeo joj posuo raščupane kose.

— Što je ovo, nesrećo stara? — pišti snaha.

— Poprskao te kesten iz žeravice, — odvraća baka, a Malik Tintilinić u pepelu puca od smijeha.

Kad je snaha otišla da se umije, pokaže baka Maliku Tintiliniću, gdje je u komori snaha nasadila kokoš, da bude malih pilića za Božić. Još iste noći donese Malik svračjih jaja i podmetne ih pod kokoš umjesto kokošjih.

III.

Zapovjedila snaha baki, da dobro pazi na kokoš, pa kad se izlegu pilići, neka joj javi. Pozvat će snaha čitavo selo, da vidi, kako ona ima pilića na Božić, kad ih nitko nema.

Došlo vrijeme, izlegli se svračići. Javi baka snasi, da su pilići izašli, a snaha pozove selo. Došle kume i susjede, malo i veliko, a bio tamo i sin bakin. Snaha zapovjedi baki, da donese gnijezdo u trijem.

Donese baka gnijezdo, podigoše kokoš, a ono u gnijezdu zakriješti: iskočiše goli svračići, pa skok! skok! po trijemu.

Kad je snaha-guja opazila ovako iznenada svračiće, prevari se, polakomi se u njoj zmijina ćud, poletje snaha po trijemu za svračićima i isplazi za njima svoj tanki i šiljasti jezik kao u šumi.

Vrisnuše i prekrstiše se kume i susjede, te povedoše svoju djecu kući, jer upoznaše, da je ono zaista šumska guja.

Majka pak radosno pođe do sina govoreći:

— Otpremi je, sine, otkud si je doveo, sad si na svoje oči vidio, koga u kući hraniš. — I mati htjede da ogrli sinka.

Ali sin je bio baš posve budalast čovjek, pa se još više usprkosio i suprot sela i suprot majke i suprot istih svojih očiju. Ne će da sudi ženi-guji, nego još vikne na majku:

— Otkud tebi svračići u to doba, vještice stara? Nosi mi se iz kuće!

E, sad je mati vidjela, da pomoći nema. Zacvili kao ljuta godina i samo umoli, da je bar ne tjera iz kuće, dok je dan, da ne vidi selo, kakvog je sina othranila.

Sin privoli, da mati ostane do večera još u kući.

Kad došla večer, uze baka u torbu nešto kruha i nešto onih luči, što joj ih je dalo ubogo djevojče. A onda ode kukajući iz kuće sinove.

Čim je mati prešla preko praga, utrne se vatra na ognjištu i pade raspelo sa stijene. Ostadoše sin i snaha u mračnoj izbi — i sada sin osjeti, kako je počinio veliku grjehotu na majci, i pokaje se jako. Ali ne smije da ženi o tom govori, jer je plašljiv, nego joj kaže:

— Hajdemo za materom, da vidimo, kako će poginuti od studeni.

Skoči veselo zlurada snaha, nađe im kožuhe, obukoše se i odoše iz daleka za staricom.

A baka žalosna ide po snijegu, u po noći, preko polja. Kad je došla na jedno veliko strnište, uhvati je takova studen, da nije mogla dalje. Zato izvadi iz torbe one luči, razgrne snijeg i potpali vatru, da se malo ugrije.

Jedva se luči rasplamsale, ali ono čudo! Eto iz njih izlaze Domaći, upravo kao da je na kućnom ognjištu!

Iskakuju iz vatre sve uokolo u snijeg, a za njima iskre frcaju na sve strane u tamnu noć.

Milo je baki, gotovo bi proplakala od milinja, što je ne ostaviše samu na putu. A oni se kupe oko nje, smiju se i zvižde.

— Božja braćo, — reče baka, — nije meni do radosti, nego mi hajde pomozite u nesreći.

Pripovjedi baka Domaćima, kako se budalasti sin još više pozlobio na nju, otkad se i on i selo uvjerili, da je u snahe zaista gujin jezik.

— Izagnao me, a vi pomozite, ako znate.

Malo šute Domaći, malo tepu snijeg s opančića i ne znaju baki savjeta.

Ali onda Malik Tintilinić reče:

— Hajdemo do Stribora, starješine našega. On svačemu savjeta znade.

I odmah se Malik popne na glogov grm, zviznu u prste, a ono iz mraka preko strništa k njima jelen i dvanaest vjeverica.

Posadiše baku na Jelena, a Domaći posjedaše na vjeverice i pođoše put šume Striborove.

Jašu oni kroz noć — na jelenu rogovi i paroščići, a na svakom paroščiću zvjezdica. Sjaji se jelen i kazuje put, a za njim juri dvanaest vjeverica, a u svake vjeverice dva oka kao dva draga kamena. Jure oni i žure, a za njima iz daleka trči snaha i sin, sve im nestaje sape.

Tako stigoše do šume Striborove, i ponese jelen baku kroz šumu.

Spozna snaha sve u mraku, da je ono šuma Striborova, gdje je ona već jednom radi grijeha ukleta bila, ali od velike zlobe ne može se ni sjetiti svojih novih grijeha, ni pobojati se za njih, nego se još više raduje govoreći: „Propast će neuka baka u ovoj šumi sred tolikih čarolija“ — i poletje još brže za jelenom.

Donese dakle jelen baku pred Stribora. Stribor pak bijaše šumski starješina. Sjedio je sred šume, u dubu tako velikom, da je u njem bilo sedam zlatnih dvorova i osmo selo, srebrnom ogra-

dicom ograđeno. Pred najljepšim dvorom sjedi Stribor na stolici, u crvenoj kabanici.

— Pomozi baki, propala je od snahe-guje, — rekoše Domaći Striboru, kad mu se bjehu poklonili i oni i baka. Pripovjede oni sve, kako je bilo. A snaha i sin došuljali se do duba, pa kroz crvotoč gledaju i slušaju, što će biti.

Kad su Domaći svršili svoju pripovijest, reče Stribor baki:

— Ne boj se, starice! Ostavi snahu, neka živi u zlobi, dok je zloba ne dovede opet onamo, otkuda se prerano oslobodila. A tebi ću lako pomoći. Gledaj tamo ono selo, srebrom ograđeno.

Pogledala baka, a ono njezino rodno selo, u kojemu je mladovala, a u selu proštenje i veselje. Zvona zvone, gusle gude, zastave se viju, a pjesme podcikuju.

— Uniđi kroz ogradicu, pljesni rukama i pomladit ćeš se odmah. Ostat ćeš u selu svome, da mladuješ i da se raduješ, kao pred pedeset godina! — reče Stribor.

Razveseli se baka kao nikada, poletje odmah do ogradice, uhvatila se već rukom za srebrna vratašca, ali se uto još nečega sjetila, pa upita Stribora:

— A što će biti od mog sina?

— Ne budali, bako! — odvrati Stribor, — otkud bi ti za svog sina znala? On će ostati u ovom vremenu, a ti ćeš se vratiti u mladost svoju! Ni znati ne ćeš za kakvog sina!

Kad je baka ovo čula, zamisli se teško. A onda se polako vrati od ogradice, dođe natrag pred Stribora, nakloni se duboko i reče:

— Hvala ti, dobri gospodaru, na svemu dobru, što mi ga daješ. Ali ja volim ostati u svojoj nesreći, a znati, da imam sina, negoli da mi dadeš sve blago i sve dobro ovoga svijeta, a da moram zaboraviti sina.

Kad je baka ovo izrekla, strahovito jeknu cijela dubrava, prestadoše čari u šumi Striborovoj, jer je baki bila draža njezina nevolja, nego sva sreća ovog svijeta.

Zanjiše se čitava šuma, provali se zemlja, propade u zemlju ogromni dub sa dvorovima i sa selom srebrom ograđenim, nestade Stribora i Domaćih, — ciknu snaha iza duba, pretvori se u guju — uteče u rupu — a majka i sin nađoše se nasred šume sami, jedno uz drugo.

Pade sin pred majku na koljena, ljubi joj skute i rukave, a onda je podiže na svoje ruke i nosi kući, kuda sretno do zore stigoše.

Moli sin Boga i majku, da mu oproste. Bog mu oprosti, a majka mu nije ni zamjerila bila.

Momak se poslije vjenčao s onim ubogim i milim djevojčetom, što im bijaše dovelo Domaće u kuću. — Još i sad sretno žive svi zajedno, pak im Malik Tintilinić u zimnje večeri rado na ognjište dohodi.

MILAN OGRIZOVIĆ

BOG

Spomen iz djetinjstva

Moj je pokojni ujak bio župnik u selu Zadolju na Krajini blizu bosanske međe. U njega sam sproveo one prve godine djetinjstva. On me je prvi učio, da ima Bog i da se taj Bog ne vidi, ali da se katkad javlja ljudima i među ljudima. On je to govorio sa žrtvenika a ja ga nisam pravo razumio. Uvijek sam mislio, da ću kad vidjeti Boga bilo ondje otraga iza žrtvenika, iza svetog Franje, bilo u našem vrtu između jabukovih i kruškovih stabala, bilo pak noću na mjesečini, kad bijeli tamnosrebrni oblaci tihano zaplove nebeskom pučinom nad mračnim gorama.

Jedne noći — sjećam se — nisam mogao spavati, pa sam došao k prozoru, klekao uza nj i dugo molio Boga, da mi se pokaže. Žmirio sam kroz sklopljene ruke u daleki veliki oblak sve očekujući, da će se iza njeg pomoliti Bog i govoriti sa mnom kao ono s Mojsijom, Saulom i svetim Pavlom, kako sam to u bibliji učio. No nije ga bilo — i ja sam sjetan legao u krevet misleći, da će mi se bar u snu javiti. Ali nije mi došao ni na san.

Već sam htio ujaka o tom pitati, ali — Bog mu prostio! — on je bio neke čudne ćudi. Većinom otresit i mrk, malo je govorio sa mnom, a i tad je on prvi počinjao, a ja se nisam ufao ništa priupitati, samo da se na me što ne otrese. Kad me mati izgrdi ili makar i istuče, to meni nije ništa, ali kad ujak samo jednu oštru reče, meni odmah suze na oči i sav se zagrcam. Odlučio sam dakle ne pitati ništa — osobito kod takve stvari, koja se tiče Boga — nego ću, mislio sam, čekati, dok on jednom sam o tom počne.

Međutim desilo se nešto, u čem sam i bez ujaka — ako ne vidio — a ono osjetio Boga među ljudima i tako razumio ono, što je on sa žrtvenika propovijedao. Bar tako mi se činilo.

Od to doba prestao sam izgledavati Boga u oblacima i nad gorama. Tražio sam ga u očima ljudi i nalazio više puta, makar samo na čas, makar samo kao odbljesak daleke i svijetle zrake.

No prvi put je bilo to tad u djetinjstvu — u jednoj trošnoj seljačkoj kućici, a na bolesničkom logu . . .

Jednog naime kišovitog jesenjeg dana pred „plovanijom" — tako tamo zovu župni stan — stala kola. Nekakvi slabi konjići jedva se uzverali uz brijeg, pa zastali kao ukopani pod onom našom dolje malom kruškom. Prokisli su dobro i sve se iz njih pušilo. Seljak skočio s kola, izvukao ispod sijena otraga iz koša gunjeve, pokrio konje, dao im nešta sijena, da pregrizaju, a onda se stao otresati od kiše i od sijena — sve i kapu i zobunac — zalupio nekoliko puta teškim opancima po mokraj tratini, pa pošao prema „plovaniji".

Ja sam odmah, čim je kiša malo prestala, izišao iz kuće i gledao, nije li koja kruška pala, da je ne bi tko prolazeći cestom prije mene uzeo. Mi smo osim one male dolje imali i veliku staru krušku tik pred vratima — mahovina joj je već bila po deblu — a svake su godine obadvije dobro rađale. Kako je bio jak pljusak, napadalo ih dosta. Ja sam ih sve onako mokre i od pada raspucane metao u džepove i u njedra, a koja je osobito lijepa, otarem je o odijelo i zagrizem u nju. Uprav ja tako — kad eto onih kola!

Bit će sigurno bolesnik, pa ujak mora k njemu! Ovo nekoliko dana, otkad su učestale kiše, uvijek netko oboli ili u našem selu ili pod gorom. Ujak se redovito s početka i nasrdi — jer zna, da ga više puta i za malu bolest zovu — ali onda ipak ide. Katkad i mene zovne sa sobom. Bože moj, hoće li me i danas zovnuti? Ništa to meni, što je kišovito i oblačno — samo da se vozim! No dakako ne smijem ni misliti na to, da ma samo dođem sad tamo k njemu, a kamo li da ga još i upitam. Može biti srdit, otresti se, a meni bi bilo teško. Ako sâm reče dobro, a ako ne — ništa! Ja mu doduše pomažem, jer nosim torbu sa svetim uljem i pazim na nju u kolima, zatim zvonim, dok on nosi sveto tijelo i dok se kroz selo vozimo — ali svaki put me ipak ne povede sa sobom. Bude gdjekad nešto smrknut, ni ne pogleda me, van samo mi uzme torbu iz ruke, metne je u sijeno uz noge, uzme mi i zvonce, pa ili jednom rukom zvoni sam ili pak dade kočijašu, da zvoni. Ja pak ostanem snužden uz kola, a kad odjure, onda tužno za njima gledam. — Mati me poslije tješi, da ću „drugi put" ići, da je danas daleko i da bi mi se možda putem što dogodilo — za to da me nije ujak uzeo sa sobom — ali meni je svejedno žao.

Dok ja tako pod kruškom čekam i premišljam, čujem naglo iz ujakove sobe njegov jaki, oštri glas, gdje me zove imenom. Od veselja skočim — ne marim, što mi kruške stale ispadati — i za čas se stvorim pred njegovom pisarnom, na kojoj su bila otvorena vrata, a uz njih onaj seljak s kapom u ruci. Ujak mi mahnu rukom, da čekam, a zatim je dalje gledao po izdrtom već i starom imeniku župljana — a ja sam odmah prepoznao: taj stari imenik, to je od sela Maljevca. U duši sam se poveselio; hvala Bogu, ići ćemo u Maljevac. To je tamo pod gorom; vozit ćemo se podrug sata tamo, a podrug natrag. Krasno!

— Koja je to Lulić? — okrene se moj ujak seljaku.

— Kata... Kata Lulić, gospodine.

— Kata! Koja Kata, magare! — izdere se. — Tu su tri Kate. Jedna je Jandrina, rođena godine 1878.

— To je curče, molim vas... A ova, što je bolesna, to je stara Kata...

— Josina?!

— Ne, molim vas! Joso sam ja. To je moja. Nego ova — ovo je moja strina. Pokojnog Marka — znate li — onoga, što no ga zvali „šaran" — proiznese taj Joso sve okrećući u rukama kapu od neprilike. — U mojoj je, znate, kući — i eto sve ljeto groznica... pa groznica... ova dva dana jedva i govori i onda ja posudio konje...

— Šuti, šta tu sad?... Dakle Markova! Tako si mogao odmah reći, smetenjače! Tu je: Kata Markova, rođena godine 1882., prvi put udata Markovac u Donjoj Tuzli, dovedena iz Bosne godine 1863.

— To je, to je, molim vas.

— Hajde — okrene se ujak k meni i zaklopi knjigu — spremi se! A mogu li ti konji odmah? — upita Josu.

— Mogu, gospodine, odmah... mogu. Počinuli su dosta u Zečjaku, dok se onaj veliki pljusak spustio. A nizbrdo je...

Moj ujak pogleda kroz prozor na nebo, koje se nešto vedrilo, i stane skidati kućnu haljinu, da se presvuče. Joso je izišao, a i ja sam našao svoj ogrtač, pa se obukao, da mi ne bude putem studeno.

Nisam trebao ići ni jednom zvonaru ili crkovnjaku („mežnjaru", kako u nas kažu) — a imali smo dvojicu, jer ja sam sve te

stvari i bez njih ministrirao. Zimi, ljeti — u radni dan i u svetac, svaki dan sam kod mise dvorio. Nitko se nije krstio, nitko pokopao bez mene. U crkvi sam znao za svaku stvar, gdje stoji; za sva misna i druga odijela znao sam, u kojem su ormaru, kad trebaju i kad ne trebaju — bolje od samih zvonara. Sve odgovore kod mise i kod molitava znao sam na izust — i hrvatski i latinski. Ovo četvrtu godinu, otkad sam ministrirao — zapamtio sam već, kad je koje nedjelje njezino evanđelje, pače onoj „Lavabo" i ono latinsko evanđelje na kraju tihe mise: „*In principo erat verbum*" — što su na pločicama na žrtveniku — naučio sam od riječi do riječi, premda još nisam bio u gimnaziji...

Tako sam i sad brzo našao i pripravio, što trebamo. Izvadio sam torbu za sveto ulje i zvonce, pripremio sam za ujaka gornju košuljicu, „štolu" i „kvadrat" za glavu i „ciborij" za sveto tijelo. Kad je ujak došao u sakristiju, bilo je već sve pripravljeno. On se — bez ijedne riječi — obukao, a onda smo pošli do glavnog žrtvenika. U crkvi je bilo sparno i mračno, a između prozora i mimo kandelabara lijetale su ptice, što su se kroz kakav razbijeni prozorak od nevremena amo sklonile, i cvrkutale. Inače je u crkvi bila tišina i nas smo dvojica bili sami. Ujak je sveudilj bio mrk i služben i ja sam se bojao, da što ne pokvarim, pa da me još u zadnji čas ne ostavi kod kuće.

Kleknuo sam dolje a on se uspeo na žrtvenik, prignuo koljeno, izvadio kalež sa svetim hostijama i jednu uzeo, pa stavio u „ciborij", koji je objesio oko vrata, a onda opet kalež spremio i opet prignuo koljeno. Ja sam pozvonio, a on se okrenuo i blagoslovio me. Onda sam ja išao naprijed a on za mnom kroz sakristiju, gdje se je zaogrnuo gornjim kaputom, a ja sam sveudilj zvonio uzevši sa sobom torbu sa svetim uljem. Kad smo izašli van iz crkve i pošli prema kolima, onda sam ja još jače stao zvoniti, veseleći se, kako taj nešto otužni zvuk odjekuje po našem voćaru i čuje se zacijelo dolje u selo, jer je zrak miran, pa ni lišće — od kiše mokro — ne miče se. Svi će čuti i svi će znati: idemo bolesniku. Moje veselje, dok sam sâm sa zvoncem prolazio, teško je opisati. Mislio sam, da svi oni, što su iz kuća izišli, gledaju na me. Žene su međutim neke, što su baš pošle na vodu — a bunar je bio preko ceste ispred naše kuće — klekle ondje nedaleko nas izabirući suhlja mjesta pod drvećem, pa skopile ruke odloživši ka-

blove na stranu. Moj ih je ujak blagoslivljao s „ciborijem", u kojem je bilo sveto tijelo; ja sam neumorno zvonio. Žene su se krstile i onda opet podizale.

Na vrata „plovanije" izišla moja mati, pa kleknula na prag. Ujak blagoslovio i nju. Kad smo je minuli i primakli se kolima, vidim, da ona hoće k meni, kao da će mi nešto kazati — ali ja znam: ona će mi sigurno reći, da pazim na se, da se čuvam u kolima i takove stvari — pa sve odmičem od nje i okrećem glavu. Ne ću ništa da čujem. Ta ja sam u službi!

Odjurila kola niz našu stranu i mi smo već zašli dolje pod orahe k Findrikovićâ kućama i primičemo se groblju Ja sam sjeo zajedno s Josom na široku vreću sijena, ali se nisam okrenuo tamo s njim prema konjima, već ovamo prama ujaku, koji se smjestio u pleteni koš, pun sijena, na koji je Joso metnuo one gunjeve s konjâ. Ja zvonim još uvijek i rado bih nadglasao lomot kola, koja su drndala o kamenje i grabe stare one ceste podno naše kuće. To ja moram još zvoniti, jer su između onih oraha kuće, pa da ljudi čuju. Neki su već ispred kuća klekli između trnja uz cestu, a neki gore na visokim kućnim vratima poklečali uz prag. Najviše je ženâ, a ima i djece, pa se natiskala između starijih; po koje i padne.

Ja sam se ustobočio svečano na onoj vreći; desnom rukom zvonim, a lijevom se držim za onaj „direk" (kolac) na kolima, koji je pritegnut teškim željeznim lancem, pa se trese, da mi kroz cijelo tijelo prolazi. Moj ujak blagoslivlje sve redom, a kola jure dalje.

Kod groblja sam uzeo zvonce u lijevu ruku, a desnom se prekrstio — baš ispred kapelice, — a kad smo i groblje prošli, onda mi je ujak mahnuo rukom i ja sam spremio zvonce u sijeno, jer više nije bilo kuća. Sad sam istom pravo pogledao ujaka. On je jednako držao u ruci sveto tijelo i molio. Oči su mu bile sklopljene, pa se činilo kao da spava — tek usne su se micale. Na njegovu licu nije bilo ništa mrko, ništa onako nemilo kao inače i ja ga se taj čas nisam bojao. Djetinjom vjerom i pobožnošću nisam više gledao ono na njegovim grudima kao „ciborij", nego kao Boga. Ipak — još nisam osjećao blizinu toga Boga.

Nad nama su se bili razagnali odblaci i razilazili tamo za mrku goru, prema kojoj smo se vozili. Nebo je bilo svijetlo i meko. Konji su korakom išli, a Joso ih je morao po više puta oplesti bičem i doviknuti im „hijo". Meni je bilo nekako nespretno sjediti na

vreći. Namještao sam se polagano, ali badava: sve sam više upadao u sijeno, a noge mi se skučivale. Najvolio bih Josi reći, da stane, pa da mi popravi — jer i on je nekako i sam upao, pa se navalio na me — ali opet bojao sam se, da tim ne narušim mira u našim kolima i ujakove molitve. „No, pa sve jedno", pomislim, „strpjet ću se još do Maljevca. Šta za to? Glavno je, da se vozim."

Kroz Zečjak sam opet zvonio, i ljudi su pred kućama klečali, a ujak ih blagoslivljao. Nekoji su domahivali Josi i oni iz bližega slabim glasom pitali: „Kome? Kome?" — no on je samo zamahnuo bičem, potjerao jače i nije htio odgovarati.

Napokon smo iza dugotrajnog drndanja — da mi je već prošlo veselje na vožnju! — došli do prvih kuća u Maljevcu. Ma da su mi se već noge umrtvile, skupim se nekako, potražim zvonce u torbi i stanem zvoniti. Kod treće već, četvrte li kuće ustavi se — hvala Bogu! — Joso. Iz kuće, trošne i neizgledne, izišli ljudi i žene, a tako i iz susjednih kuća. Neki su nam pomogli izići, a drugi su već poklecali što po zemlji, što po kamenju, što po nekakvim gredama kraj kuće. Mi smo preko klizavih i trošnih stepenica ušli u kuću, koja je bila tako niska, da ujak malo te nije udario glavom u dovratnik. Ljudi su nas svi upratili u kuću i natiskali se oko nas, a ja sam prestao zvoniti.

Uz samo ognjište podno zadimljenih naćava ležala na trošnoj slamnjači — kao da bi na goloj zemlji — stara ženska sva izmučena i suha, da su joj se sve kosti vidjele. Veliko siromaštvo opažalo se odmah u tom uskom prostoru, koji je bio svojom desnom stranom namijenjen za ljude, a lijevom za životinje. Nekakva greda upopriječila se lijevo i branila onim dvjema kravama, da ne izîđu. Krave su pregrizale iz jasala, a između njih trčkalo malo, bijelo tele uplašeno od ljudi, što su stajali uz onu gredu. Od te se strane osjećao jak vonj gnoja. — Na ognjištu je umirala cjepanica dogarajući, a nad njom je visio mali kotlić. U uglu zdesna bile su nekakve vreće i hambar — šta li — a iza njih prislonjene ljestve na tavan.

Starica se malo kao pridigla podbočivši se laktom, no onda opet polegla. Plahta, kojom je bila prikrita, bila je čista i bijela — to je valjda zbog nas, pomislio sam ja — a s isto tako bijelim i čistim stolnjakom bio je pokriven mali i okrugli stol na tri noge,

a na taj je metnuo ujak „ciborij" sa svetim tijelom i sveto ulje, što sam ga ja iz torbe izvadio.

Ujak je najprije izmolio neku kratku molitvu, a ja sam na kraju odlučno i odrješito istim glasom kao i on odrezao: „Amen!" — tako da su neki od onih blizu mene s počitanjem pogledali u me, a meni je to godilo.

Sad je imala doći ispovijed. Ujaku su rekli, da je starica gluha, pa da će morati nešto jače govoriti, kad je bude ispovijedao. Ujak nam dade znak, da odemo, i mi svi stanemo izlaziti iz kuće odmičući sve dalje prema obližnjoj tratini, samo da ne trebamo ništa čuti. Ja sam se ipak držao više po strani i sâm, a dobro sam vidio, kako svi na me gledaju. Jedan je pače rekao: „I on će biti pop!" — a ja sam gledao u stranu. Neka su djeca došla blizu mene, stavila se u okrug i stala me gledati. Ja dakako nisam ni s njima ništa govorio. Ta oni valjda ni čitati ne znaju — onda u Maljevcu nije bilo škole kao danas — a kamo li, da bi razumjeli, kad treba reći: „*Et cum spiritu tuo*". Djeca su me i dalje šuteći gledala.

Ljudi su razgovarali o onoj starici, kako je već prvu noć zamirala, a kako će ovu noć za sigurno umrijeti. Do mene je dopirao nejasan glas moga ujaka, koji je nešto vikao, i slabi glas starice. Jedamput sam posve jasno razabrao, kako ujak pita: „Jesi li — krala?" a ona slabo i kao razbijeno odgovara: „A? — Kako?" — „Krala — jesi li?" — „Nisam . . . nisam . . ."

Dugo je trajala ta ispovijed. Kad smo se vratili ležala je starica gotovo nepomično, na krevetu, no ne kao prije, već nekud posve smirena. Na licu joj je blagi, spokojni izražaj, a oči su bile zaklopljene kao u snu. Tiho je disala. Na ognjištu je bio od one cjepanice samo ugarak bez vatre, a ono malo bijelo tele veselo trčkalo oko krava i smirilo se istom onda, kad se kuća napunila ljudi, žena i djece. Sad je bilo još više ljudi tako, da se vrata nisu mogla ni zatvoriti. Djeca su se proturavala naprijed, a ja sam ih sustavljao. Onda smo svi kleknuli: ja pred svima, tik do ujaka.

Do mene je klečala jaka ženska s malim djetetom u naručaju; to je dijete počelo plakati, a žena ga mirila. Ja sam priredio na stolu posudice sa svetim uljem, a uzeo sam u ruke zvonce.

Kradimice sam pogledavao staricu, koja kao da već nije osjećala nikakve boli, nego u vedrom miru nešto očekivala.

— Pomoć naša u ime Gospodina — počeo je moj ujak mekim, mirnim i blagim glasom, kako ga dosad još nikad nisam čuo. Jedva sam ga i prepoznao — ta kano da je i zadrhtao.

— Koji stvori nebo i zemlju — odvraćam ja istim glasom u velikoj tišini oko sebe. Oko mi se ne miče sa starice, kojoj kao da su oči sve dublje upadale u očnice. Obuze me tjeskoba. Zaboravim na zvonjenje i na ono veselje, s kojim sam išao ovamo. „To je dakle smrt?!" pomislim i stresem se. Prvi put je tako blizu vidim.

— Bože usliši molitvu moju!

— I vapaj moj k tebi da priđe!

— Gospodin s vama.

— I s duhom svojim.

— Pomolimo se!

Svi smo tiho, samo se čuje glas mojega ujaka, kako moli. Onda je uzeo „ciborij" i nakon što sam ja tri put zvoncem dao znak za udaranje u prsa, sagnuo se k starici i drhćućom je rukom pošao pričestiti.

Ne mogu zaboraviti lica staričina taj čas. Ono se rasjalo sve, a na oku se javila suza. Ja sam poniknuo glavom i zažmirio kao ono onda one noći na mjesečini, kad sam htio vidjeti Boga. Nisam ga ni sad vidio, ali sam imao potpuni osjećaj, da je on sad tu, da je sašao i starici i meni i ujaku i ovim ljudima i ženama oko nas, i onomu djetešcu u naručaju majčinu, pače i onim kravama i malom bijelom teletu, kao ono onda u Betlehemskoj štalici. Dašto, da je sašao, jer su evo svi ti ljudi oko mene u licu promijenjeni kao i ona starica, pače i ujak — moj mrki ujak — posve je drukčiji, nekako miliji i bolji. To je Bog među nas došao. Bilo mi je, da zaplačem od radosna ganuća.

Kratak časak je trajao ovaj osjećaj. Ljudi su počeli ustajati, ujak je još nešto kratko izmolio, a onda podijeli sveto ulje, i to žureći se, jer je bolesnica bila jako slaba. Ja sam mu pomagao — a on je zatim skinuo sa sebe bijelu gornju crkvenu košulju i „štolu", sklopio „kvadrat", a iz torbe izvadio šešir, doviknuo ženi „S Bogom", izišao na vrata i tu zapalio cigar, ostavši malo s ljudima u razgovoru.

Njegovo je lice postalo opet obično. Ja sam teškom mukom htio u duši svojoj povratiti onaj njegov prijašnji izraz u licu, ali — nisam mogao. Kamo je otišao? Kamo je otišao? Kamo je uopće

nestao onaj od čas prije osjećaj o Bogu? — Ja sam se snuždio. Što je to bilo malo prije?

Ujak im je posve ravnodušno govorio, kako će starica sigurno još prije mraka izdahnuti; razgovarali su zatim o njezinu pogrebu, onda prešli na ove kiše, na ljetinu i druge stvari. Zatim se ujak oprostio od ljudi.

A gdje je onaj osjećaj o Bogu? — pitao sam se ja sveudilj — pa mi se na čas pričini, da sam valjda samo ja to očutio. A kako da njega pitam, da li je i on osjetio?

Ne, ne! To sam valjda samo ja očutio — ja i starica.

I opet smo bili u kolima. No sad nijesam sjedio s Josom sprijeda, nego s ujakom otraga u košu. Tako mi je on već jednom razložio, da onda, kad nosi sveto tijelo, nije u redu, da s njim zajedno sjedim. Natrag — to je šta drugo!

Ja sam šutio i nisam se ufao, da ga išto upitam bojeći se, da se na me ne otrese. K tomu zabavljao sam se uvijek s mislima o onom času, kad se starica pričešćivala. — Nije mi baš ni trebalo razgovora s njim.

Najednom stao se on — dimeći svoju cigaru — iz svega glasa smijati. Ja se nisam ufao ni to, da ga zapitam zašto se smije.

— Znaš, što mi je palo na pamet?

— ?

— Jedan je moj prijatelj — župnik u Podgorju. Velik šaljivdžija! Sad sam se sjetio, kako mi je pripovijedao: Vozi se on jednom od bolesnika — ovako kao mi sada — i kad prolazio selom, djeca izišla na cestu, pa sve jednako kleče ko i onda, kad se vozio bolesniku sa svetim tijelom. On je pak vozeći se natrag pušio lulu kao ja sad cigaru. Sad što će učiniti djeci! On ih je — hi, hi — lulom blagoslivljao!

— Ha, ha! — smijao sam se i ja, ali tek njemu za volju i na silu. Meni su se misli neprestano vraćale na onaj čas. Što je ono bilo? Je li uistinu Bog? Bio je, bio je. Ta ono lice staričino, to je nezaboravno. Kad smo ušli, bila je sva izmučena, mrka, a poslije — kad se ispovjedila — tako spokojna i vedra. To se njoj javio Bog. Ona ga je vidjela možda prvi put. Onaj čas je sigurno gledala sebe, kako se već u oblacima penje Bogu — kao ono anđeli Jakovu u snu, — a dolje su ostali grijesi, koji su je sapinjali.

Grijesi!

I tad se sjetim, kako je gluha i kako je mučno odgovarala na ujakova pitanja.

— Ja sam čuo, kad je starica rekla, da nije krala . . . javim se ja posve nehotice i odmah požalim, jer sam obično kod ujaka nastradao, kad sam sâm započinjao razgovor.

— Šta? — otrese se ujak na me i pogleda me, da sam ga se upravo uplašio. — Nisam li ti, nesretni sine, rekao već jedamput, da su to ispovijedne tajne, pa ti, ako si šta čuo, moraš se učiniti, kao da nisi čuo. On pak još o tom govori . . . Bljezgan nekakav!

U meni zaurla duša. Još se jače skutrim u svoj ogrtač i odmaknem se od njega. Na oku sam osjetio suzu, ali sam je brzo utr'o. U grlu me je nešto peklo — a u prsima stezalo. Zar je ovo isti ujak od malo prije? I gdje, gdje je onaj Bog? Zar se samo na čas javlja?! I je li se uopće javio?

Je li se uopće javio? — ponavljao sam snuždeno. Na čas mi se činilo, da nije bilo ničesa, jer, koliko se god naprezao, onoga časa i onoga osjećaja nisam više mogao nikako vratiti, kao što se za tmurnih dana ne može jasno povratiti u duši osjećaj sunčeve zrake. — A starica negdje već i umire, dok se mi vozimo, i njezino je lice još vedrije, još ljepše . . .

Do kuće više nismo progovorili ni jedne riječi.

VLADIMIR NAZOR

ANĐEO U ZVONIKU

I.

Rodih se u gradiću na žalu širokog morskog kanala. Pred njime more s jedrenjačama i parobrodima, koji prolaze, a da — ponajviše — i ne ulaze u pristanište; s one strane uvijek modre vode ljubičasto kopno s dugom gorskom kosom; za gradićem krševiti kraj ostrvski, našaran zelenilom vinogradâ i maslinikâ.

Ne vidjeh je od svoje pete ili šeste godine, al je se i sada sjećam.

Pamtim i koješta, što sam u njoj doživio.

Nekoliko osamljenih, al jasnih slika, nalik na svijetle trenutke nekog mutnog poluzaboravljenog sna, ničù iz moga pamćenja i leže na sivome moru zaboravi kao malena ostrvca obasjana suncem.

Vidim oleandre u malom dvorištu pokraj mora, pred starinskom kućom, u kojoj sam se rodio, a dijete se igra u njemu.

Kupam se, još sitan kao crvić, na igalu „Vrela", dok me majka gleda s prozora obližnje kuće i viče, ne znam da li ozbiljno ili u šali: Roni, Vlado! Roni!

Sjedim u nekoj ovećoj sobi, na klupici, uz drugu čeljad, i zanosim se igrom „marionettâ" na maloj pozornici. Arlekin je obukao odijelo sa šarenim kockama, Pantalon nosi na sebi bijeli plašt. Kolombina ima dugu plavu kosu i crvene obraščiće, a kad govori, uzdiže stavljajući ruku na srce. Al' je meni najdraži Frakanapa, čovuljak s krivim nogama i s velikom glavurdom. On miče neprestano nogama, lupajući njima o pod kao kozle papcima. Ruga se zaljubljenoj Kolombini i Pantalonu, zbija svakojake šale s plahovitim no glupim Arlekinom. A kad Frakanapa pripovijeda, da mu je đon probušen, al' da je on tome jadu doskočio napravivši na đonu i drugi otvor, pa mu sada voda kroz jednu rupu ulazi, al' kroz drugu odmah i odlazi, ja se tako glasno i od srca smijem, da svi oni ljudi okolo mene gledaju više u me no u samog Frakanapu.

A sjećam se i dviju kasnih večeri, vedrih i punih zvijezda, al' ipak takovih, da sam bio sav prožet zebnjom.

Jednog puta gledamo, kako tamo daleko, preko kanala, nešto plamsa u tami. Vele, da gori u velikom gradu lijepi, još novi teatar, i da će onaj grdni crveni požar zahvatiti možda čitav grad, progutati sve kuće. Vjetar duše, a nama se čak pričinja, e je topao od vatre i da nam nosi vonj po dimu i po paljevini.

Druge smo pak večeri promatrali malenu al' blistavu repaticu na vedrome noćnom nebu, baš iznad planine s one strane kanala. Ja sam mislio na onu zvijezdu, što je vodila Tri Kralja k malome Isusu. Htio sam se veseliti repatici, al' su svi odrasli okolo mene govorili o njoj kao o nečemu, što nam navještava jad i nevolju. Brodovi će nam donijeti kugu sa Levanta; skakavci će idućeg proljeća poharati sve usjeve i vinograde, pa će nastati glad: Rusija će dignuti silnu vojsku na Turčina, i sedam će se careva zaratiti, i sve će se majke oviti u crninu. Ja sve to slušam; zapravo sve i ne razumijem, al' neki strah prodire u me. Držim se sve čvršće majčina skuta; molim je, da pođemo kući, i ako me ne spopada san. A kad legnem i zaspim, kao da se repatica prometnula pred mojim očim u sablju, s koje kapaju krupne krvave kapi.

Takve me uspomene vežu i sada s gradićem, gdje sam se rodio. Sve su one nalik na bljeskove u sivoj noći. No ima i jedna, koja, potpuna i jasna, sja i sada u mojem pamćenju. I njome hoću da otvorim ovo moje pričanje.

II.

Bilo je to kratko vrijeme prije no smo se preselili odanle u očev zavičaj.

Stanovali smo onda nedaleko crkve, što je stajala na poljanici iznad place u sredini mjesta.

Ja sam često izlazio kradom iz kuće i šuljao se do samotnog putića iznad poljanice, da gledam zvonik, križ na njegovu vrhu i časovnik sa crnim kazaljkama na gornjem dijelu zida. Kroz široke otvore, baš ispod krova, viđala se zvona, koja su se katkad bliještala u zrakama sunca na zapadu.

Ništa nisam radije slušao do zvonjave tih zvona.

Poznavao sam odmah glas velikoga, srednjega i maloga ili — kako smo ih mi zvali — „Djeda", „Oca" i „Unuka". Viđao sam i konope, što su micali zvonima, pa i vjerovao, da krupnim i teškim „Djedom" zvoni samo neki sijedi starac, „Ocem" čovjek crne brade, a „Unukom" koji dječak, možda mojih godina.

Jer ih nisam nikada viđao, ja sam o njima mnogo maštao. Oni ne mogu stanovati ni u crkvi ni u onome tornju bez prozora i bez dimnjaka. Dolaze odnekuda, da obave svoj posao, pa da ih opet nestane. „Unuk" zvoni svake večeri poslije „Oca". Onaj mali dolazi dakle s bradatim čovjekom, da zvone Zdravumariju. Ne boji se on ni kiše ni vjetra. Možda otac nosi malog sina na leđima ili u naručju, pa sve tako ide svojim redom, od dana u dan.

Sve me to zanimalo, a nije mi više bilo ni čudno, jer mi se barem činilo, da sam koješta već doznao.

Al' nešto poče buditi u mene neku radoznalost; nešto o čemu prije nisam nikada mislio, jer nisam na to ni pazio.

Otkad do kada čuje se neko kucanje gore u zvoniku, a da se ni jedno od onih zvona ni najmanje ne miče.

— Kuc! Kuc! Kuc!

Kao da klatno udara jedan, ili dva, ili tri, pa čak i do dvanaest puta, po „Unuku". Zvono baš onoliko puta zvonko zveči, a da se ni konop ni što drugo ni najmanje ne miče.

Stojim i čekam.

Vrijeme prolazi. Htio bih već otići, kad najednom: opet onaj glas:

— Kuc! Kuc!

Silazim pred zvonik, sjedam ispred zatvorenih vrata.

Unutra je sve tiho.

Ne čujem no žagor ljudi dolje na placi i živkanje vrabaca na crkvenom krovu.

Da se ne igram kamenčićima, ja bih, tako čekajući, i zaspao na onome pragu, kad najedamput, iznad moje glave:

— Kuc! Kuc! Kuc!

Hitam natrag. Al' zvona opet sva nepomična.

I za prvi put u životu osjećam, da ima i nešto, što nam je u isto vrijeme i čudno i nekako nas plaši.

III.

Pada prvi mrak, a otac je opazio, da sam istom stignuo doma.

— Gdje si ti to bio? Marinetta, pazi malo na tog skitalicu!

— Tata, kako to, da su vrata zvonika zatvorena; i nikoga u njemu nema; i zvona se ne miču; a ipak zvoni?

On me s početka ne razumije.

— Kako to? Zvoni?

— Dä. Kuc! Kuc!

— A, dä. To ne zvoni. Ure. Ure biju na zvoniku.

— A što su te ure?

I on mi nešto govori o onome crnome krugu na gornjem dijelu zvonikova zida. O kazaljkama ili crnim prstima, koji se polagano miču. O minutama, o urama i četvrtima.

Al ga ja ne razumijem.

— A tko ono udra zvečkom o „Unuka"?

— Nitko. Mehanizam. Batić. Vidiš ovako: Kuc! Kuc! po zvonu. Svakog idućeg sata po jedan udarac više. A onda 1, 2, 3, 4 udarca svakih 15 minuta. Jednog ćeš dana sve to bolje razumjeti. Ne misli sada na to.

No ja ne mogu da ne mislim. I da ne mislim na svoj način.

Od očeva tumačenja ostade mi samo to, da neki čekić udara o malo zvono, o „Unuka", a u to i vjerujem.

A tko se to penje u onu visinu sa čekićem u ruci? Tko bi to mogao ući kroz zatvorena vrata, penjati se po nekim stubama — ako ih zbilja i ima — u mračnom tijesnom zvoniku, sve do gore, do samog zvona, koje visi ispod krova? Takovo što ne može uraditi ni onaj starac, ni čovjek s crnom bradom, a još manje dječak. A ja bih ih kroz one otvore jednom ipak vidio.

— Mama, tko bi to mogao biti?

— Al' reče ti sinoć tata. Čekić. Mehanizam.

— Mehanizam. A tko je to?

— Pitaj oca. Ne muči me više time.

A ja idem na putić. Gledam. Čekam.

Lijepo je proljetno jutro. Rijetke su voćke još u cvatu po vrtovima. Gradić je tih, jer su gotovo svi ljudi u vinogradima ili u pristaništu. Ne čujem drugo no cvrkut ptica sve naokolo i zvižduk parobroda tamo dolje na gatu. Okolo crkve sve mirno. Samo se

lastavice užurbale okolo vrha zvonika, a preko poljanice lete dva bijela leptira tražeći kakav cvijetak.

Ja gledam u nebo.

Oblačić lebdi visoko iznad zvonika. Sunce ga obasjava samo s jedne strane, pa su mu rubovi kao od zlata. Mijenja se polagano. Postaje dulji; pruža se uvis; sve je više nalik na odrasla dječaka s dugim bijelim krilima.

— Anđeo!

Gledam u nj. A on se spušta naniže, postajući manji i bjelji. Sunce mi udara u oči pa mi smeta gledanju. Ipak vidim, da se spustio iza vrha zvonika pa ga ondje i nestalo, nestalo.

— Kuc! Kuc! Kuc — odjeknulo je zvonko i veselo u proljetnom jutru, i jato je vrabaca pobjeglo sa krova.

Ovog puta ona tri glasa odjeknuše duboko i u meni. Zakucalo mi nešto u prsima. Poslije čuđenja spopada me zanos i radost.

Trčim kući; banem pred majku.

— Mama! Sad znam. Vidio sam sve.

— Što to, sinko?

— Anđela! Silazi u zvonik, udara čekićem po „Unuku".

— Jesi li baš vidio, kako udara?

— Nisam Al' sam . . .

— Šuti. Okani se anđela i zvonika. Ne skitaj se okolo. Da mi se nisi više ni makao odavle!

Al' je majka preveć zaposlena, da bi me mogla čuvati, a one njene riječi pobudiše u meni novu želju.

E, dă. Valjalo bi ga vidjeti . . . ali iz bliza. Gledati, kako udara po zvonu.

A kakav je? Jesu li mu vlasi kao plamen? A krila od pravog perja? A onaj njegov čekić je li baš od zlata?

IV.

I ja izlazim kradom iz kuće.

Neko vrijeme čekam mirno na putiću.

Sve je tiho i pusto.

Silazim na poljanicu; prilazim k vratima zvonika, a ona — gle! — pritvorena.

Stojim, neodlučan.

Al' česa bih se bojao? Tă to je anđeo, koga dobri Bog šalje s neba na zemlju. Zar se ne molim svake večeri svome anđelu čuvaru?

I mene nije više ništa strah.

Šuljam se u zvonik.

U njemu je tako mračno, da bih htio odmah pobjeći.

Al' nešto svijetla pada odozgor i s nekog okna na strani, pa već vidim kamene stube, što se svijaju vodeći sve naviše. Penjem se hitro prema onoj svjetlosti ostavljajući za sobom tmicu. Sve je tiho; ne čujem no cvrkut lastavica, i to baš onda, kada proliječu pred otvorima na vrhu tornja.

Eto me već visoko, na podu od dasaka.

Tri debela konopa vise odozgo.

E, sad vidim.

Dovle se penju Starac, Sin i Dijete pa se lačaju onih konopa i potežu.

A vidim i zvona. Imadu široka okrugla usta na klatnima, što su nalik na debele jezike. Ona se sjaju na suncu, dok sam ja još uvijek u polumraku.

— Tik! Tak! . . . Tik! Tak! . . .

To je ura. Kuca kao i ona u našoj jedaćoj sobi, na zidu, al' mnogo jače i muklije.

A što ću sada?

Čekati mirno, dok On dođe. Čut ću šum njegovih krila, vidjeti kao neki plamen, ugledati ga iznad sebe. Sve će se u zvoniku zasjati. I on će me vidjeti. Spustiti se do mene. „Znaš, ja sam onaj mali, koji ti se moli svake večeri." — „Znam. Dobro si ti dijete. A što bi htio?" — „Da vidim, kako kucaš čekićem od zlata. Da i mama dozna, što je i kako je. A i tata . . ." Onda će me on uzeti za ruku; dignuti me kao da sam kakvo pero ili slamčica. Naći ću se pred „Unukom". „Drži!" reći će mi On i pružiti čekić. Ja ću ga zapitati: „Smijem li?" On će kimnuti glavom. Dignut ću onda ruku, udariti . . . Oh, veselja!

Gledao sam uvis, gotovo nestrpljivo, al' sav sretan, kad se iznenada trgnuh, prožet strahom.

— Kuc!

Kao da je zagrmjelo u onoj polutami. Odjeknuo je gvozden hrapav glas, od kojega se meni pričini, e zadrhta čitav toranj.

— Kuc! Kuc!

Htio bih zaplakati, al je moj strah tako velik, da se i toga bojim. Strah me je sići dolje, niza mračne stube, u onu tamu na dnu zvonika.

Ali lastavice opet cvrkuću. I sve se opet smiruje. Doskora je tiše no prije. I moje je srce prestalo da onako lupa. Počinjem iznova misliti.

Niti sam vidio Njega, ni On mene.

Morao bih se popeti još naviše. Gore! Gdje su zvona i gdje sunce sija!

Tražim očima naokolo. Vidim, u sjeni, baš uza zid, neke drvene ljestve.

Razmaci su na njima nešto previsoki za moje noge, al' se držim čvrsto rukama; mučim se i napinjem; dižem se polagano.

Sad su mi zvona još bliža. U mraku sam, ali je preda mnom mnogo svjetlije. Bojim se gledati poda se u ponor, nad kojim kao da lebdim. Osjećam, da ne ću dugo izdržati na onim strmim ljestvicama, pa dižem oči i šapćem:

— Anđele! Anđele!

Nešto crno i šutljivo proleti okolo mene; zapišti kao miš.

Uznemirio sam neke crne, malene životinje, što se drže zida, iza mojih leđa. Opet su prhnule uz moju glavu; dotaknuše me nečim golim i hladnim.

Spopada me strah. Pružam nogu da siđem, al' kao da je razmak postao sada još veći, pa ne mogu naći prečku.

— Mama!

One gadne ptice lete okolo mene, a ja više ne mogu ni gore ni dolje. Plač me već guši. Ne znajući više što bih, hvatam se jednom rukom konopa, koji visi baš ispred mene, pa drmam i potežem.

A zvono zazvoni.

Glas mu bruji u zvoniku; pričinja mi se i prejak, al' je tako zvonak — a meni i poznat — da mi je odmah nešto lakše.

— Don, don, don — glasa se „Unuk", a meni je kao da mi veli: „Samo ti tako vuci i poteži, pa ću ti ja već pomoći! Dok ja zvonim, ne može ti nitko ništa."

Al' i to mnogo ne potraje.

Konop mi se najedamput ote iz ruku, i zvonjava prestade.

Neki je čovjek stajao poda mnom, na podiću od dasaka, držao u ruci donji kraj konopa i gledao u me.

— Tko si ti? Što tu radiš? Odmah dolje!

Ja udarih u plač.

On se pope na ljestve, skinu me dolje. Stade me koriti i ispitivati.

Al' ja sam samo grcao.

Onda me on dignu u naručaj i ponese napolje.

Uze me za ruku. Povede me preko poljanice u jednu od najbližih kuća.

V.

U prizemnoj sobi sjedio je za stolom stari župnik s naočarima na nosu i čitao iz neke debele knjižice sa crnim koricama i sa pozlaćenim rubovima.

— Što je to bilo, zvonaru? — upita on, gledajući u me.

— Pa eto vidite! Dok sam radio u crkvi, ušuljao se u toranj, popeo se na ljestve i dočepao konopa malog zvona. Da pade, ubi se.

— A čije je to dijete?

— Ja ga pitam, al' on samo plače. A i našao sam ga prestrašena. Možda od onih šišmiša.

Župnik me uze k sebi; namjesti me između svojih koljena; pogladi po glavi.

— Umiri se, mali. Ne plači. Gle ove knjige. Sva je zlatna. A pogledaj malo i ove sličice. Tako! Evo još jedna. Bit će ona tvoja. Hoćeš li?

— Hoću.

Onda župnik dignu glas.

— Katina, dođite amo!

Uđe neka starija žena, čisteći krpicom veliku žlicu.

— Znate li vi ovo dijete?

— Kako ga ne bih znala? Tä, krstili ste ga baš vi, Don Rocco, bit će možda pet godina.

— E, kako bih ja pamtio svu djecu, što je krstim! — nasmija se on.

— To vam je šjor-Pijetrov sin.

— Vlado!

I župnik me posadi na svoja koljena.

— A što si ti, sinko, tražio u zvoniku?

Ja sam baš promatrao sličicu nekog anđela s velikim krilima i s plamenim mačem u ruci. Oči su mi bile još pune suza i još sam pokatkad grcao, al' mi je na srcu bilo već lakše. Osjećao sam se sasvim dobro na župnikovim koljenima.

— Anđela — rekoh ja.

— Kakvog anđela?

— Onoga, koji silazi s neba sa zlatnim čekićem i kuca njime po „Unuku".

Zvonar i žena udariše u smijeh i navališe na me pitanjima. A' samo župniku uspije da dozna sve od mene.

— Pa kažite mu, od čega to kucanje. Imate novu budilicu sa zvoncetom i sa čekićem. Mali će možda razumjeti. Da ja donesem? — reče žena župniku.

— Ne! — odgovori joj on.

Onda mi reče:

— A jesi li ga i vidio?

— Jesam. Jedamput samo. Izdaleka. Kad je silazio u zvonik. A zašto on dolazi? I zašto kuca?

— Da javi ljudima, što im je raditi preko čitavog dana.

— Kako to?

— Eto, sad će doskora podne. A on će doći i udariti dvanaest puta zlatnim čekićem o zvonce. I ljudi će znati, da je objed gotov. Vratit će se s polja i sa pristaništa u kuću. Otac, majka i djeca stajat će okolo stola. I pomoliti se Bogu. I objedovati.

— Jest. Tako i mi molimo. Svaki dan.

— A znaš li, kako je predveče?

— E, sad znam. Onda on opet kuca. Pa večeramo i idemo spavati.

— Vidiš, dijete, za to On ono dolazi. I kuca. I sve ide, kako dobri Bog hoće.

— A zašto zvone ona druga zvona: u jutro, u podne, predveče?

— Jer anđeo dolazi i kuca. A ovaj naš zvonar čuje pa trči i zvoni, da zvono javi nadaleko i naširoko, što nam je učiniti u onaj čas.

— Tako je! To ću ja reći i tati i mami. Sad će vidjeti, da imam ja pravo. Nema ništa bez božjih anđela!

A stari se župnik sav raznježi.

Dade mi sve sličice, što ih je mogao naći, a ona mi žena natrpa nečim džepiće.

— A sada, da ga povedem kući? — upita zvonar.

— Ne! Idem ja sâm! — odgovori župnik.

I mi iziđosmo.

— Što je to, velečasni, opet uradio? — zapita moja majka, netom nas ugleda.

A kad joj on reče, što je sve bilo, ona se stade tužiti.

— Čudno vam je to dijete. Sve hoće da vidi i da dozna. I ne igra se bezbrižno kao druga djeca. Sve se bojim, da će jednom zastraniti. Vele, da baš takova djeca udare kasnije kojekakvim stramputicama.

A župnik njoj:

— Ne bojte se za nj, gospođo. Ma i što se s njime desilo, on će uvijek biti jedan od onih, koji vjeruju u Boga i u njegove anđele.

JOZA IVAKIĆ

DIDAK I BAKA

U našoj je kući mnogo družine. Baš se može kazati: velika kuća. Eto, baš da ih nabrojim! Sebe i moga Šimu ne ću ni računati. Tu je moj sin Pava i njegova žena Oliva, pa još jedan sin, kojega smo baš jesenas oženili, i — dabome — njegova mlada. Kud ćeš više?!

I lijepo je to, kad je puna kuća čeljadi, kad sve bruji život u njoj. I godi srcu pogledati ozbiljna, vesela i mlada lica; i pòsô tu odmiče i sve je na svomu mjestu, kako treba, i ništa tu ne zapinje i sve se uradi. Pa i moje se staro srce katkad razveseli i razigra, kad pogledam oko sebe njih onako čile i svježe. Vidim njihova lica rumena i mlada, kako sjaju od radosti i od zadovoljstva, vidim, kako ih život veseli.

Gledam ja to i zamislim se i sjetim se mladosti svoje. Sjetim se i spomenem se svega. Al' opet mi je sve to nekako daleko i tuđe, čini mi se, kô da ja to i nisam proživjela. Čini mi se sve to kô neka stara, starinska pjesma. Sjećaš je se pomalo, po gdjekoja ti riječ iz nje dođe u pamet, al' ipak čitavu pjesmu ne znaš. Ne znaš je, i krivo ti je i žao ti je, što je više ne znaš.

Tako se i meni pričinja moja mladost. Katkad mi se učini. kô da je i nije bilo. A bilo je, bilo . . . I ja sam negda bila mlada. I moja su leđa negda bila uspravna, i moje je lice negda cvalo; i moje su oči negda bile jasne i vesele i usta nasmijana i tijelo skladno i jedro, a tanašni oplećak sve pucao od punačkih grudi . . .

Al' davno je to bilo, davno . . .

Zgrbila se leđa, lice se navoralo i oko se zamutilo; pritisle godine i grunula teška starost. Starost teška, teret teški . . . Na teret si sebi i drugima! Pa kad tako sjednem u zapećak i vidim oko sebe taj podmladak i spomenem se dana vedrih i veselih, sve me obuzimlje neka tiha milina od spominjanja . . .

Bože, kô da sad gledam moga Šimu, kad je bio momak, 'nako još sasvim mlad, bez brkova! Potprego gaće vezene, a ispod njih

vire šareni obojci i komad rutave noge. Plavi kamizol raskopčo, a kapu kicoški najerio i zakitio se cvijećem. I još nije ni pravo zašlo sunce, još se pravo nije ni mrak uhvatio, još na sokaku sjede stari ljudi u šamcu i divane u svu šir, — al evo već njega, gdje se mota oko mojih pendžera. Kô bajage poso ga onuda vodi! Baš tako se on drži. Ne će on, da se zna. A znadu svi to u selu, da se volimo i da ćemo se uzeti, pa se i ne zamjera. Mene katkad moji prekore poradi njega, al' to sve 'nako od običaja. A zna se, pravo im je.

Pa kad se spusti noć, i mrak se slegne na selo, i sokak uzavri na divanu od mlađarije, od pjesme, ciktanja i smijeha, tambure zasviraju i pusto se kolo razmaše, — nas dvoje svako na svojoj strani. Kô da se i ne volimo. On hoda oko drugih cura, šali se s njima; uz druge se hvata u kolo. Ne će pred drugima da sa mnom divani.

— Ne treba — kaže — da drugi slušaju, kako mi divanimo.

Al' kad se raspe divan, kad se sve stiša na sokaku, onda on mene prati kući. Sjednemo na klupčicu pred kućom i divanimo, Bože, i divanimo . . . I šalimo se i smijemo se, a gdjekad udarimo i u ozbiljan razgovor. Al' to samo katkad. On me ubuhvati oko pojasa i grli me i ljubi me. Znao me tako čvrsto zagrliti onim snažnim rukama, da me sve rebra zabole. I sape mi nestaje i dihati ne mogu, a opet mi godi i milo mi je . . I pokaže se mjesec iza oblaka, mjesečina se tiha, meka i svilena razlije po čitavom sokaku; i lagašno piri tihi vjetrić i jasne zvijezde trepere.

— Pusti, Šimo, — govorim ja — idem u kuću. Grdit će me moji.

— Ostani, Pavka, ostani još malo! Samo još malo! Ja bi uvik 'vako sidio uza te.

Tako me on moli razdragan, a ja ostajem i ne pazim i ne marim, što noć odmiče. Samo se privijam uz njega i mazim se kao mače jedno.

A on mi ljubi obraze i usta i oči i vrat . . . I maramu mi, kako je mazan i pust, odveže i kosu mi raščupa i od dragosti me za obraz ugrize . . .

A meni sve to milo; uživam u tom, sve se rastapam . . .

Tako smo mi mladovali. I uzeli smo se i povjenčali nas. I djecu smo porodili i radosti se naužili i brige se nabrinuli.

Dabome da se moj Šima nije uvijek tako mazio uza me. To je bilo samo ispočetka. Al' poslije, e — poslije, već zna se, kako je!

Našao se on katkad i u bircuzu, došao katkad bome i pijan kući, a katkad me se 'nako pijan i namlatio, da sam drugi dan bila sva ko isprebijana i bolesna.

Al' sve se to podnese, sve se to zaboravi. Tako je to svagdje, pa tako valjada i mora da bude. Ja se i toga rado spomenem i baš moram kazati, da mi je i to sad milo kô i oni dani, dok je on bio momak, a ja djevojka. Onda smo mi još bili svoji.

E, al' kad su djeca ponarasla, kad smo sve poudavali i sve poženili, pa čak i unučad ponarasla, kad su nas pritisle godine i mi ostarili, odonda mi već kô da i nismo svoji. Nekako smo se već sasvim otuđili jedno drugomu. To je sve pomalo došlo. Kad je on — moj Šima — već sasvim omatorio, onda je sve predao sinu Pavi, neka on bude gazda u kući. Pa tako je i pravo. Samo od to doba Šima je — kako se ono kaže — peti točak u kolima. Nema već za njega pravoga posla; pa ako i ima, njegov pòsô ne vrijedi. Tako štogod djelucka na drvnjaku ili je na stánu, sam gleda da si tričava posla nađe. I svakome je na putu i nikomu nije prav.

— Oj, didače, ded se, molim te, ukloni s drvnjaka! — istom će unuk, noseći veliku sjekiru. Moram sad tu da rascipam ove klade.

— Ajde, dado, molim te, tamo u trim! — javi se snaja, sva zapurena od žurbe i posla. Tamo krpaj taj svoj opanak! Tamo se i bolje vidi.

A on, siroma, baš hoće da sjedi u kujni uz banak, da se ogrije kraj vatre. Neka je proljetno vrijeme, al' staru je tijelu uvijek zima!

A i sa mnom nije bolje. Sjedim čitavu dugu zimu u zapećku, prevrćem patrice u rukama, kunjam i drijemam. Kraj mene se zguri mačka, matora kô i sama što sam, pa kad je polije toplina iz furune i kad se zgrije, onda zadrijema i prede. Drijemamo obadvije i zadovoljne smo, što nikomu ne smetamo.

E, al evo ti odjedared snaje, pa zamoli:

— Ded, mamo, uklonite se, pomela bi sobu! Znam ja, da nije ni njoj pravo, što me mora buniti iz moga mira; al' teško se meni dizati, kad zasjednem. Jedva se i mičem.

I tako se vuku dani, a starost sve više pritiskuje i grbi leđa. I noge su sve slabije i korak je sporiji.

Ja i moj starac živimo, kô da smo tuđi jedno drugom, kô da i nismo nigda zajedno živjeli. Prođe po više dana, da se i ne vidimo. On se mota — kô što kažem — po avliji, kô bajage radi;

šeprtlji tamo u štali ili na drvnjaku ili je na stanu, pa tamo onda i danjiva i noćiva. Vidi i sam, da je svima na putu, pa gleda, da se ukloni. I ja to vidim i nije mi žao, da je to tako. Pa tako valjda mora da bude. Katkad samo ražalim se i nad njim i nad sobom. Gledam ga, kaki je: pobijelio kô ovan i sav se skvrčio i usitnio. A kakav je, Bože moj, negda bio! . . . I on ti 'nako mator i klimav hoće da pomogne ljudima primjestiti na avliji hambar! Upeo se, pa bajage diže onaj balvan, što su ga poduprli.

A ja gledam otkalegod iz budžaka i sve mi je, da se smijem i da plačem.

— E, moj didače, — mislim u sebi — siromače moj, ti bi još uvijek htio da se pokažeš, kako si živ. Al' daleko si ti od života! I mene je i tebe život već bacio u stranu . . .

I vjeruj Bogu, baš da je tako! Meni se uvijek baš tako čini, kô da i ne živim, kô da sa strane samo gledam na život, što kraj mene bruji i kipi.

Katkad zna on doći i sjesti kraj mene, kad nema nikoga uz nas. Sjedimo tako jedno uz drugo šuteći kô dva stara panja i znamo dugo prosjediti, a ne progovoriti ni riječi. A šta da i govorimo! Ne treba nama riječi. Mi sve znamo i sve osjećamo. On i ne treba meni ništa reći, što mu je na srcu i u misli, kad ja to i sama osjećam. Sve, što on proživljuje, i ja proživljujem; sve, što njega tare i tišti, i mene tišti. Ništa mi on ne treba kazivati o sebi, kad ja sve znam, kad ja gledam i vidim u njegovu dušu kô u svoju. Tako ga poznam, a tako i on mene. Godine su duge to uradile, duge godine — čitav vijek, što smo zajedno proživjeli.

I kad on sjeda na stolčić ili na klupčicu kraj mene uzdišući, trudan i klimav, ako mi ima šta reći, — ja već znadem, šta će mi reći. Vidim mu na licu, poznam po očima i po držanju.

— 'Oću nešta da ti kažem, govori on sjedajući. A ja ga samo pogledam i odmah nastavljam:

— Aha! Indi ti je sin Pava nešta nažao učinio?

— Da. Pogodila si. Gladio sam ždripca na avliji. Držim ja njega za ular i tako gladim ga; kad li najedamput istrže ti se on meni, pa udri, đipaj po avliji! I baš je sam vrag 'tio, te je bila kapija otvorena — — —

— I on kroz kapiju?

— Kroz kapiju. Lipo pobiže, pa na sokak. Uzviko se Pava na mene, te daj takija leti za njim. I onda prigovara mi, pa da. „Šta se — kaže — u koješta mišaš? Za tebe je, — kaže — da sidiš u zapećku".

I tako nas dvoje podivanimo, pa se i opet raziđemo, kad ko naiđe u sobu. I živimo svako za se i opet prođu mnogi dani, da se ne vidimo. Pa i ako se ne vidimo, i ako se čini, kô da smo jedno drugom tuđi, opet smo mi jedno drugom najbliži. Starost nas veže i onaj život otprije i uspomene i uspomene... I tuga nas veže, koja nas ipak katkad osvoji. Ali katkad samo. Živimo mi, ako se ovo smije zvati životom, i siti smo života i umorni smo od njega. Samo osjećamo i vidimo, da smo malo zakasnili odavde otići. I zato smo svima na putu i zato svima smetamo. Ne pristajemo više ovamo. Samo molimo Boga dragoga, da nas primi, i čekamo smirena srca, kad će nam motika zveknuti nad glavom. A komu će prije, to Bog sveti zna.

I ne će niko zaplakati za nama i ne će se rastužiti iskreno i ne će nas požaliti ni suzâ proliti za nama...

Pa i čemu suze?! Čemu suze za panjevima starim, koji su već truli od starosti svoje i nisu ni za što?! — — — — — — —

MILUTIN NEHAJEV

ONAJ ŽUTOKOSI

Kravata nije htjela da se pokori nervoznoj ruci. Ugao se splitao, ali nikako nije pristajao u sredinu; — ovratnik je već dva puta iskočio, preveć je stegnut, puce od košulje ne drži. Dr. Stanko Banović, odvjetnik i vlasnik najbogatije kancelarije u glavnom gradu, predsjednik „Centralne Banke" i neko desetak „D. D.", strgne uzrujanom kretnjom ovratnik i baci ga zajedno s kravatom na pod. U zrcalu, pred kojim je stajao u spavaćoj sobi svoje nove tek sagrađene vile, vidio je Banović svoje lice, pocrvenjelo od srdžbe; usta mu se iskrivila i na sljepočici zakucala žila, i onako prepuna krvi. U posljednje doba nijesu rijetki ovakovi nastupi bijesa kod njega. Banka nazaduje; na posljednjoj sjednici ravnateljstva govorilo se ozbiljno o tom, da se povisi kamatnjak na uloške. Zadnje su dvije bilance bile — za publiku — još u ravnotežju; no — dokle će se moći tako lagati? Na pilani izgubljeno je lani preko deset milijuna; dva jaka komitenta, Ladović i Križnar, pala su pod stečaj; likvidirali smo kožu i parfeme; — koji nas je đavo naveo na to, da u vrijeme inflacije stvaramo luksusnu industriju! Dr. Banović se je jučer ozbiljno razgovarao s direktorom svoje banke; no taj je — dakako — optimist. Pokrpat će se, veli, sve — i krizi mora biti jednom kraj i konac. Ali Banović ne sluti dobro: — koliki su zavodi, jači od njegova, pali! A da padne „Centralna" — što će ostati od njega i od njegove kuće? Pisarna nosi mnogo; ali tko sad plaća? Nitko! I sam Brainer ostaje dužan pišljivih pedeset tisuća honorara! A žena treba za same toalete četvrt milijuna godišnje! A gdje su dva sina, gdje kći u skupom inozemnom institutu, gdje reprezentacije, gošćenja, izleti, auti, ljetovanje — gdje služinčad, šofer, sluge, kuharice, dvije sobarice, gdje kamati za lani uzeti veliki zajam? Vila je sagrađena, sad smo u njoj — tako smišlja Banović još od jučer — ali su troškovi radi luksusnog uređenja, koje je zahtijevala žena, dva puta premašili posuđenu svotu. Stanarina je sada stvarno veća nego što je bila u gradu — a osim toga treba i dalje držati skupe

kancelarijske prostorije u glavnoj ulici. Prošloga prvoga nagomilali su se izdatci tako, da je Banović bio prisiljen pače otpraviti i svoga krojača i utješiti ga, neka drugi mjesec dođe po dvostruku otplatu. Ne, ne — trebalo bi uzeti olovku i računati — ovako se ne može dalje. Ako banka zapne, doći će na vidjelo i ono nekoliko krupnih mjenica, koje leže u blagajni banke s Banovićevim potpisom. Zasad je to papir — ali bi se moglo dogoditi, da taj papir zaprijeti poput osmrtnice. Ima tih mjenica svega za milijun dinara; — nije bilo mnogo preklani, ali čime da se plati sad? Dosada je to interna stvar banke; — direktor, naravno, ne spominje ni riječi, kamati se mehanički pripisuju na nove blankete; — ali dokle će tako moći biti, dokle?

A žena niti zna niti hoće da zna ni za što. Leži eto sad u desnom krevetu iste ove spavaonice; protegla se pod poplunom kao ugojena mačka — pa još i reži na njega siromaka. Mjesto da ustane, da mu pomogne svezati kravatu, mjesto da ga umiri — ona zvrnda od rana jutra. Banović je ženi naveo već sto razloga protiv njena suluda zahtjeva, ali ona ne prestaje; strašna je, upravo mu truje živce. Ima ona protiv muža uvijek jaki adut u rukama. Zna žena, da je Banović pred godinu dana iz svojega ureda izvadio onu malu pisaricu — i spremio joj lijep stanić na periferiji. Neka mu bude; takovi su svi muškarci, kad prođu četrdesetu i imadu para; ali njoj, ženi, neka muž ispunjava ono, što ona hoće. I to ne samo toalete, biserje, skupa ljetovanja — Banović mora nju poslušati i u svakom inom hiru, jer inače —! Gospođa Lina nije doduše ni u mislima dokrajčivala ovu svoju prijetnju; ne bi puno ni umjela reći, što ima slijediti iza ovoga „inače —"! Osjećala je samo, da bi mu se osvetila, izgrebla mu oči, spočitavala mu nevjeru, natjerala ga u strah rastavom (Banovićev je društveni položaj takav, da bi ga javni skandal onemogućio) — ukratko, gospođa Lina, bjeloputna, već nešto i okrupnjela, ali još vazda lijepa i svježa, zna svoju moć! Što ta budala misli, da će ona sada ustati ispod svoje tako meke i tople perine i njemu služiti kao sluškinja. Dakako! A da je bar ljubazan, — nego evo, već pol sata govori gluposti; — nije, veli, „dostojno", da ti, žena dra. Banovića, odeš tamo u sudnicu i pomiješaš se među ostale žene, koje su došle, da gledaju ubojice.

Jer ovo je najnovija pasija gospođe Line. Ona traži od muža, da joj pribavi propusnicu u sudbenu dvoranu, za veliku parnicu protiv

razbojničke družbe, koja se već sedmicu dana vodi pred sudbenim stolom. Novinski izvještaji o parnici zapremaju i gutaju gotovo sav prostor — uzmakla je i politika i film, uzmakli i društveni skandali, opasni od vještih reportera pod prozirnim inicijalima i aluzijama. Sav svijet guta opise ubojstava, robljenja, klanja — nekoliko će razbojnika biti predloženo na vješala! I gospođa Lina gutala je rubrike „iz sudnice", ponavljala izvještaje po svim dnevnim novinama, upiljivala se u fotografije degenerika. Ah — onaj Crni Mali, kakvu je imao kuražu — taj se nije bojao krvi! Pradavni instinkti ženke uzburkali su svu krvcu gospođi Lini. Ona nije nikad varala svoga muža, do prije pet godina Banovićevi su prilično oskudijevali — bilo je briga za kućanstvo i za djecu (gospođa Lina osobito voli svoja dva sina i razmazila ih je, koliko je više mogla); ipak i svijet je bio stroži. Danas Lina zna, da se ni Magdica ni ona druga ni ona treća ne žacaju javno biti ljubavnice i crpsti koristi od toga, što krše brak muževima, koji su zatvorili oba oka, jer se boje blamaže, ženinih suza, skandala, materijalnog kraha i smiješnosti. Tko danas i vodi računa o nevjeri žene? Već i djevojčice propovijedaju „slobodnu ljubav"! Šta ćemo, danas su takova vremena; ti muževi zaslužuju tako malo, da bi žena morala hodati u prnjama i kuhati sa muzgavim fertunima. Đavo bi ga znao — sve se je okrenulo. Svi sad sjede po barovima, jazz buči, frizure su predivne, ženske noge i ruke gole — naš je grad postao Pariz! Pariz! Gospođa Lina ima davno želju vidjeti taj Pariz, ali Banović uvijek tvrdi, da se od posla ne može maknuti iz grada. Fi, kako je dosadan! Do lani je bio uvijek dobre volje; pjevuljio je, dok se je oblačio; nije pitao za račune, sipao novce i sam davao ženi i više, no što je tražila — a sad ga napala nekakva stalna mrzovolja, živci, melankolija, što li. Često je srdit, razbjesni se ni zašto! A ona, Lina, još je tako dobra, da ga i ne prekorava zbog njegove pisarice. Neka mu je — samo da njoj, Lini, dâ, što je njezino. Ona ga ne vara; — zar on misli, da je vjernost badava? Pa kad je već počeo škrtariti hiljadarkama, neka joj bar udovolji u ovako sitnim stvarima. Kako je to glupa misao, da ona, gospođa Lina Banović, ne bi smjela u sudnicu! Alaj mi velike stvari! Prosjedit će jedan čas, vidjet će Maloga — i stvar je svršena. A Banović, mjesto da joj sam pođe dignuti ulaznicu kod predsjednika sudbenoga stola, koji mu je prijatelj i drug iz gimnazije, tu pred zrcalom brblje koješta, ljuti se i trga kravatu!

Gospođa Lina zijevne porugljivo.

— Ti si zbilja postao nemoguć. Što trgaš rublje? Kakvo je to ponašanje prema meni? Što sam ti učinila, da tu vičeš? Čut će i sobarica. Sasvim si lud. A sve za to, što si sebi silom zabio u glavu, da ne idem u sudnicu. Baš imaš razlog za svađu!

Banović kopa po ormaru za rublje i traži novi ovratnik. Taj je pristajao, kravata se pokorila! Banović se sad frizira; malo se je umirio.

— Ja nemam ni kad da idem po ulaznicu. U deset imam važnu konferenciju.

Ali to nije pravi razlog, zbog česa se Banović protivi želji svoje žene. Razlog je ovaj: Prekjučer je bio na večeri u čudnom društvu: našli se, na stalnoj njegovoj klubskoj večeri u četvrtak, neki ljudi, koji su upali u društvo bogzna odakle. Literati, umjetnici — bog te pitaj, što su. A kako su govorili! Poveo se razgovor o razbojnicima, kojima se sudi — i što oni, ti dugokosi mladići, nisu sve izbrbljali! Govorili su o Schopenhaueru, o spolu, o ženama — i ustvrdili, ama baš ravno ustvrdili, da se žensko zaljubi u muškića samo ako je jak, smion, osvajač, otimač, pa bio i ubojica! Žena da ljubi tenora, heroja i razbojnika! Banović je, umoran od briga dana, slušao taj razgovor na pol uha; — ali je, tu pogrešku napravi gdjekad u posljednje mjesece, popio oko jedanaeste na dušak dvije čaše i zatim, da se ohladi od vina, tursku kavu. I cijelu noć nije mogao zaspati — u novije vrijeme kava mu jako djeluje na živce. Ne mogući spavati, razmišljao je, htio ne htio, o onim literatskim razgovorima i pred zoru, kad je zaklopio oči, bilo mu je nekako jasnije, da bi oni mladići mogli imati pravo. I kod svoje vlastite žene Banović to opaža sve ove dane — ona niti govori niti misli o čem drugom, osim o tim ljudima, koji su robili i ubijali. A jutros je eto i sasvim izašla na javu njezina pohota krvi. Lina hoće u sudnicu! Ne, toga on, Banović, ne će dopustiti. Napokon, ako zbilja sve ono žensko slušateljstvo u sudnici ima takav renome, bilo bi i nedostojno za Linu Banović, suprugu odvjetnika, predsjednika „Centralne Banke" i tolikih „D. D.", da se ona pomiješala među tu halapljivu čeljad, koja se pase na potankostima krvavih djela. Da je Lina članica kakvog ženskog društva za socijalnu pomoć, hajde de — moglo bi se reći, da je službeno došla. Ali da ode ovako, onaj isti prokleti dugovlasi literat mogao bi u novine dati njezino ime,

kao jedne od onih, koje su došle, da se poklone veličini razbojnika i ubica. Ne, ostat će Lina lijepo doma; neka radije prigleda oko Mirka, najstarijeg sina, koji je noćas opet došao kasno kući. Prokleti dječak, lijep je i glavit; ali ne radi ništa. Mati ga je razmazila tako, da mu ni ja ne mogu stati na rep. Lump je i skitnica, — morat ću mu malo pritegnuti uzde.

Sjetivši se sina, Banović se nasmiješi — strasno je volio svoju djecu. I Lina je sada, dok se je od skromne ženice pretvorila u ugojenu damu, lijenu i dosadnu, mnogo toga opraštala mužu, jer je bila mati njegove djece. Stanka, djevojčica, koja je u inozemstvu, piše ocu tako nježna pisma! A ni Mirko nije loš; samo najmlađi, Milan, nekako se tuđi od oca. Sanjar je, što li. A još je sasvim nezreo. Uostalom možda je krivo doba puberteta. U četrnaestoj godini nisu karakteri izraženi: — Banović se sjetio, da će još biti kad, da se upozna s njim, da se približi svom najmlađem sinu. Samo, kad ne bi on, otac, bio tako zaposlen! Telefoni, konsultacije, konferencije, banke; — kotač se zamaše i zavrti ujutro i ne prestane do večeri. Banović ni objedovati ne može u vili, s obitelju; jede u gradu, u gostionici. A na večer, Milan je u svojoj sobi i čita, a Mirkec, huncut je to, taj otprhne, da ga nikad uloviti ne možeš!

Kod kave čekaju „gospodina predsjednika" novine. Banović preleti okom rubrike i njegovo zadovoljstvo poraste. Nije napokon sve još tako loše. No, ipak i dan je krasan — sunce na verandi vile, pogled na zelenu dolinu — svježe je i voljko i svijetlo. Lijepo je ipak živjeti! I što buncaju oni dugovlasi — kakva ženka, kakav muškić! Glupost! Lina bi htjela, da jednom vidi sudbenu raspravu, — neka joj bude. Lina je zbilja pristojna — zna za onu moju slabost i za adresu na Markovcu br. 3, gdje je moja pucica — pak šuti. Hajde, da je udobrovoljimo; koga sam se bijesa i srdio zbog te nesretne kravate!

Gospodin predsjednik, popivši kavu s medom, maslacem i marmeladom i gucnuvši iz čašice sherryja, koji čeka svako jutro, vrati se s verande u kuću. Pokucavši na vratima spavaonice, nađe gospođu Linu, gdje se baš izvukla ispod perina i navlači čarape. Banović pristupi k ženi sa par ljubaznih riječi, zagrli je, poljubi u vrat i obeća, da će je u pola deset čekati pred kavanom, odande će zajedno u sudbeni stol. I on sam je napokon radoznao, kakvi su u zbilji ti razbojnici. Konferencija u banki može početi i poslije deset

sati; naši ljudi nisu točni; njega će morati čekati, jer je on predsjednik.

Gospođa Lina nije se začudila promjeni u ponašanju svoga muža. U posljednje vrijeme, Banović mijenja naglo svoje odluke. A u dnu duše, gospođa je Lina vragoljasto pomislila, ne skriva li se za tom muževljom dobrohotnošću kakva željica s njegove strane. Sigurno će opet uzeti svoju pisaricu sa sobom. Rekao je, da danas ili sutra mora u Beč. Jučer su mu uredili putnicu. No pa neka se zabavi.

I kad je Banović još na psihi ostavio ženi pet hiljadarki, gospođa je Lina, potpuno zadovoljna, pozvala sobaricu, da joj pripravi sve za masažu i kupelj.

Sudbena je rasprava puna puncata, ali posjetnica Banovića dostaje, te stražar svečano uvađa na počasnu galeriju njega i njegovu gospođu. Gospođa Lina pobuđuje senzaciju svojom toaletom — žensko iz parketa zadršće, kad se lornjon gospođe Line zaustavi na pojedinom licu. Banović se je lijeno spustio na uslužno primaknuti stolac; sad, kad opaža, koliki je događaj ulazak njegov i ženin u ovu dvoranu, u dvor suda, zločinaca i uzrujanih slušalaca, opet mu nekako nije sasvim pravo, što je popustio ženi. No na kraj kraja — ovdje Banović pače zijevne u mislima — ostat će par minuta; Linu će već on, predsjednik Banović, uputiti, da se ne ponaša odveć široko, kao u kazališnoj loži.

Domala i njega, koji je poznavanjem ljudi i spretnošću života našao u kratko vrijeme put do bogatstva, stane zanimati rasprava. Sjetio se je i početaka svoje karijere, kad je kao branitelj bez honorara znao sjediti sate i sate u ovim istim klupama ravno ispod galerije, braneći zločince „ureda radi" — ali zapravo radi javnosti i novina. Znatniji bi slučajevi ulazili u reporterska izvješća; — manja kazan koju bi postigao svojom obranom, ili pače rješenjem okrivljenoga, to bijahu za nj pobjede, koje su imale biti i stepenicom uspona i sredstvom za reklamu i klijentelu. Uh, kako smo skromni bili onda ja i žena — večerali smo kavu! Ja bih ustajao u šest, da ulovim pred sudbenim stolom ili kotarskim sudom kakvog zabludjelog seljaka, koji je tražio novog i friškog pravoznanca za stvar, od svih odvjetnika ostavljenu. Bilo je mjeseci, kad se je i stanarina plaćala teško — a istom kad su došla djeca! ono strašno gomilanje

sitnih mjenica, one brige, da skucaš za rok i produženje; vječna zalagaonica i vječni uzdasi Linini — Banović se, sa tim sjećanjima, u sebi potiho i nasmijao svojoj prošlosti; — ipak je to sada sasvim drugačije! Doduše, Lina u ono vrijeme nikad ne bi poželjela, da čuje sudbenu raspravu, pače nije nikad dolazila ni da sluša njega, branitelja; bavila se jedino kućom i djecom. Zašto nju sad tako zanimaju ovi razbojnici? Gle, sva je zažarena — uprav visi na ustima ovoga Crnoga Maloga; sasvim začuđena obraća svoj lornjon prema predsjedniku suda, kad ovaj, miran i nesavladiv, svojim suhim pitanjima potpuno razara usklike zločinaca.

Banović, opomenuvši tiho ženu, obrati pogled na publiku. Malo već ljudi pozna u dvorani. Branitelji su sami mladi ljudi — nekih se fizionomija sjeća na preskok sa skupština odvjetničkog društva, na koje je polazio od pred tri godine; u posljednje vrijeme Banović ne zalazi među kolege. Šta ćemo — poslovi, banke, ugovori, transakcije, piše se olovkom t. j. računa se ili se uopće ne piše; jusa više nema. Gle, psihijatar D. stoji iza sudačke tribune, i profesor kaznenog prava K. je ovdje. Ima dakle i znanstvenoga interesa. Ali sve ostalo je preveć na način kazališta — fotografi, operateri iz kina, reporteri — pak naročito te ženske, koje su razjapile usta i široko otvorile oči, da ne izgube nijednog glasa, nijedne kretnje zločinaca. Dugovlasi literati na jučerašnjoj večeri nisu sasvim pretjerali. Tko su napokon ovi strašni ljudi, ovi ubojice, koji su klali djecu — tko su ti momci, koji su kroz dvije godine prkosili utvrđenom redu? Prostaci su, raja, nema na njima ama baš ni truna junaštva. Maskirali su se — kukavice, ubijali iz busije! Ali što bi bilo, da oni nisu iz tako niskog milieua, da su imali savršene alate i brze automobile? No lijepo — imali bismo mjesto družbe Crnoga Maloga četu pravih apaša. Banoviću dođe na um, da je njegova vila gore na brijegu prilično osamljena. Vrag ne spava; valjat će, osim sluge, uzeti u kuću još koju mušku glavu, za sigurnost — bilo bi dobro podzemni stan u vili iznajmiti ili badava dati kakvom panduru s obitelji. Doduše, kod kuće nema nikad mnogo novaca; novi se vade i ulažu u banku; ali žena ima zlata i dragulja. A napokon — zar nisu ovi tu, što sjede između žandara pred sucima, ubijali i zbog dvadeset dinara?

Sav luksus, svu obogatjelost i sitost građanina, skupio je Banović u preziran pogled na klupu optuženih. Fuj, kakvi su —

Lombrozovi tipovi; vidiš onoga s jastrebovim okom, — rođeni zločinci su ti to, Lina. Ali, hvala Bogu, društvo je još jako. Predsjednik izvrsno vodi raspravu. Porazuje lopove svojim mirom. Dokaz je pouzdan, svjedoci će pogotovo slomiti ove razbojnike, ove ustaše protiv građanskoga reda. Pravda će se osvetiti razbojnicima — budimo mirni!

Banović izvukavši ponešto manšete svoje engleske košulje iz rukava redingota, zadovoljno prekriži ruke na trbuhu, koji je u posljednje doba stao bivati sve obliji. Pružio se gospodin predsjednik natrag na naslon stolca i zagledao časak kroz prozor u zelene, svježe krošnje aleje na trgu pred sudbenim stolom. Nebo je bistro i od prozirne jasnoće juga; hvoje lepeću pod lakim daškom ljetnog lahora. Ali Banović ne opaža svijesno ljepotu dana: — glavno mu je, da skrene svoju pažnju i svoje misli od ove dvorane, koja je na galerijama već i zagušljiva od sape i znoja množine i nečista zraka, što se uzdiže put stropa. Banović nije više u dvorani; misli na konferenciju u banki. Danas će on pokazati, koliko je jak — gdje se može onaj dotepenac iz protivničkog zavoda mjeriti s njim, s predsjednikom Banovićem! Čelo se Banoviću sasvim razvedrilo, smiješak mu je proletio očima, kad je pogledao na sat. Deset i četvrt. Još pet minuta, pak neka Lina ostane sama, ako ju je volja dalje slušati. Ženska glupost — uf, kako su dosadne žene, kad se raspužu poslije četrdesete!

— Neka dođe Ljubibratić!

Predsjednik suda nije ni za trun jače naglasio ovaj svoj nalog stražarima. Ipak neobično prezime zapne o misli Banovićeve. Gdje je samo već čuo to ime? Ljubibratić — Ljubibratić — — Banović se ne može sjetiti točnije. Ali, što se i bavi tim — najbolje je otići odmah. Banović već htjede da ustane, kad stražar uvede okrivljenoga. Ne, ovoga ne može poznati — i otkud bi? Mladić je od nekih dvadeset i pet godina, izgleda i stariji; razbojnici su uvijek rano razviti. I lice mu je blijedo. Za čudo je dobro odjeven; obrijan je netom, ruke su mu nježne i nenavikle tešku poslu. Kako li je taj Ljubibratić došao među ove druge odrpance, koji su rupčiće ili čađu uzimali kao masku kod provala i ubijanja? Banoviću se učini, da je ipak već negdje vidio slično lice. „Ljubibratić"? — Po prezimenu sudeći mora da je negdje iz Bosne, Ličanin je ili Crnogorac, šta li;

— a Banović se nikad nije bavio niti imao odvjetničkog posla u onim krajevima. No lice mu je poznato, sve poznatije, — sasvim poznato! Zbilja je čudno. Mene ostavlja pamćenje. No, još nismo tako stari; vidjet ćemo odmah iz generalija, tko je taj nesretni Ljubibratić, koji mi se čini tako poznat, a ipak ne pogađam, gdje sam ga susreo i kada.

— Vi ste Stanko Ljubibratić, rođen na Rijeci g. 189* ...

Predsjednik suda ispituje sasvim monotono. Ali Banovića je zatekla nova činjenica: ovaj zločinac, koji je dobro odjeven i ima pače u prsnom džepiću kaputa koketno namješten rupčić, ovaj Ljubibratić zove se Stanko. Baš kao i ja. Banović se nagne bliže nad balustradu galerije, zaboravi na ženu i na sjednicu i stane pažljivo pratiti ispitivanje razbojnika.

— — — — — — — — — — — — —

Poslije deset minuta, ruke gospodina doktora Stanka Banovića, vlasnika najunosnije odvjetničke kancelarije u glavnom gradu, predsjednika „Centralne Banke" i mnogih „D. D.", one iste ruke, koje su čas prije spokojno počivale na ugojenom trbuhu, tražile su, drhtave i znojne od hladne groznice, džepni rubac. Leden je znoj oblio čelo predsjednikovo: sada je znao, tko je taj Stanko Ljubibratić, razbojnik i ubojica, blijedog i od tamnice izjedenog lica, sa koketno namještenim rupčićem u prsnom džepu pristalog kaputa.

Optužnica navodi, da je Stanko Ljubibratić rođen na Rijeci god. 189* od matere Milke i nepoznata oca. Prezime je dobio po majci. Svršio je pučku školu i tri gimnazije s odličnim uspjehom. Tada mu je umrla mati, koja je za nj skrbila. U šesnaestoj godini kažnjen je prvi put radi sitne krađe, godinu dana zatim opet radi krađe. U dvadesetoj godini izagnan je iz K. kao sumnjivac poslije istrage, koja nije mogla dokazati njegovo sudjelovanje kod provale u seosku poštu u D. Slijedi čitulja krivica, koje se djelomično nisu mogle dokazati, a djelomično su kažnjene tamnicom. U dvadesetpetoj godini Stanko Ljubibratić, koji se je izdavao za trgovačkog pomoćnika, ali je bio samo skitnica i tat, pridružio se je četi Crnoga Maloga — otada postaje dokazani provalnik, razbojnik i ubojica. Sudjelovo je kod dva umorstva; željezničkog stražara u K. zaklao je, kako je okrivljeni sam priznao, a svjedoci su potvrdili, upravo on, Stanko Ljubibratić. Državni odvjetnik predlaže, zbog sigurno dokazane krivnje, kazan smrti po paragrafu tomu i tomu.

Zločinac je apatično odgovarao na upite sudaca. U općinstvu su njegovi, razmjerno inteligentni, odgovori pobudili pažnju. Ljubibratić se ne brani, ne taji ničega; — „znam, da ću biti vješan". Na licu sa brčićima lako je pročitati tragove tamnice i razvrata; — ali je s čitavim spokojnim tupim, gotovo staračkim držanjem okrivljenika u potpunoj opreci stajala njegova kosa. Ona kao da je govorila za nj i branila ga. Za razliku od ostalih okrivljenika, koji su svi poprijeko imali gustu, donekle i kovrčastu, pače jedan i sasvim crnački nejasnu kosu, Ljubibratić je imao pomno friziranu glavu s kosom svijetložutom, mekom i vunastom. Predsjednik suda, inače potpuno hladan u ustanovljivanju činjenica, dva tri puta se je nehotice poduže zagledao u tu nježnu i dobru kosu, kao u jaganjca. A nije predsjedniku izbjeglo ni to, da su se oči zločinca trgnule i zatreptale, kad mu je iz optužnice pročitan navod o smrti majčinoj.

I u publici očito imade ljudi, koji Stanka Ljubibratića ne drže pravim, po rođenju određenim razbojnikom. Iza sudačke tribine šapće se o milieuu, o lošim utjecajima, pak s tim u savezu i o mogućnosti, da Ljubibratić ne bude kažnjen skrajnjom kaznom. Fotograf je bliže namjestio svoj aparat, da bolje uhvati okrivljenika; reporteri se žure, da po navodima optužnice napišu uvod za današnje izvješće — uvod o sukrivnji društva, jer je Ljubibratić na sklizak put i na put zločinstva, grabeža i umorstva sašao najvjerojatnije radi toga, što i ne zna ime svojega oca.

Dr. Stanko Banović zna to ime. I sad je sasvim siguran, po čem se sjeća žutokosog razbojnika. Ne, nema više sumnje, to su one iste kose, koje su — — — ah, prestrahovito je, preužasno — — —

Ali Banović ne može da se otme od tih kosa, od tog tako poznatog obraza. Vidi te iste kose sasvim jasno pred sobom, samo na jednoj drugoj, ženskoj glavi. Bilo je onda, nekad, prije dvadeset i toliko godina, kad je na Rijeci služio kao koncipijent, da se izvješti u trgovačkom pravu. Stanovao je kod građanske obitelji i ta je imala služavku. — — — — Kako se je dogodilo? Kako se događa uvijek — — — Banović se je jednog jutra vraćao iz vesela društva. Vrata mu je otvorila služavka. Do toga časa, kad ga je pijanstvo učinilo vidovitijim za ženske draži, on nije nikad bio ni opazio služavkinih žutih kosa. Ni imena joj nije pravo znao — vidio ju je u tri mjeseca, što stanuje ovdje, tek dva tri puta, jer navečer dođe kasno, a ujutro ode, dok ona kupuje meso. Banović nije ni boravio

u svojoj sobi; samo je dolazio na spavanje; mimo služavke prolazio je kao mimo stvari. Jednom je došao navečer ranije, da se preobuče za koncerat. Nije znao ni dozvati služavku; jest, kad je ipak ušla, da mu promijeni vodu, pitao ju je za ime i ona je odgovorila, da se zove Milka. Milka Ljubibratić. Ali ni taj put je nije pogledao iz bližega.

Onoga jutra Banović se sav stresao, kad je ugledao njene žute kose — — — Služinska je sobica bila blizu vrata, uz kuhinju, koja je otvorena. Domari su spavali — — —

Banović je, nakon pola sata, teturajući ušao u svoju sobu. Nije mu ni napamet palo, da dalje — poslije „onog" — išta misli o Mili. Zaspao je kao zaklan. Drugi dan je za nj „stvar" bila pogotovo „svršena" — žuta je kosa zavela njega; napokon bilo je i čisto ugodno. Tko da si tim razbija glavu u njegovim godinama! Milka ga je kasnije još nekoliko puta čekala u noći na vratima; u nedjelju kad bi svi domari otišli na izlete, služavka bi se odricala slobodnog dana i ostajala doma i dolazila buditi Banovića, koji je spavao poslije podne. Mladom koncipijentu, koji je u to doba bacio oko na bogatu baštinicu od Bašićevih, trebalo je nedjeljno poslijepodne, da se provodi s obitelju „svoje buduće". Brzo mu je dodijala žutokosa služavka. Sad je vidio na njoj samo njene crvene od luga izjedene ruke i bose noge u cokulama.

On, koji je već tada bio elegantan, svijestan svoga znanja i siguran u svom nastupu, nije nikada ni pomislio, da bi ova njegova „zabludica" (tako je u mislima s podsmijehom bio nazvao svoj prvi zagrljaj, onoga pijanoga jutra, s Milkom) mogla biti ikakav događaj u njegovu životu, u životu, koji se je razvijao tako uredno i uspješno, ama baš kao po loju. Kad je poslije tri mjeseca dobio unosnije namještenje u S., odselio se i otputovao, a da nije Milki rekao ni zbogom. Nije bježao od nje — u to doba nije više nje ni opažao. Prolazio je mimo nje opet kao mimo stvari. Ona nije više za nj imala žutih pletenica — bila je sluškinja i ništa više.

Ali je žutokosa dobila sina — svoga sina, ovoga opet žutokosoga Stanka Ljubibratića. Vidi, vidi — i krstila ga je na moje ime! A nikad nije ni pitala za me, niti mi pisala. Da, istina, ona nije ni bila pismena . . . Ali to ništa ne mijenja stvar — ovaj Stanko Ljubibratić ima se po pravici zvati Stanko Banović — — —

To li je dakle moj sin — moj treći sin! — — — — —

Gospođa Lina, sva crvena od zapare u dvorani, izvadila je ogledalce i puder, da obriše znojno lice. Banović pogleda krišom u ženino ogledalce. Taj ga pogled smlavi sasvim. Noge su mu stale drhtati. U ogledalcu vidio je svoje vlastito lice; — jest, jest, kosa je žuta, ali sve ostalo na obrazu Stanka Ljubibratića, razbojnika i ubojice, sve je moje, sve moje! Iste oči, isti nos, isti zavoj čela — — Ja sam ga se sjećao po sebi; njegov je obraz, njegov lik i moj vlastiti. Žutu je kosu baštinio od majke, a sve ostalo od mene — — — —

Predsjednik Banović zna, što je dužan svojoj poziciji. S krajnjim naporom volje odvrnuo je pogled od tribine, pred kojom je, između dva oružnika, stajao Stanko Ljubibratić. Zatim je uhvatio sat i par sekunda grozničavo držao u rukama hladnu pločicu zlata. Ali nije imao mira ni snage, da otvori zaklopac. Gospođa Lina, sva zabavljena sudbenom raspravom, istom je sad opazila, da joj je muž uzrujan i da drži u ruci uru.

— Ne nervoziraj se radi mene, molim te. Ti hodi na svoju sjednicu; ja ću ostati do svršetka. Zbilja je vrlo zanimljivo.

Banović ni sam ne zna, što odgovara ženi. Promrmljao je bilo što, pograbio šešir i probio se kroz gusti red znatiželjnih na hodnik.

Kad je ispao na ulicu, svježiji zrak aleje nešto mu je rashladio čelo. Ali u sljepočicama dolje lupa krv, glava je mutna. Tako mu je bilo lani, kad su ga liječnici savjetovali, da pazi na svoju praesclerosu; mogla bi ga udariti kap. Ali što je bilo ono — ništa, ništa! Uzrujanost radi porasta franka na burzi, par dana nervoze — — —

A ovo je užasno, užasno. Žena govori o sjednici! Kakova sjednica! S kim da on, Banović, govori sada, gdje da nađe riječi, koje su potrebne za razumne poslove... Ne, ne — treba uteći, sakriti se nekuda u kut, osamiti se. Potreban je časak mira, razmišljanja, sabranja i hladne vode za sljepočice — — inače će mu prsnuti mozak.

Gospodin predsjednik, zamaknuvši u prostu uličicu iza sudbene zgrade, uljeze u prvu krčmicu. Konobarica je malo čudno pogledala gospodina u redingotu i sa dijamantom na prstenu. Napokon, događa se i to; gospoda se zalumpaju, pa se u doba doručka skrivaju i po zabitnim lokalima, da ih svijet ne vidi, kako su pijani.

Banović oprezno, da se je sam sebi začudio, odmakne stolac u uglu i sjedne. U krčmici nije bilo nikoga. Posoblje je odurno — buffet sa zamazanim bocama, pod staklom presušeni sir i salama, iz koje curi mast, a stolnjak je zamazan, muzgav i glupo crven.

— Gospodin izvoli?

Što hoće ova ženska? Ali, da — sad nisam više u sudu, ovo je krčma. Banović pokorno potvrdi prvu ponudu konobarice. Bila je čaša piva. Istrusio ju je na dušak. Gorko je, ali hladno. No kad je čašu stavljao na stolnjak, ruka mu se tako tresla, da se je prestrašio. Krv mi navire u glavu. Zar ću pasti u nesvijest? Da li je ovo već kap? Samo, da mi je ledene vode! Žurno, ne pazeći ni na koga, predsjednik, porušivši stolac, priđe k vodovodnoj pipi i pusti mlaz vode na svoje ruke. Konobarica se nasmije: — gospodin se je noćas negdje dobro natrusio, kad ovako hladi ruke!

— Ah, kako to godi. I rubac treba izvaditi, pa ovako, malo vode na sljepočice — pak na čelo — ah, godi to, godi — —

— Koliko je sada sati? konferencija je sigurno počela. Ma kakovi sati — ja ludujem. Ovdje se mora učiniti nešto drugo; ovo današnje nema posla ni s bankama, ni s kućom ni s Linom, ni s advokacijom ni sa — — ni s Mirkecom — ni s Milanom — —

Banoviću je opet mutno pred očima. Našao je još toliko snage, da plati i izađe. Dva koraka od krčmice stoji taksi. Banović, ne misleći ni na što, ali tražeći jedino potporanj za svoje klecave noge, otvori vrata taksija i baci se u kožnato sjedalo.

Šofer čeka pitajući pogledom.

— Kuda? — — kuda? — — Nekamo, gdje nema nikoga, ni znanaca, ni poslovnih prijatelja, ni života dosadašnjega — — nekamo, gdje je tišina — gdje me ne poznaju — — — mora da izgledam užasno — —

Za čas je auto jurio u S., seoce pet kilometara udaljeno od glavnoga grada.

Mlada seljakinja, gazdarica u seoskoj krčmi, stavila je na stol pod strehom zatražene pol litre vina i izišla napolje.

Banović sjedi na nepriličnoj klupi, ali mu to ne smeta, ne osjeća ništa, jedva i vidi vino pred sobom. Stol pod strehom stoji između ljese, koja vodi na cestu, i zelenog vrtića s povrćem. Na cesti je prašina, koju svako par časaka zavitlaju polagana seljačka kola. Seljak — kočijaš obično drijema klimajući između vreća i

gunjeva, poneki se i lijeno pružio na daske. Kljuse, sivo od prašine, žedno i umorno, klipsa tromo; — bliža se podne i na svu prirodu lijega sumornost ljeta. I ptičice su zamukle — samo bezbroj mušica u rojevima, u užarenoj maglici nepomičnog zraka, bruji o životu, koji vri. Krčmarica pod crvenim rupcem, sagnula se nad lijehu i plijevi. Banović makinalno promatra njen lik, miran i uza svu živost boje harmoničan sa zeleni, koja se mimo njezina crvenoga rupca na sagnutoj glavi pruža u ravnim crtama.

Poslije uzbuđenja, koje ga je bilo prestrašilo kao predznak kapi, Banović je ovdje razmjerno miran. Sad mu je oko čela kao neki tvrdi, napeti obruč — sljepočice se umirile, no na mozak je legla neka tupost, neko mrtvo, ravnodušno raspoloženje. Kao da se je odijelio sam od sebe i sve dalje i dalje odlazi od svoga dosadašnjega života. Ne pada mu više na um ni banka ni sjednica. Ništa, ništa više ne postoji. Ovdje je zeleno polje, s grmljem na rubovima, koje je sasvim zagušeno od prašine s ceste; — ovdje seljakinja-gazdarica, tako tiha i spokojna u svom radu — ovdje je stol i streha — i ništa drugo, ništa drugo. Hvala Bogu, nema nikoga, da me što pita, da me sažaljuje ili da me zlobno pogleda u mojoj bijedi!

Jer predsjednik Banović sada vidi jasno, njegov zlatni lanac i gumbi na manšetama i prsluk od šarene svile i smaragd na desnom kažiprstu i uglačani redingot i cipele s engleskim ukrasom — sve je to laž. Laž! I cijeli je njegov život bio laž — laž je i vila i žena i — — i djeca — — Jest, i djeca, jer je postojalo ono prvo dijete, onaj prvorođeni sin, taj isti Stanko Ljubibratić.

Bludeći u svojim mislima i ne sasvim svijesno, Banović bi na časak pokušavao sam sebe kao odvjetnik opravdati pred samim sobom. Što sam ja napokon kriv? Da mi je „ona" barem ikad što rekla, da mi je pisala. — — — Banović se, poslije godina, sad više nije sjećao, kako je onda prolazeći hodnikom mimo „one žutokose", par dana prije svoga odlaska iz Rijeke, u njezinim očima bio opazio suze. Ali nije se bio zabrinuo, nije mario za te suze. Alaj mi stvari — služavkina ljubav! Ta bio je onda tako veseo, tako pun nada, tako uvjeren o uspjehu svoje karijere, svoje bogate ženidbe i svoga života! Tko da i zapazi izbliže žensko cmizdrenje, kad te čeka budućnost, sjajna partija, novac, ugled i moć!

Ali ova raspra o krivnji ili nekrivnji, koju je u sebi vodio pravnik, negdašnji branilac u kaznenim stvarima dr. Banović, s

bezglasnim replikama i duplikama, zamukla je brzo. Što dulje tromo sjedi pod ovom strehom i što dublje žmirećki gleda u daljinu neba, titravu od žarkog podnevnog sunca, misli mu se sve više sređuju oko nečega, što nije ni u kakvoj svezi s njegovom ličnom krivnjom.

Stanko Ljubibratić, njegov sin, postao je zločincem. Ali — imadu li pravo oni, koji drže, da je svemu ovakvom zlu kriv zao odgoj, društvo i „milieu"? Banović je u sudbenoj dvorani, dok još nije saznao svu istinu o Stanku, osjetio, kako publikom prolazi ta opća misao. A da li je istinita? Milka je sina odgajala s ljubavlju; — koliko li se je sirota morala naraditi, da mu omogući polazak škole! Patila se je i napatila sigurno negdje do smrti za svoje dijete. A morao je biti i lijep taj dečko sa svijetloplavom kosom i inteligentnim očima. Mati se za nj žrtvovala sve do zadnjeg daha. A što je bilo zatim? Bez utjecaja majčina, što se je razvilo u mom sinu? Postao je tat, džepar, provalnik, razbojnik, ubojica!

Ubojica!

Otkud to ovomu žutokosomu? Što je prevagnulo u njem, kad je nestalo majke? Žuta mu je kosa baština od majke, a od koga je baštinio nagon zločinstva? — — — — — — — — — — Ja sam mu otac — moja je dužnost — dužnost — du — — —— — — —

Banović tepa u sebi sasvim nesuvisle riječi. Opet se je zapleo u mislima; htio bi, da „raščlani sve", — htio bi putem, pravcem — a nema izlaza iz tog drača. On, koji je brzo shvaćao i svojim bistrim razumom u čas razmršavao najteže financijske probleme — on je sad kao nezrelo dijete, koje ne može da razreže pretvrdu krišku sira, pa plače od nemoći. I Banović bi najvolio plakati.

Ali mjesto suza na oči, dolazi mu na usnice neka gorčina kao da je pojeo nešto gnjilo, od lešine. Stisnuo je čvrsto usnice — no osjećaj gadljivosti ne ostavlja ga. Čini mu se na čas, kao da se iz njegova nepca širi neki otrovni, smradni zadah — kao da mu je u ustima živa rana, koja se gnoji i gnjije — — —

— — — Dužnost — — pobrinuti se — — otići do državnog odvjetnika — — ispovjediti sve — — To mora pomoći — — Samo ne vješala, ne vješala — — ! — — — — Dakle, vješala ne; ali robije — — najmanje dvadeset godina — — Kako spriječiti — — pomoći mu da bježi? Ne! — Treba drugo — — drugo — — kleknuti pred suce; — reći sve po duši i po istini, kao onaj nekakvi ruski heroj u romanu, koji je klekao na raskršću i ispovjedio se

svim ljudima — — Ah — — a što bi na to svijet? Smijali bi se ljudi — smijali — rugali — triumfirala bi gomila nada mnom! A momu Stanku, provorođenomu, ne bih time pomogao ništa!

Pa i kako bi me dočekao, on, moj prvorođeni, da dozna svu istinu? Dočekao bi me s mržnjom i s kletvom na me. — —

— — Ne, ja nemam u sebi toliko kršćanstva — ja lažem sam sebi — ja se ne ću ispovjediti nikomu. Ja ću tajiti, tajiti — tako je; imamo, hvala Bogu, novaca, dat će se nešto učiniti i podmićivanjem — ja ću momu „sinu" olakšati sudbinu. To hoću. Ta napokon je skrivio on; — nije više dijete, morao je znati, šta radi, morao se je bojati zakona. Jest, on je sam najviše kriv. Što se ja toliko mučim? Ta nisam ubijao ja — ubijao je on! — — — — — —

Lice žutokosoga dođe pred oči Banoviću tako blisko, oštro crtano i poznato, kao u onaj čas, kad je na galeriji sudbene dvorane krišom bio pogledao u ogledalce svoje žene i usporedio svoje lične crte sa Stankovima. Čudno i jest, da nije nitko u dvorani opazio ovu sličnost. Osim žute kose, koju ima od majke, sve je na oca — sve, od svedenih obrva do ruku, koje su jednako male, ženski podbuhle i od prozirne kože, kao u oca. I hod im je jednak — Banović se sjeti, kako je Stanko ulazio pred suce; isti hod, kao i moj! Sav on je — ja, sav on — ja — — !

A on je ubojica. Dakle — dakle. —

Banovića je po čelu opet oblio smrtan znoj. To je — to je „ono" — o svemu drugomu suvišno je razmišljati, suvišno govoriti! Što je stalo do suda, do osude, do ispovijedi, do pomoći — sve to ne znači ništa — ima samo „ono" jedno, najstrašnije, najuzbudljivije — „krv od moje krvi" — — „jabuka ne pada daleko od stabla" — „kakav otac, takav sin" — — — — — — — —

Ali ja nisam ubijao, nisam ubijao ja!

Banović se zdvojno uhvatio posljednje daske. Vihar ga nosi morem njegovih mračnih misli ispod olujnih oblaka, iz kojih pada strijela za strijelom. Grom ga je zaglušio — sve se lomi huče — škripi — sve urla — sve prijeti — Ždrijelo se otvorilo — — propast sikće sa tisuću jezika — — Ah, kako li je sad u trenutku smrtne opasnosti, sve jasno, — na dlanu je sav život, sav život — — —

Ja nisam ubijao! Nisam ubijao!

Misao je utihla. Brodolomac se je već napola u nesvijesti smirio na posljednjoj daski. Gleda u olujno nebo, sluša orkan oko sebe — ali se ne opire, ne bori se više. Pušta da ga nosi daska na zapjenjenoj pobješnjeloj pučini. Nema više snage — ruke su se zamrzle — usta su kljenuta — — Nosi me, vihre duše moje, kuda god — — Jer i smrt je samo spas iz ovog pakla — — — — —

Ja nisam ubijao, nisam ubijao! — — — — — Ali je i moj put života posut lešinama. — I Linu sam dobio time, što sam ubio Milku, žutokosu. Prvi moj veliki uspjeh, prvi skok do milijuna bilo je gusarstvo — — Što li smo radili na burzi, u sindikatima — krali smo dioničare — falzificirali bilanse. — — Nisam li to radio još jučer? Pustili smo, da propadne tvornica, koju smo osnovali radi spekulacije — šest stotina je porodica ostalo bez hrane — — Ja nisam ubijao, ali i ja sam zločinac — samo po zločinu došao sam do svojega položaja. Jest, ja sam pravi otac Stanka Ljubibratića, ja, dr. Banović, gospodin predsjednik, ja sam u baštinu dao svomu prvorođencu onaj nagon zločina, onu klicu umorstva!

— — I što? Da sada produžim? Da se vratim doma, da zgrćem novce, da robim dalje — dok moje sin bude ispaštavao na robiji krivnju moje krvi — ?

— — — Bijela veranda — kava s maslacem — krasno jutro i vesele vijesti s burze — dobra volja — sve, što je Banović proživio jutros, sada je daleko, daleko! I nikad se više ne može „tamo", nikad! Ni djeci svojoj ne može više pogledati u oči — Mirkecu, Milanu i Stanki — —

Banović se strese od srha. I Stanka, i ona je imenjakinja naša, meni i rajbojniku, sinu momu! I Stanka!

Krv je krv. Kad sam rodio djecu s Linom, onda je krv moja bila još pokvarenija, još otrovnija — još otrovnija!

Oči se Banoviću zamagle sasvim. Ispio je naglo visoku punu čašu vina— ali niti poslije toga nije više mogao da gleda u sunce. Zaklopio je oči, prignuo glavu nad stol. Krčmarica, zabavljena svojim poslom, nije opažala ničega. Po cesti drndaju kola, prašina je zakrila svaki pogled sa ceste na strehu. K Banoviću ne prilazi nitko.

Sam je. Čelo mu mekanički udara o kvrge stola. Jedan, dva, tri puta. Trijeska mu je zadrla o kožu, kad je stao glavom ribati o

stol poput vola. Ali ne osjeća ničega. Pred očima mu je mrak, uši šume — sve je strahota, crna i šuplja kao cijev od željeza bez kraja — —

— — Mirkec ne radi ništa — šta će biti od njega, ako propadne naš imutak? Ta već je i propao — ja se ne mogu vratiti — ja se moram ubiti, mora me nestati! Ja ne mogu živjeti u gradu, u kojem iza rešetke moj sin Stanko čeka, da bude vješan! Ne mogu! Mirkec je lump i raskošnik. Što će biti od njega? A Milan, — onaj sanjar, on je više sin Linin negoli moj — on nešto sumnja, tuđi se od mene, da li prezire oca zločinca?

Doktor Banović, posjednik najunosnije odvjetničke kancelarije u glavnom gradu, predsjednik „Centralne Banke" i mnogih „D. D.", legao je sasvim na stol i stao, ričući u plaču, udarati glavom o dasku.

Krčmarica seljakinja prišla je k njemu sva u strahu. Ne dobivši odgovora na pitanje, što mu je, donijela je žurno škaf vode i stala polijevati predsjednikovu glavu. Za nekoliko časova ta se glava digla. Oči su joj krvave — slijepe — — Banović je razumio samo to, da mu nema opstanka ni ovdje. Što da radi među zadovoljnim, dobrim ljudima on, zločinac: on, krvni otac Stanka Ljubibratića rectius Stanka Banovića, razbojnika i ubojice, koji će za osam dana biti suđen na vješala! — — — — — —
— — — — — — — — — — — — —

Postaja S. udaljena je od krčmice par koraka. Ide se priječke, poljem. Banović je platio račun i hoda žurnim koracima po poljskoj stazi. Upravo je odzvonilo podne. On ne vidi točno na sat, oči su mu zamagljene; ali se sjeća, da u jedan odavle polazi neki vlak. Kamo? Svejedno je. Samo van iz ovoga svijeta, iz ovoga života — samo daleko od ljudi, daleko od vile, koja je špilja razbojnikova, daleko od žene, od djece, koja bi mogla također postati ubojicama! Tamo, tamo, k sinu prvorođenomu — na jednaku robiju. — U svijet, u bijedu, u poniženje — makar! Natrag se ne može, nikad više — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —

Poslije tri mjeseca izabrana je nova uprava „Centralne banke". Predsjednik Banović, kako su javile „Dnevne novosti", morao je negdje nastradati u nastupu nervoznosti ili ludila, pošto su sve potrage za njim ostale bez uspjeha.

MILE BUDAK

VUK ŠEPONJA

Prvi ga je vidio Josica Šulentić. Bila je nedjelja, jesen već pritisla i rominjala hladna, oštra kišica, pa Josica odlučio, da on iziđe s blagom, da ne izgoni djecu, kad nije nužda. Djeca su i tako vazda željna sna, pa neka se bar nedjeljom naspavaju, a osim toga im je i obuća slaba i odjeća trošna, pa se tresu kao pruće. Tako je to Josica tumačio svojoj ženi Mariji, koja je prigovarala, što se on petlja u poslove, koji nijesu za njega.

— Dica moraju biti bosa, kad kiša pada — govorila je ona. — Ne ćeš im sada, izvan sve selske dice, kupovati gospocke čizmice. Ružno te j' viditi, da ti uzbijaš ovce.

Josica je nije slušao, jer njegovo meko srce nije moglo podnijeti, da i toga dana goni zorom svoje dječačiće Jakova i Danju, kad nije potreba. Uzeo je haljinu na ramena, nadžak u ruku i pojavio stado.

Čim je izišao iz sela, pustio je ovce, da se pasući hvate strane i tako lagano, s noge na nogu, udario prema Pipinoj Jami. Josica je metnuo haljinu na glavu, da štiti lice od oštrih kapljica i polako koračao za ovcama. One su se provlačile između grmeča, obilazile kamenje i odmicale sve dalje i dalje. Zvono je sa ovna prethodnika na mahove udaralo, a jače bi zazvonilo samo, kada bi ovan zapeo za lijesku, grabić ili crni jasen.

U blizini nije bilo ničijega blaga. Ostali su čobani skrenuli na Budačke Njivetine, jer je tamo blago sigurnije, budući da je Velebit dalje, pa se vukovi rjeđe pojavljuju, a i trava je bolja.

Josica je nastojao, da mu sve ovce budu na oku, no to nije bilo moguće zbog šikara i ogredaka, pa je neprestano obilazio, da vidi sad na jednu sad na drugu stranu. Bio je zadovoljan, što lijepo i mirno pasu, pa se prekrsti i počne se moliti Bogu. Kad je već odlučio, da ne ide k crkvi, onda će se tu sit namoliti Boga, pomisli on i htjede sjesti na neki ovisok kamen, ali se sjeti, da bi mu bila zima, pa nastavi s hodanjem. Sjetio se je u molitvi svih živih i

mrtvih, usjeva, blaga, putnika i beskućnika, molio je i za one, za koje nema tko moliti, pa se onda prekrstio, izvadio britvu iz ćemera i počeo rezati ljeskovo pruće.

— Oprosti ti meni, sveta Nediljice — prošapće, obrezujući tanku i dugačku granu — Nasi'ću pruća, pa će oplesti košić, a Bog će oprostiti. Čovik tèžâk mora vaik misliti na kuću.

On je pomišljao, kako nije pametno, što radi, ali se ujedno uvjeravao, da oplesti koš ni ne znači raditi. To je tako, igrarija za djecu, samo što djeca ne znadu tako dobro i čvrsto plesti, kako će to on učiniti.

Najprije je nasjekao dvadeset i pet debljih mladica i zaoštrio ih, a zatim je tražio tanje. Kad je mislio, da ima dosta građe, pođe pod oveći brijest, pod kojim je bilo nešto ledine, pa zabode uokrug ono deblje pruće u zemlju, a pri vrhu ga obujmi rukom i sveže trtom, te je izgledalo kao gospodska ljepotica u krinolini. Upravo se prignuo, da počne plesti donji plotić, kad stado zatabana, zvono bjesomučno odjekne, kao da će pući u stotinu komada, i sve ovce grunu u hrpu prema Josici.

On se trgne i poleti na onu stranu, s koje su ovce najviše bježale i odmah počne vikati:

— Aha! Pústija!

Vikao je, što ga je grlo nosilo, jer je odmah pomislio, da ih je vuk poplašio. U isti mu čas doprije do ušiju bolno, isprekidano blejanje.

— Pustija! Vrag u te puka'! — vikao je Josica, podigao nadžak u desnici i trčao k onoj strani, otkuda je dopiralo blejanje, no i blejanje je odmicalo.

Na pedeset koraka pred sobom, nije više, opazi vuka, kako nosi šilježe. Ne pozna baš koje je, al' vidi, da nije ovca već šilježe. Josica razglavi vilice, vičući, no vuk za to haje i ne haje. Uhvatio skokom i u skoku nosi onako, kako to samo zna vuk nositi: zubima ga drži za vrat, a preko leđa ga prebacio kao što graničar gdjekada prebaci kožun preko jednog ramena.

Josica se sagne u trku, ukupi nekoliko kamena i baci ih za vukom. I gle čuda: vuk zastade, okrene se i pogleda, tko ga to uznemiruje, a Josicu proletješe ledeni trnci i kose mu se naježiše,

pa i sam zastade. U trku nije primijetio, da vuk šepesa, no sada opazi i posve dobro razabra, da ima samo tri noge. Prve desne nije imao.

Vuk je jedan tren stajao, okrenuo se i nestao u grmečima.

*

Josica se u čudu prekrstio i dugo stajao na istom mjestu kao ukopan. Još nije nikad čuo za tog vuka na tri noge, i ako ih djeca često viđaju i pričaju na dugo i široko, što su vidjela i što nijesu vidjela.

O tome još nije nitko ništa pripovijedao, no neka bi to i bilo, moguće je, da je baš danas prvi put sašao u Grabar, no kako je moguće, da na tri noge onako trči i nosi onoliko šilježe, skoro već odraslu ovcu?! To je čudo, koje Josi nije nikako išlo u glavu.

Kad se je malko razabrao, pošao je krvavim tragom i slijedio ga dosta daleko, no najzad je napustio potjeru i vratio se k stadu. Ovce su opet pasle, ali su bile veoma usplahirene, te se trzale i skakale u hrpu na svaki i najmanji šum ili štropot.

— Ne bojte se, ne bojte se — mirio ih je Josica i neprestano obilazio oko njih. — Što je bilo, bilo je. Za danas je gotovo. Da vidimo, koje nema?!

Istom se oko podne sjetio koša, no prije nego se ponovno dade na posao, odluči da užina. Sjede na kamen, izvadi iz džepa ovelik komad ražovnice, prekrsti se i zagrize. Raženi je kruh dosta teško gutati, no Josičin je ovlažio u džepu, pa se je samo sklizao.

Kad je bio gotov, opet se prekrsti i pristupi skeletu svoga koša. Zaticao je šibu po šibu, preplitao je između kolčića, a kad je opleo plotić od pola noge, završi i prijeđe, da plete gornji plot. Ovaj je ispleo na šire, jer će on biti kod dna i na njemu će biti veći teret, pa mora biti jači. Dovrši i to, odveže vrhove pruća, svaki pojedini usuče, pa ih zatim ispreplete u četvorine preko cijeloga otvora, a krajeve zatisne u plotić.

— A, e, sriću mu vrag odnije — govorio je Josica u pola glasa, čupajući kolčiće iz zemlje i pazeći, da mu se koš ne izjeroglavi. — Ko bi reka', da onako cotav gad more odvući uniku ovcu. Aeee — čudio se on i počeo sukati vrhove štapova i zabadati im krajeve u plotić tako, da je cijeli vrh, otvor, koša okružen ručkicama

kao vijencem. Kad je tako previo i zadnji štapić, izmakao se je i sa svih strana ogledavao svoje djelo.

— Uprav spŭtan koš! — reče zadovoljno, pristupi, podigne ga i vagne u rukama. — Nije pritežak — reče i obađe ovce sa svih strana. Trzale su se i plahovito zvirkale za svakim zvukom.

— Ne bojte se vi, male moje — tješio ih Josica, mljackao jezikom i pružao ruku prema ovcama kao da im nudi soli. Sve su poletjele i skupile se oko njega. — Sad će vas vaš ćakan odvesti odolen. — — — Koš je gotov, pa moremo ići.

Uzeo je koš, zabacio ga na leđa i poveo ovce prema Briščićima, gdje su bili ostali selski čobani.

Čim su se sastali, ispričao im je Josica, kakvo je čudo doživio. Čobani su u čudu zinuli i propitkivali ga o svim mogućim i nemogućim doživljajima sa vukovima, a napose im je morao po nekoliko puta opisivati Šeponju. Mali su slušali kao začarani, jer su sve te priče za njih vazda nove, i ako su već sve po nebrojeno puta i čuli i sami prepričavali. Među njima je bio jedini Josica odrastao čovjek, a drugo su sve bili dječaci i djevojčice između desetak i petnaest, šesnaest godina.

Malo poslije su se sastali i s čobanima iz ostalih sela — sa onima ispod Peršinca — pa je Josica morao i njima pričati sve, što je doživio i što je znao o vukovima.

— Al' ovako čudo i gadalinu nisam nikad vidije nit od koga čuje — ponavljao je Josica, i što je dulje i češće pripovijedao i ponavljao, sve mu je bilo čudnije i nevjerojatnije. — Vrag je upamtije vuka na tri noge?!

Djeca su ga požudno slušala, puhala u šake, da ih zgriju i poskakivala bosim nožicama, da ubrzaju kolanje krvi. Svi su bili bosi, osim Josice, jer po kiši ne može biti obuveno dijete iz prave kuće. Šteta je opanaka. Raskvase se i raširе, pa ih je poslije teško urediti. Nosići su se modrili, obrazi žarili, a oči suzile. Među njima je bio najmanji Mile Kikin, dječačić od desetak godina, sav modar kao čivit, a s opancima pod pazuhom. Josica mu je bio blizi rod po materi, pa ga je zvao tetkom, a kako ga je Josica vrlo volio, to ga je mali neumorno ispitivao, a tetak odgovarao.

— Ja uprav mislim, tetak — reče Mile, skoči s noge na nogu i puhne u šake — da to i nije bije vuk, neg vrag, potari ga, sveti Križu!

— Daaa, moje zlato! Ne nosi vrag ovaca. Un iđe, tako, po gospodu i lopove, a nije mu do janjaca.

— Ja mislim, da bi on i ovcu poije! — primijeti Rujo Rasparanov i mudro se zagleda u Josicu.

— A, nu, ne bi mu kosti smetale — dopusti Josica — al unaj šeponja je naš domaći vrag i bi'će š njim još posla. Kako j' un mene samo pogleda', kun da mi se ruga! E, braćo moja!

Još su isti dan znala sva okolna sela za tog novog i neobičnog gosta.

*

Dotada nije nitko ništa o njemu čuo, niti ga je itko vidio, a od toga dana se pojavljivao svakih desetak dana sad u Grabaru, sad u Pilama, pa onda u Piláru i Pláni Balenskoj, a jednog je dana udario pod Babića Glavicu, skoro među same kuće.

Ni jednom se nije desilo, da su čobani opazili, otkud dolazi, pa da bi ga uplašili i otjerali. Nikada. Svi su ga viđali samo sa ovcom ili janjetom na leđima i u bijegu.

Druge su vukove viđali, kako se prikradaju, kako se zaskaču na ovcu, a češće i kako ih u trku hvataju, pa onda čobani dignu viku i graju; ako imadu pušku, pucaju, a imadu li slučajno dobru vatru, bacaju ugarke, pa tako gdjekada i obrane stado.

Kod Šeponje tog nema. Nitko ne vidje ni kako dolazi ni kako hvata svoje žrtve. Kao da pane iz oblaka! Ovce se splaše i potrče, kad već i on bježi, pa čobani ne mogu ništa drugo nego da viču, i time samo ubrzavaju njegov bijeg. Pa, i taj je njegov bijeg neobičan i tajanstven. Iza drugih vukova ostane uvijek lokva krvi i ponešto vune, a gdjekada se nađe i po koja jača kost na onom mjestu, gdje su jeli. Iza Šeponje još nije nitko našao ni čuperka vune. Donekle se vazda dade pratiti krvav trag, a onda nestane i toga, kao da je sve propalo u zemlju.

Isto se tako još nije nikada pojavio u društvu sa drugim vukovima, a takova su društva, pogotovo zimi, veoma česta pojava. Ide naprijed izvidnica, onda koji vuk, u sredini vučica, a otraga opet vukovi. Postava se stalno i sigurno mijenja tako, da je vazda drugi na čelu, ali vučica i mladež ostaju stalno u zaštićenoj sredini. Kada nastanu kucaljke, onda je drugi red stupanja.

Nikada nije nitko Šeponju vidio osim posve sama i — sa plijenom na plećima.

Kako je bilo lako ustanoviti svaki slučaj njegove otimačine, jer su ga redovno vidjeli na bijegu, utvrdilo se, da je u godini dana počinio više štete on sam, nego prošle godine vukovi uopće svi skupa, a i te je godine većina lupeština išla na njegov račun. S toga su ljudi molili i zaklinjali lovce, da ga traže i gone, a oni im obećavali i svaki se unaprijed hvalio, kako će uprav on donijeti njegovu kožu, no — ostade sve na obećanjima. Zimi su češće išle cijele hajke i bilo je vučijih koža na pazaru, ali Šeponjina ostade zdrava i čitava. Češće su mu nailazili na trag. Jasno se vidi, da je snijegom prošla zvijer na tri noge i sve ideš i pratiš, dok najednom ne nastane zbrka i u tome tragu, jer čim je poletio, skakao je stupačke kao sapet konj, miješao zadnje i prednje tragove, pa si ubrzo dospio u dvoumicu, da li se tu doista radi o Šeponji ili o kome posve zdravom vuku, a možda i o lovnome psu.

Kad god se koji lovac vratio bez Šeponje — a po njega je bio pošao! — nalazio je stotinu isprika.

— Da se un miša s drugim vukovima, lako bi ja za njega! Nigdi bi se izda, ili bi se zaboravije, al ovako mu ne može ni vrag ući u trag.

Tako je prošla prva zima, prošlo ljeto, vagnula i jesen, a Šeponja pašovao mudro, obzirno, oprezno i prepredeno, da su mu se ljudi divili, i ako su ga proklinjali.

— To je pravi vuk. Taj zna, kako se živi — govorili su iza svake štete.

— Da j' kako, da se mi š njim pogodimo! — predlagao je šaljivdžija Rasparan Babić. — Da mi njemu po redu svake nedilje dademo po ovcu, pa neka nam živi, kad je taki!

— E, moj brate, al un unda više ne bi bije Šeponja, man sinja kukavica, koju 'rane ka' prase — odgovori Makan.

Nije se, naravno, doznalo, kako je ostao bez noge, ali su ljudi to pod sigurno tumačili tako, da se je bio negdje uhvatio u gvožđa — u stupicu — pa kako je vuk od srca i ponosa, nije mogao tu čekati, dok ga tko premlati, već je jednostavno odgrizao sam svoju rođenu nogu, da spasi glavu. Tako je to rastumačeno i tako je to bilo utvrđeno. Da li nije imao cijele noge do bedra ili samo do iznad koljena, nijesu se ljudi mogli složiti, jer su Šeponju redovno

viđali dječaci i djevojčice, pa je u teškome strahu svako vidjelo drugačiju nogu ili nije vidjelo ništa osim da skače samo na tri.

Pitali su najčešće Josicu Šulentića, što on misli, kako izgleda ona četvrta noga, no ni on nije mogao dati nikakova razjašnjenja, već je vazda svršavao svoje mnijenje:

— Pametnu vuku dosta i tri noge, a budalastu ne bi koristilo, da i' ima i deset!

*

Snijeg se otopio toliko, da je sve grmlje već bilo posve slobodno, a sitna travica sramežljivo provirivala tu i tamo na pašnjacima. Prošarica! Na proplancima je već snijega potpuno nestalo, pa su ljudi izgonili blago, da se prohoda i prozrači, a da usput i otkine po koju travku.

Kako se je blago držalo trave i čistine, čobani nijesu imali mnogo posla, pa su naložili ogromnu vatru i grijali se. Neki su pokušali, da se piljaju, ali su im piljci ispadali iz ozeblih prstiju, pa su se počeli titrati, jer su ipak titre dugački štapić, koji ne mogu tako lako ispadati kao okrugli kamenčići, pa prsti bili i promrzli.

Kad su se najljepše zabavljali i zvona lagano i jednolično odjekivala sa ovnovskih vratova, nenadano stade trka ovaca, a jezičci udariše, kao da će raznijeti zvona i odletjeti sa ovnova.

Svi čobani klisnuše na noge i odmah počeše u sav glas vikati:

— Pústija! Pústija!

Razletješe se na sve strane oko stadâ.

— Eno ga, eno ga! — zavika Šipleta Markezanov. — Eno Šeponje!

Šeponja je, doista, odmjereno i pažljivo skakao sa teretom na leđima. Vjerojatno je ovcu zaklao prvim ugrizom, dok se nije javljala, a i nogama je samo slabo i nesigurno omahivala.

Za čas se izgubio i nestao, kao da ga je đavo pokupio.

— E, otkud dođe, sve mu vrag odnije?! — čudio se Mateša Šimunov i brže bolje počeo lučiti svoje ovce, da vidi, nije li se baš na njegovu namjerio.

— Kaza' ću ja neši, da si vraga'! — zagrozi mu se mala Matija Makanova trčeći za svojim ovcama.

— Moreš! — odreže Mateša, podrhtavajući usnicama na plač od straha, da je šteta u njegovu blagu.

Iza kratke pregledbe ustanoviše, da je Šeponja odnio jalovicu Markića Vidurinova.

— Pa, kako izabra uprav jalovicu?!

— E, Šeponja je to! Ne će un što bilo — šalili su se momčići, a Mići se Markićevu svrnule suze u očima.

— Sve mu poganac zatra i deveto kolino! — proklinjao je Mića i jedva sustezao suze.

Ta je râna navala ljude iznenadila i uplašila, pa odlučiše, da se opet pođe u hajku, dok još ima snijega. U dogovaranju i pregovaranju prođe nekoliko dana, no najzad se složiše, da mole i finance i žandare, da i oni pođu s njima.

— S kim se najčešće druži? — upita žandarski veljbaba.

— S vragom! — odgovori neki. — S vragom bi se vuk družije?!

— A, da! — ispravi se veljbaba. — O vuku se radi.

— E, e. O vuku, gospodine. I ne bi mu niko sta' na kraj.

— Da se on s kime druži, lako bi za njega — rastumači veljbaba — al ovako. — Ja ne znam.

— A, nu, gospodine — odgovoriše seljaci. — Nema ga 'ko izdati, nema. Un se ne druži s vukovima. Vaik je sam. Nego da nas rišite toga zla.

— Nismo mi za to tu — ljutne se veljbaba. — Ne plaća nas car, da vukove gonamo.

— Al' vas mi plaćamo, gospodine, da nas branite od svakoga zla.

— Ne mudruj, molim te — odgovori veljbaba i obeća, da će poslati dva oružnika, kad se digne hajka.

I financi su se s početka nećkali, dokazujući, da vuk ne čini nikakav dohodarstveni prekršaj, pa da nemaju razloga da ureduju, no najzad su se prestali šaliti i obećali, da će i njih nekoliko sudjelovati u potjeri, a to tim prije, što i sami drže nekoliko ovaca.

Njihove ovce idu sa Rukavinskim stadima tu po glavicama prema Županima, pa nema velike opasnosti, jer je Velebit podaleko, no ipak — vuk ne spava. Šeponja se je već i tu omrsio. Njegova je odlika baš u tome, što mu je lovište dugačko skoro dvadeset kilometara i što se nikad nije pojavio dvaput zaredom na istom mjestu. On neprekidno krstari i vazda je tamo, gdje mu se najmanje nadaju.

I vazda sam, vazda miran, vazda promišljen i odlučan. Kuda smjeri, tuda i pogađa, a uvijek je ondje, gdje nema obrane.

— Neka mu vrag uđe u trag!

*

Iduće se nedjelje, u ranu zoru, sastalo društvo na cesti u Egeljcu, na Krušničkom mostu. Sa Velebita je pirio proljetni povjetarac, gora mirisala nabubrelim pupoljcima, a Krušnica žuborila veselim grgotom, kao da se ruga društvu, koje se kupi tu na njezinu hrptu.

Čekali su nadšumara, koji je određen za vođu i zapovjednika. Seljaci su se šalili i komedijali, a Raspăran je svakako nastojao, da prodre sa svojim prijedlogom, da se sporazume sa Šeponjom, dok je žandarski veljbaba nudio okladu, da je Šeponja njegov.

— 'Est vrag̀ vaš i na njemu bronza! — dobaci Nikolica Vrban. — Nema taj, gospodine, ni ortaka ni òstâvâ!

Nadšumar odredi, da će hajka udariti iz Egeljca preko Locića, pa se 'vatiti Poljane, onda Plánom Balenskom, obroncima Pilára, pa nazad na Gràbâr i onda, dokle dospije.

— Kako bi bilo, da probazamo i o'de ispod Visuća? — upita neki Župan. — I o'de je un već gospodarije.

Jedan se financ usprotivi, jer da tu sigurno nije, a nadšumar se pridruži njegovu mnijenju, pa tako krenuše određenim pravcem.

Cijeli dan su se lomili po grmečima i ogredcima, a da nigdje ni traga ni glasa. Pod noć nije više nitko ni pazio, već su se svi dogovarali, kako hajku moraju završiti u Dačkovoj birtiji kod brklje, pa su se žurili, da što prije tamo stignu.

Veljbaba je bio neraspoložen, a financi su tvrdili, da bi ga oni svakako našli, da nosi duhan, sol ili vino, ali — kad nosi ovce, nije to posao za financa.

Raspăran je predložio, da svi složno izjave, kad stignu u birtiju praznih šaka, da su Šeponji „dali pardon", jer je pravi vuk od oka.

— Bolje tako, neg da nam se svit ruga — potkrepljivao je on svoj prijedlog. — Jer bi nam se svit ruga, kad moremo slagati?!

Kod Dačka se je orio smijeh i praskale doskočice na račun svega i svakoga, a najviše na glavu gospodina nadšumara kao vučjeg poglavara i gospodina veljbabe, koji je izgubio okladu.

— Da sam ja upravljao hajkom, Šeponja bi sada bio tu — reče jedan financ posve ozbiljno.

Drugi skočiše na njega prigovorima i ukorima, ali se on nije dao smesti. Bio bi odredio, da se temeljito pretraži Pìlâr, a zatim bi krenuo prema Ričicama.

— Aja! — usprotivi se Župan. — Trebali smo pognati na ovu stranu k Lipaću. Tu je un.

— To ti zato govoriš, što tvoje ovce iđu na ovu stranu — odgovori financ.

— I vaše, gospodine! Al' nije za to, nego un je nikidan poije Balensku ovcu, pa je sada nigdi na protivnim stranama.

Dok su se oni još najžešće prepirali, doleti netko iz finanske vojarne i saopći, da je Šeponja večeras odnio — ovcu.

— I baš vinancima! — klikne Župan i udari dlanom o dlan. — E, Bog ga poživije!

Svi se počeše smijati, a financi se zgledaše u neprilici, pa prihvatiše i oni. Odnio, odnio — sad nema pomoći.

— Braćo i gospodo! — reče Raspäran Babić povišenim glasom, uze čašu u ruku i ustade. — Ja bi napije zdravicu tome našem junačini!

Svi ušutješe, da čuju, što će to isplesti stari šaljivdžija i obješenjak.

— Pljujem ti ja na vuka — govorio je on — koga žene gone prešlicami i kojemu svaki balavander zna za noćište. Ovo j' vuk ka' ovaj naš Šeponja! Goni ga deset sela, goni ga i šumarija i žandarija i vinancija, a on se smije i ne će sirotinjske ovce neg baš pade na vinancsku, da se zna i da se pripovida. Bog ga poživije i neka nam ga i neka se 'rani, kad zna i umi!

Svi prihvatiše zdravicu sa smijehom i povicima, dobro se napiše i odlučiše, da više ne idu na Šeponju u hajci, već da će ga pojedinci vrebati.

Međutim, on je još neko pola godine gospodski i mirno živio, a onda nestao, da nitko ne zna, kuda je otišao, kao što nije znao, ni otkuda je bio došao.

ĐURO VILOVIĆ

FTIČICA I JEZUŠEK

— Teško je nama pod Madžarima. Mi rijetko kada i živimo, a ono, što živimo, uvijek je samo ukradeni život. Ukraden je svaki čas veselja, svaki sretniji osmijeh, svaki poklik i cik.

Nikad da dahnemo iz pune duše. Nikad da zapjevamo slobodno kao ptice.

Sve, što je naše, zabranjeno je. Naše je ime progonjeno i prezreno. Naša je zemlja drugačije nazvana, a ne onako, kako je mi zovemo.

Sve su nam uzeli i sve su nam zabranili, samo da bi bila veća ta tuđa zemlja, taj Magyarorszag.

Mi ne živimo, mi kriomčarimo život. Mi živimo skrovito i u tajnosti. Tek je u toj tajnosti naša zemlja Međimurje, naš rod hrvatski i naša zastava ona ista, koja se slobodno vije u valovima vjetra i na zrakama sunca tamo prijeko, preko Drave.

Takvo je naše proljeće, ljeto i jesen, i zima je naša takova. Uvijek se skrivamo i u tajnosti živimo, a ono, što je javno, nije naše i nije to naš život. Taj nam je mrzak i težak.

Mi u strahu pjevamo, u strahu se veselimo, a to je bolno i teško i odvratno. Tajna nam je toliko ušla u krv, pa se bojimo reći i ono, što svi ljudi slobodno i u danu kažu.

Sprovitost nas je natjerala među cvijeće i ptice i oni postaše naša riječ. Kod nas djevojke nisu djevojke, one su grlice, a momci su golupčeki. Drugi put su djevojke fijolice, a momci su klinčeci i pjevamo im:

— Klinčec moj črleni, golubek ljubljeni . . .

Tako živimo, kao da smo i sami cvijeće i ptice. Naš je govor takav, i naš je takav razgovor.

Mi pitamo:

— De su one ftičice, ke su ljubav zmislile?

I odgovaramo:

— Ona ftica ne živi, koja meni smrt želi . . .

A znamo mi. Svi mi dobro znamo: de su one ftičice. One su u našim njedrima. Duboko i toplo skrivene i nitko nepozvan ne može do njih. One su naše srce.

U toj ftičici živi naša zemlja, ime, osjećaj i cio rod.

Sitne su te male ftičice i njih puška ne gađa ni bodež ne može da ih rani, pa ni drvena ni željezna krletka ne može da ih zatvori . . .

Sve su nam polovili, sve zatvorili i okovali, ali nam osta ftičica.

Ona je izvan zakona, žandara i tamnice. Ona je naša, vječna ftičica.

Mogu oni da pitaju: zašto još ne izumiremo! Mi im nikad ne ćemo reći, da živimo po ftičici. Smijat ćemo se njihovoj zelenoj nemoći, ali im ne ćemo reći: — De su.

Neka iziđe sto žandara i sto zakona i neka pitaju:

— De su?

— Nema ih.

— Odletjele su. Gdje?

— Ne znamo.

Nekad se našalimo i kažemo onima, koji progone našu ftičicu:

— Tamo je.

Kad bi to i čuli, što mogu? Ona je sakriveno naše srce, koje živi u tajnosti. Ono živi u noćima, skriva se pod jutarnjim rosama. Ftičica je naš život i naša riječ. Ona je naš osjećaj, a taj se ne da uhvatiti ni vezati.

Ni trublja, ni bubanj, ni top nije tako glasan, kao to malo prpošno stvorenje, koje živi u veselju i u plaču. Ona se plaši dana, koji nije naš, i veseli se noći, koja je naša. U njoj mi dobivamo snage, naša zemlja svoje ime, naš narod svoju narodnost.

— Ftičica je vesela, kad si najde pareka.

Mi joj pljeskamo i s njome se radujemo pa ponavljamo: kad si najde pareka.

— Prične si popevati, po šumici letati.

— Po šumici letati.

Razbrblja se naša ftičica, razbrblja se ona u noćima, kad spavaju žandari i kad su zakoni zatvoreni u debelim knjigama. Onda mi živimo svojim životom, svojom zemljom i svojim imenom.

— Što nam mogu zakoni?

— Što nam mogu žandari?

— Mi imamo ftičicu, ku je ljubav zmislila.

— Mi imamo Jezušeka.

Drugi imaju Isusa. Imaju ga javno, i podižu mu velike crkve i raspela. Slave ga sa zvonovima i barjacima. Mi imamo Jezušeka. On je tako mali, tako dragi i tako skriveno naš kao i ftičica. Njemu smijemo da javno i glasno pjevamo, da mu se jadamo i da mu se molimo. Samo u skritosti smijemo da pomoć od njega tražimo.

Madžari vele, da je on naš: naš i njihov. Oni tako kažu, i mi im se ne protivimo, ali mi znamo:

Naš je Jezušek mali, sitan, progonjen i zabranjen. Oko našega se kupe sitni, mali, progonjeni, batinani, zatvoreni i zabranjeni Međimurci. Vide ga tako maloga i zadovoljni su, što je i on mali kao i oni. Ni njega ne može da nađe Herodeš ni skribe, ni farizeji, kao ni našu ftičicu, ku je ljubav zmislila. Ni njemu nisu ništa mogli ni carevi rimski ni kraljevi judejski, ni njihovi suci, ni zakoni ni žandari, pa ni čitave vojske.

Svi su oni prošli, a on je ostao. Uvijek mali, uvijek dragi.

Kad pjevamo njemu, mi pjevamo sebi, koji smo mali i koji još uvijek živimo.

On tako govori nama, a mi govorimo njemu. On zna, kako je teško, kad proganja car, kralj, sudovi i zakoni. On zna, kako se živi sa zabranjenim imenom ili kad se ime vješa na križ, kao što je Pilatuš njegovo na križ objesio. On zna, kako se živi u opljačkanoj zemlji od farizeja, koji traže za Boga, a uzimaju za sebe. On je tako mali, tako dragi, tako proganjan i opljačkan, kao da je baš i on Međimurac.

— Takav je naš Jezušek.

Njihov nije takav. Oko njihova se kupe vojske, generali, ministri, topovi, zakoni i žandari. Oni njemu govore o moći, vlasti i bogatstvu. Oni ga guše u dimu tamnjana i voska, čega ima u obilje.

Naš je mali, njihov je veliki. Naš je Jožefov i Marijin, njihov je Salamunov i Davidov. Naš je uz voleka i osleka, njihov je uz Prijestolja i Vlasti . . .

Dođu dani božićnji i raspjeva se naša zemlja životom i pobjedom. Raspjeva se njegovom pobjedom. Oživi naša zemlja i sama se osjeti jakom, kao što je jako ono malo između voleka i osleka, koje pobjeđuje careve, kraljeve, vojske i vremena.

Onda naša zemlja pjeva slobodu podjarmljenih, slavu poniženih, bogatstvo orobljenih, opljačkanih i zabranjenih.

Raspjevamo se mi malom Jezušeku u malom Međimurju i veseli smo, što Madžari ne razumiju naše veselje. Mi njemu pjevamo, a na njih mislimo.

— Tko nam to može zabraniti?

Veselimo se našoj pobjedi u njegovoj slavi.

Mi pjevamo pobjedi, a oni jedu, piju i luduju u obilju, koje slabi i omekopućuje.

Naš Jezušek nije kao njihov Kristuš, ni naš Božić nije kao njihov, a krasan je naš Božić!

U njemu oživi i raspjeva se naša zemlja, sva naša ravan. Raspjeva se, razbrblja se u veselju i sjedini se ona sva i naraste ona velika, velika . . .

Velika, široka, daleka. Od Mure, pa dalje dolje k jugu, ni oko joj kraja ne može da dogleda. Jedva je pamet obuhvaća.

Tih se dana slije u pjesmi Jezušeku Međimurje i Hrvatska. Sliju se, spoje se bez prijelaza, bez međaša. Sve se utopi i osjeti se jedno u pjesmi Jezušeku, koji je mali i koji je proganjan, a preživljuje svoje progonitelje.

— Što nam mogu žandari?

— Što na mogu zakoni? Mi pjevamo Jezušeku, koga i oni priznaju.

Pjeva zemlja, pjeva i živi. Živi narasla, ohrabrena i proširena.

— Ha-ha-ha!

— Ha-ha-ha!

— Što nam mogu žandari?

— Što na mogu zakoni? Mi pjevamo Jezušeku.

On je mali kao i mi. On je dobar kao i mi. On je proganjan kao i mi i raspet je kao i mi.

— Naš Jezušek.

— Međimurski Jezušek.

U tajnosti mi tako živimo. Našu tajnu držimo u Jezušeku i ftičici.

— Ftičica i Jezušek.

SLAVKO KOLAR

ŠLJIVA

1.

Najavljeno predavanje

Sve do ovog glupog doživljaja s nesretnom tom šljivom, ja sam bio iskreni neutralac. Švicarska u minijaturi! Ali sada je doista više ne znam što sam i kako da se orijentiram. Fatalni izlet na Mrnjasovo brdo smrsio je sve moje ustaljene poglede na život i svijet. Poslije pak još i onaj udarac — — — Doista, muti mi se u glavi, u direktnom i indirektnom smislu te riječi.

Međutim, možda baš zato, ja sasvim izuzetno osjećam potrebu, da sve to raščistim. Pustoš bijele bolničke sobe, bjelina jastuka, goleme dimenzije bijelog turbana, kojim mi je ovijena tužna moja glava, miris jodoforma i karbola, sve to nagoni na filozofske misli. Na primjer: Što je to neutralac? Ima li smisla neutralnost kao životni princip? Nije li bolja „ideologija sveobuhvatnosti" doktora Ipsilonovića, njegova „intelektualna garderoba za svaku sezonu"?

Sve do neki dan smatrao sam neutralca najsavršenijim tipom ljudskog društva. Istina, to je cvijet koji ne miriše. Ali on i ne zaudara. Ta biljka možda ne nosi mnogo roda, ali ne traži ni mnogo njege, već samo mir. Mir! — — A što je čovječanstvu potrebnije, nego mir?!

Ima usijanih glava, i na desnoj i na lijevoj strani, kojima je neutralac tip nesimpatičan, pa čak i odvratan. Neki ga smatraju što više i vrlo opasnim po napredak ljudskog roda.

Ali stvar treba najozbiljnije promotriti: sa društvenog, državnog, i ako baš hoćete, sa internacionalnog gledišta, pa ćemo doći do jasnog zaključka, da je neutralac biće od svih najmirnije, sa najmanje zahtjeva i prema tomu najugodnije.

O kad bi svi ljudi bili neutralci, kakav bi to bio pitom život na zemlji!

Neki misle, da bi bilo dosadno. Možda, ali je neutralac čovjek toliko skroman, samozatajan i miroljubiv, te će radije i crći od zijevanja, nego li da se upušta u nekakva natjecanja i nadmudrivanja, u borbe i svađe, što sve ludom čovječanstvu pravi toliku zabavu i takav čar života.

Eto takav sam bio od rane svoje mladosti. Ni u gimnaziji, niti na univerzi nisam pripadao nijednom društvu, nijednoj struji i nijednoj stranci. Nikad nitko nije znao, što i kako mislim. Obično to nije nikog ni interesovalo, jer pravi neutralac ne pobuđuje ničijeg zanimanja. I to je jedna od njegovih vrlina!

Uostalom, ako bih se slučajno našao s pristašom neke izrazite ideje ili grupe, pa se čovjek bacio u razvijanje „svojih misli", ja mu ne bih protuslovio. Eventualno sam, iz obazrivosti, i povlađivao, ali oprezno, umjereno i uvijeno. Kad bih zatim sreo nekog iz protivnog tabora, ja sam i opet znao naći poneku prikladnu riječ odobravanja ili razumijevanja, ali i tu oprezno, umjereno i uvijeno. Sve to tim lakše, jer ja — budimo jednom iskreni — i nisam imao, niti sam nastojao da stvorim nekakvo svoje mišljenje. Na što mi nekakvo uvjerenje, „vlastiti pogledi"? Isprazne riječi, koje su kadre uznemiriti nerve, poremetiti probavu i pokvariti karijeru! — — — —

Tokom života uvidio sam, da je apsolutnu neutralnost nažalost nemoguće zadržati. Neutralac može biti nezainteresiran, apatičan i mrtav, kao neka odbačena kost. Šta mu to vrijedi, kad su drugi ljudi, oni s nekim uvjerenjem, kao psi! Dohvate tu jadnu mrtvu kost i natežu je svaki na svoju stranu!

Ali ipak princip je ostao! Možda jedini moj princip: biti svima prijatelj, sa svima ljubazan, ali ni s kim odviše! Nikakve posebne iskrenosti ni pretople privrženosti. I još nešto: nikakve pretjerane ambicije!

Ah, samo da te nesretne ambicije nije bilo (ne moje, jer ja sam udario tako pametnim pravcem!), koliko bih mirnije provodio svoje dane? Ne bih doživio zacijelo ni afere s Mrnjasovom šljivom, niti bi mi glava bila zamotana bolničkim turbanom — — —

Počeo sam sasvim mudro. Svršivši gimnaziju kao osrednji đak, ni najbolji ni najlošiji, ja sam po savjetu mog oca, razboritog i skromnoga podvornika kod Kr. zem. vlade, otišao u Financijsku direkciju, pravo u računovodstvo. Divno zvanje! Nije osobito interesantno, ali nema nikakvog uzrujavanja. Dobije čovjek nekoliko

knjiga, dva-tri „dnevnika", pak to vodi. Bilježi cifre, zbraja i odbija, kadikad i množi, pa čak i dijeli, prenosi iz knjige u knjigu i — ni brige te sivi tiću, Rudolfe Drempetiću!

Pri tom sam zapravo trebao i ostati. Bio bih doduše u manjem rangu, manje važnosti i ugleda u svijetu, ali bih imao svoj mir. Živci bi mi bili zacijelo zdraviji, a probava urednija. Napokon, i glava bi mi ostala čitava — — —

Međutim, ja sam se zaljubio. To jest nisam se baš ne znam kako zaljubio, već sam malo „hofirao", udvarao, šetao, pratio „odabranicu srca svoga". Na kraju sam se i zaručio, gotovo neopazice. I već onda mi počeše govoriti roditelji moje zaručnice (ugledna činovnička familija!), kako to nije nikakva karijera: računarska struka. Naročito njen otac, neki intelektualac, stvarno usijana glava.

Upisah se dakle na univerzu, na pravo. No i dalje sam služio u mom računavodstvu, zbog plaće i zbog godina službe. Onda me oženiše i natjeraše da položim ispite. Čak sam i doktorat skovao. Žena je odmah dala štampati vizitkarte:

Dr. Rudolf Drempetić

Jednu je vlastoručno pribila na vrata našeg stana.

Sad je tast počeo da mi traži zgodno mjesto. Imao je veza. Rekoše mi: ti si pametan, oprezan i marljiv, i uguraše me u — policiju!

Ah, Bože moj, koliko sam puta požalio za onim mirnim stolom u računovodstvu! Tamo tihi, malo smrdljivi mir, a ovamo nemir, galama, prostota, baš zato jer me staviše u odsjek za ćudorednost. Doduše vrlo interesantno, zabavno kojiput. Iz početka naročito, a kasnije stalna repeticija istih gadarija.

Međutim slomilo se carstvo. Slike Franje Josipa, Karla i Zite skinule se sa zidova kancelarijskih kao crjepovi sa trula krova. Zabuna, metež. Ono što si do pred mjesec dana još gonio, sad treba da obožavaš, i obrnuto. Ali išlo je. Kod nekih neobično brzo i neobično živo, upravo nevjerojatno! Uostalom, činovnička duša treba da je elastična.

Veze moga tasta, međutim, sasvim se rasklimale. Pa ma da sam i ja uznastojao pokazati najveći zanos za novo stanje, baciše me ipak u provinciju, u neku slavonsku selendru, za pristava kod kotarske oblasti. Žena se uzrujavala, uskokodakala se: „Kako to

smije da bude? To je nepravda!" Iskonstruirala čak i neke moje zasluge za novu državu, pa zasluge tatine, a sve to plaćeno takvom nezahvalnošću. Grozno!

No zamalo se i primirila. Dopala joj se provincija. Imala ona, ne toliko smisla, koliko veselja za gospodarstvo. Pilići, pačići, kokice — — poezija! I onda, ona, Zagrepčanka, prva dama u selu. Šik, gracija, nepatvoreni kajkavski dijalekt, poznavanje opera i opereta, svih glumaca, glumica i kino-zvijezda, sve je to od nje učinilo centar društva u selu. Bez konkurencije. Pogotovu kad za pola godine dobih i upravu sreza.

Što se mene tiče, ja sam ostao isti. Razborit, umjeren i oprezan. Još uvijek principijelni neutralac. Nije to bilo lako. Jer stalno je trebalo goniti jedne, da ugodiš drugima. Pa onda valja imati nos, da namirišeš koliko, kada i kako.

Skoro jedan decenij, ja sam tako taktizirao, lavirao, plivao kroz virove svih mogućih političkih situacija, i uvijek spretno i sretno. Sve zahvaljujući mojoj principijelnoj neutralnosti. Za mene su uvijek bile sve stranke, sve ideje, svi principi, svi ljudi, jednaki, svi jednako indiferentni, te me je samo želja, riječ, mig starijega priklonila čas ovamo, čas onamo.

Stekoh tako renomé jednog od najboljih upravnih činovnika. Čovjeka, kojega resi takt, danas tako rijetka krjepost! Ali uz takt i apsolutna, bezgranična poslušnost — —

Tako sam napokon dobio upravu sreza pavlovačkog. Pavlovac je simpatičan gradić, divno, nalik na selo. Jedan mi avijatičar reče, da mu se sa visine učinio kao kobasica, koja je eksplodirala. Inače prašine, respektive blata dosta, zdrava voda iz vodopada koji rado presuši, romantična okolica, teren povoljan za komisije (sa gledišta i ekonomskog i estetskog), te napokon lijep stan sreskog poglavara. Zagreb ni preblizo ni predaleko. Dvije srednje škole. Zgoda za djecu, jer će moj Zlatko skoro u gimnaziju. Ukratko, ubavo mjestance.

Kako nisam imao ambicija za velikog župana, pa ni podžupana, ne bih se protivio da tu napunim godine za penziju. Ali nikad čovjek ne zna ni sata ni časa! . . . Otrcana istina, ali istina!

Došo tako jedan akt sa oznakom „pov.", to jest „poverljivo". Ništa naročito, jer je toliko tih „pov." akata, te valja imati doista i njuha i duha, da dokučiš što je zbilja povjerljivo.

Dakle u tom povjerljivom aktu javlja mi Gospodin Veliki Župan, da će u grad Pavlovac uskoro stići jedna odlična ličnost, poznati nacionalni radnik, uvažen publicista — naučenjak, doktor Iks Ipsilonović. On će tu održati jedno ili dva predavanja „nacionalno-etičkog karaktera".

Najprije sam pomislio: „Šta to meni javljaju? Nije li za to podesniji direktor gimnazije?" Međutim, još nisam stigao, da sam sebi odgovorim, kad li dobijem novi akt, ovaj put „strogo pov.". Naravna stvar, obustavio sam svako razmišljanje „kako i zašto", već sam se primio posla. Jer u naređenju je stajalo da se mora za to predavanje zainteresirati mjesna inteligencija kao i širi krugovi građanstva. Povrh toga treba gosp. dru. Iksu Ipsilonoviću pružiti priliku, da dođe u direktan kontakt sa narodom, s okolišnim seljaštvom, jer se taj gospodin mnogo interesira za socijalno, ekonomsko i uopće kulturno stanje naroda, za narodne običaje, pjesme, tradicije — —

Stvar malo sumnjiva. Govori se, da će u rujnu biti izbori. Možda je to kortešacija svoje vrsti. Možda je doista neka kulturna rabota?

Odbacio sam te nezgodne misli. Uostalom, nisam ja pozvan, da time razbijam glavu. Glavno je da na predavanju bude doista svijeta, da sve u redu prođe i da se napravi mali izlet, kakav teferić.

Sve bi ispalo odlično, preko svakog očekivanja, samo da taj Pajo Vlajković nije u zao čas spomenuo Mrnjasa i njegovu šljivu.

Svakako, prije nego li prijeđem na stvar, moram reći koju o tom neobičnom, fatalnom drvetu.

2.

Čudotvorno stablo

Mrnjasi živu na Mačkovom brdu. Pola sela, sve sam Mrnjas.

Najglavatiji od njih, najuvaženiji, najimućniji i, razumije se, najpametniji (jer i na selu obično idu uporedo imutak, pamet i ugled), bijaše Nikola Mrnjas. Nije bio samo odličan gazda, već se bavio i javnim poslovima ili „politikom", prosto rečeno. Bio on perjanica i pouzdanik jedne moćne stranke. Bio dva-tri puta općinski načelnik, a stalno općinski odbornik. Kandidirao za oblasnog po-

slanika, pa čak i za narodnog, ali na takvom mjestu gdje nije bilo mnogo opasnosti da bi bio izabran. (Ono bolje gospoda zadržala za se). No kandidat je bio i njegovo se ime moglo čitati ne samo na plakatima, već i u novinama, a to nije mala stvar niti na Mačkovom brdu.

Nikolina je kuća jedna od najstariijh u selu, još iz graničarskih vremena. Iz nje, vele, potekoše svi Mrnjasi. Nedaleko od kuće, na samom ulazu u dvorište ispriječila se jedna stara šljiva. Iskrivljena i mrka, raskrilila grane, pa se izdaleka činila, kao da neka čađava babetina goni piliće iz kvara.

Bijaše to znamenita Mrnjasova šljiva, kako su je svi u onom kraju zvali.

O njoj se pričala čuda. Neki govorili da joj je sto, neki čak i dvije stotine godina, a ona, koliko sam od stručnjaka mogao doznati, bit će da je imala najviše pedeset-šezdeset godina.

Smatrahu je čudotvornom. Sam gazda Nikola proglasio je takvom i mnogo bio ponosan s njom. Jer među ostalim čudesima i njemu je spasla život.

Bilo to, veli, već poodavno, tamo desetak i više godina pred rat. Vratio se tada on iz Amerike, donio novaca, prikupio nešto zemlje, popravio kuću i kupio dva vola. Ponos čitave zadruge. Ljepota i snaga. Ali došlo zlo, nekakva valjda bedrenica, i padoše, poginuše divni volovi, kao da ih je munja skresala.

Smrklo se onda Nikoli Mrnjasu pred očima. Pocrnilo mu i nebo i zemlja. Jer to bijaše kapital, mukom stečen u krutoj onoj zemlji Americi. Ni kože nije mogao prodati, jer u zao čas natrapao veterinar, pa je dao sasjeći i zakopati, jer da je zaraza opasna.

Nije se dalo preživjeti, nego kad je zanoćilo, izvukao se očajnik, taj isti Nikola Mrnjas na dvorište, došuljao se do te šljive, zapeo omču o prvu granu, popeo se na neko burence. Zadjenuo onda glavu u omču, i: zbogom svijete, vrag te blagoslovio! Burence se otkotrljalo, a Nikola se zanjihao na grani — — — Ali ne dade šljiva, dobro drvo! Već joj puče grana, ma da je zdrava i debela bila, i očajnik se svalio na zemlju, kao da je sa ljuljačke sletio.

I u onaj čas mu se okrenula pamet! Neprilično mu se učinilo to vješanje. Ožuljao ga uže oko vrata, pa u onom zadnjem trenu, regbi da je i požalio za životom. Skinuo i sakrio uže, otkotrljao bačvicu i ušuljao se u kuću, kanda ništa i nije bilo.

Sve ispalo dobro. Od onda on stekao, odgojio i prodao još lijep broj onakvih volova, proživio i dobrih i loših dana.

Tu se dakle šljiva pokazala dobročiniteljicom i mudricom, pa ju je Nikola Mrnjas zavolio kao majku.

Međutim učinila ona njemu i njegovoj kući i drugih usluga. Da spomenem samo onu sa benzin-motorom — — Historija prilično interesantna, jer je tu šljiva nastupila, može se reći, aktivno, i ako to nije inače u prirodi članovima biljevnog carstva.

Nabavio Mrnjas motor i vršilicu mašinu. Prvu u onom kraju. Nabavio on to negdje u Slavoniji „ispod ruke", za jeftine pare, od nekog mlinara. Naučio ga ovaj kako se motorom barata i upravlja.

Došla žetva i vršidba, pa će gazda Nikola najprije sebi da omlati ječam i pšenicu, a onda bi da zareda selom, pa da služi debele pare, u gotovom i na ušur.

Nastaviše dakle motor, napeše kajiš na vršilicu. Natočiše benzina, namazaše uljem, pa pomozi mili Bože!

Skupio se svijet, i poslen i besposlen, da vidi čudo, jer te vragolije još mnogi na Mačkovom brdu ni vidio nije.

Gazda Nikola važno i ponosno pristupio k mašini, odvrnuo onaj zavor, te motor prasnuo jednom, prasnuo drugi put, dok nije zagrmio kao sto gromova, a točak zamašnjak zavrtio se ludo kao zvrk. Zaigralo Nikolino srce od sreće i ponosa, kao da je on sam izumio tu mudriju. Zazvrči i vršilica te stadoše u nju veselo bacati snopove. Ali tek što se osu prvo zrnje, viknu neko derište iz svega glasa:

— Bež'te ljudi, pobježe mašina! —

I doista, kako ni motor niti vršilica nisu bili dovoljno učvršćeni, a teren strm, to se uslijed zamaha i trešnje rasklimali potpornji, a garnitura se stala pomicati niz brdo. Nastade vika:

— Stoj! — — — Drž! — — — Ne daj! — — —

Pokušao gazda Nikola da zaustavi motor, ali u onoj zabuni i iznenađenju zaboravio kako se to radi, pa ga pognao još jače. Zatreštao taj vrag kao da će se razletjeti, te da će niz brdo. Razbježale se poplašene žene, razvitlala se djeca, kao prašina.

Poplašili se i ljudi pa i sam Nikola, te se ni on više nije usudio da u vraga dira. Jedva nekako odbaciše remen sa vršilice pa tako

barem nju spasiše. Ali motor sad olakšan zatreštao još oštrije, pa još brže niz brdo. Gazda Nikola već odmahnuo rukom: odnio vrag đavola!

Ali na svom neobičnom putu nagazila podivljala mašina na tu istu šljivu. Pritisnuo motor, ali šljiva ne da! On se zaduvao od jeda i prkosa, propinjao se, misliš, popet će se na drvo ili će ga svaliti, ali stara se šljiva ne da. Ne popušta!

Vidješe ljudi šta je, dohvatiše nekakve lance i užeta te privezaše poludjelu mašinu uz tu svetu šljivu. Kad u motoru izgorjelo ono benzina, a on odahnu i smiri se, kao da je umro.

Kasnije dabome nauči Nikola bolje rukovati mašinom, pa onda vodio brigu, da sve bude dobro smješteno i učvršćeno, tako da više nije bilo muke ni neprilike. Ali eto, da ne bude te šljive, propao bi bio i motor, otišli bi lijepi novci, a o bruci da se i ne govori.

Poskočila cijena šljivi ne samo u očima Nikole Mrnjasa, već i čitavog sela.

Pored još nekoliko manjih zgoda, u kojima je to znamenito drvo „odigralo važnu ulogu", ne može se prijeći preko jedne, u kojoj je to drvo pokazalo naročitu mudrost.

Stvar više manje familijarna, rodbinska. Početak, odnosno sadržaj historije u neku ruku nemoralan, ali svršetak s odličnom moralnom poentom.

Velika bijaše Nikolina kuća. Družine svakojake u njoj. Među ostalima i jedna cura, samohrana, sirotica iza Nikolinog mlađeg brata Marka. Otac joj poginuo u ratu, a mati umrla u porodu. Ostalo tako dijete Nikoli i njegovoj ženi na brizi.

Dok je malena bila, ni pô muke. Ali kad dijete odraslo, razvila se od njega cura zgodna, ljepušna a pomalo i vragometna. Malo više nego li je bilo dobro.

Momci sve oko nje, no ne bijaše nikakve neprilike sve dok se u selo nije doskitao nekakvi šuster. Bilo ga je svagdje, po svim ćoškovima zemlje i države, te na kraju dopade na Mačkovo brdo, gdje je imao nekog daljnjeg roda.

Otvorio čovjek radnju. Sjedi radnim danom on na tronošcu, kvrca klince u đonove i fućka kao kos. Nedjeljom se udešava kao kicoš pravi. Novo odijelo, gradsko, šešir nahero, a ružicu u zapučak, pa oko cura.

Zapelo mu oko za Maru. Malo za Maru, a malo i za njen dio, koji je od očinstva imao zapasti te za materinstvo, koje bijaše prilično. Dobro bi mu došao ta miraščić. Kupio bi mašinu postolarsku, pa odselio možda i u varoš.

Tako on oko Mare. Čak je i zaprosio. Ali odbiše ga. Dadoše mu uvijeno do znanja, da ga još dovoljno ne poznaju. Nitko ne zna pravo tko je on i kakav je. U stvari gazda se Nikola bojao, da se srodi s takvom gradskom mušterijom, koji bi ga znao kod miraza operušati. U Nikoline gazdarice Stoje javila se opet zavist: što da to siroče postane gospa — majstorica, a njihova rođena kći da ostane puka graničarka — seljakinja?! Neka cura uzme momka prema sebi, seljaka — gruntaša, da ima na čemu i od čega da živi.

Mudar bio šuster pa se pritajio. Mišljahu Mrnjasi, riješili se pokore. Ali šuster znao naći zgodu i priliku, te najprije na putu, pa kod crkve, pa u sumraku u vrbiku nalazio se sa curom i sasvim je smutio. Kad došla jesen i zima, kratki dani a duge i crne noći, on preko plota, pa kroz prozor k curi na konak, a nitko ni da bi naslutio.

Išlo to sve dok jednog dana oštro oko gazdarice Stoje ne opazi, da stvari nisu u redu. Zovnu ona svoga Nikolu.

— Slušaj, Nikola, ova Mara nešto pljucka! — — —

— Pa neka pljucka, na volju joj! — otresao se Mrnjas.

— Uh, muška pameti! — zastenja Stoja. — Baš ste vi ljudi nedotupavan svijet! Zar ti, čovječe, ne znaš, šta to znači kad žensko čeljade stane da pljucka?! — — —

Otvoriše se oči gazda Nikoli.

— Pa nije moguće? Ma šta divaniš, babo, koješta? — — —

— Eto, kad ti velim! — — — Pitaj onoga šustera, zemlja ga progutala, da Bog da! Osramoti nam curu, osramoti kuću! — — —

Pozvaše djevojku, te s njom strogo: što je na stvari? Zaplakala cura i priznala skrušeno: bit će da je u četvrtom mjesecu.

Šta sad? Batine su koristan lijek, ali za njih je prekasno. Treba još nešto učiniti. Ništa drugo, van dati je tom šusterskom magarcu.

Pozvaše i njega, a on, bezobraznik, slegao ramenima pa veli: Eto, ljubav! — — —

— Vrag ti ljubav odnio, zar tako, s curom? — — —

— Ne ću valjda s babom! — — — odgovara taj, kao da čita iz šuster-kalendara.

Nije bilo druge dadoše mu djevojku. Propisno je opremiše. Šustersku šivaću mašinu dobaviše. Ali mladoženji ni to dosta, već da se cura u civilno presvuče. I ona sama navalila. Hoće da bude gospoja-frajlica!

Kad je đavo sve odnio, pristadoše i na to. Donio momak iz grada još i vijenac i velo za mladenku. Da sve bude na gradsku.

Mrmljao Mrnjas: cura u šestom mjesecu pa da meće vijenac na glavu. Pa još i „šlajer!" Ali odmanuo rukom — — —

Došao dan svadbe. Udesila se mlada fino. Na glavi joj vijenac i „šlajer", rekao bi sama nevinost. Tek se trbušak malo napeo!

Posjedaše u kola, da će u crkvu. Zasviraše svirci, zajuškaše svatovi, kresnuše kubure, jurnuše kola. Međutim kad oni iz dvorišta, ispod one znamenite šljive na ulazu, a ona jednom svojom granom, kao mačka šapom, zahvati i skide i vijenac i velo.

Osta mlada gologlava, poigraše joj kose na vjetru.

— A joj — vrisnu ona — moj vijenac!

— Stoj, stoj! — uzvikali se svatovi te jedva zaustaviše razigrane konje. Skoknu jedan, da će skinuti vijenac sa grane, ali gazda Nikoli već dozlogrdila sva ta sprdačina, te on zagrmi sa svojih kola:

— Ostavi! Zna moja šljiva da to ovu mladu ne patri! — — Tjeraj! — —

Zahihotaše svatovi, pucnuše bičevi, pojuriše konji. Odvezla se mlada u crkvu gole glave, malo raščupana, mnogo rastužena.

Ostade vijenac i koprena na granju, na veselje vjetru koji njom zavitlao kao barjakom, i djeci štono se brže bolje popeše na drvo!

Je li čudo, te sam i ja, poglavar sreza kamo je spadalo i Mačkovo brdo i slavna familija Mrnjas, morao da progutam jednu šljivu sa te fatalne voćke?

3.

Ideologija sveobuhvatnosti

Divljom brzinom, kao vjeverica uz orahovu granu, naš se auto uzverao uz vrtoglavu strminu na visoko Mačkovo brdo, pravo pred kuću čestitoga Nikole Mrnjasa. Od huke i grmljavine „druge

brzine" našeg motora, od drečanja kreštave sirene zaoriše brda i doline.

U jednom trenu sjatila se djeca sa svih strana, kao grlice na strnokos. Kuštrave djevojčice s prljavim keceljama, dječaci u prostranim gaćetinama, sa šeširima preko uha (kroz poneku rupu dražesno je virio čuperak kose), svi bosi i slikovito musavi, nekojem u ruci još bičalo ili prut kako je čuvao blago. Svi bez razlike jednakim udivljenjem blenuli u čudo, na Mačkovu brdu još neviđeno: u automobil, pun nepoznate gospode.

Kako im se oči raširile! Može li se ičije oko tako široko zagledati, kao u djeteta nekog zabitnog sela, kad nešto ovako neobično vidi?! Čisto sam osjećao kako nas te oči, netremice u nas uperene, gutaju, kako u njih ulazimo čitavi, u svom svojem egzotičnom veličanstvu, pa onda kako se u tim zjenicama registriraju pojedini interesantni detalji: automobilske naočari, kape, kožnate rukavice, zlatni zubi, automobilska trublja i sjajne kvake na vratima —

O, koje li sreće i blaženstva, kad bi neki od nas mogao da na svijet i život gleda s tako blaženim udivljenjem!

Nađosmo se pred jednokatnom, od starosti pocrnjelom drvenjarom, štono se na vrh brijega, a na čelu raštrkana sela, nakrivila, kao šubara na čupavoj glavi. Kroz mala okanca na gornjem spratu provirila dva-tri preplašena ženska lica, dok se niz otvorene drvene stepenice, što su se uz kuću prislonile, žurio sam gazda Nikola, očito iznenađen, a valjda i obradovan.

S mnogo buke i teško uzdišući počesmo se izvlačiti iz onih dubokih i mekanih sjedala, kao čizme iz debela blata. Nemarnovažnim gestima poskidamo, neki kape da poravnamo frizure, drugi šoferske naočari (što je izazvalo pravu senzaciju kod dječurlije), protegnusmo energično krsta i noge, pa se dobrostivo porukovasmo s domaćinom.

Bijasmo svi razdragani, veseli, u onom širokom raspoloženju, kad je čovjek doista sretan, što je živ. Bilo je to od oštre vožnje, od svježeg zraka, od vedrine neba, a još ponajviše od omašnog onog pletenog „bocuna" nekog ludog rizlinga, što ga ispismo na proplanku šume Hajdučice, u raskošnom hladu snažnih hrastova. Tu je naš Pajo — silni Vlajković, advokat i poznati narodni čovjek na moju molbu i sporazumno sa mnom priredio odličnu zakusku našem uvaženom gostu g. dru. Iksu Ipsilonoviću.

Ispočetka se malo nećkao. Bojao se možda konkurencije, jer je i doktor Pajo imao nekih političkih osnova. Međutim, kasnije se udobrovoljio i pristao. Da li zato što sam ga uvjerio, da je dr. Ipsilonović ne samo njegov istomišljenik, nego idealan nacionalan radnik, čovjek ideje, tako reći naučenjak, ili su tu bili kakvi drugi računi — — —

Uostalom, o tom gospodinu Ipsilonoviću vladali su u našem gradu sasvim nejasni, čak i protuslovni pojmovi.

Moj pristav na pr., po naravi sklon paradoksu i neodmjerenim izrazima (koji ga je samo đavo natjerao u upravnu službu?), tvrdio je za tog uvaženog nacionalista:

— Sjećam ga se iz devetstodevenaeste: divlji komunist! —

Prijeđosmo mukom preko tako nezgodnog ispada, tek je neki profesor mislio, da ga se sjeća kao umjerenog socijalista.

Dvojica trojica zapamtili ga kao ljutog nacionalista, i to pomalo fašističkog nastrojenja.

Gradski načelnik, pristaša seljačke ideologije, sjećao se Ipsilonovića, da se zagrijavao za zelenu internacionalu.

Doktor Goranić, pokršteni Židov i nacionalizirani Eshaezijac, inače ljubitelj senzacija, šaptao je tajanstveno, vrlo važno i autoritativno:

— Pustite to, gospodo! — — — Sve je to samo firma, ali među nama rečeno (bilo nas je naime pet-šest), gospodin doktor Iks Ipsilonović je član najuplivnije slobodnozidarske lože — — — Znadete li šta to znači? — — —

Od nas doduše nijedan nije znao šta bi to sve moglo značiti, ali opet nitko nije pitao za razjašnjenje. Svi smo vidjeli uvjerljivi, pobjedonosni pogled doktora Goranića i bilo je nezgodno priznati sebe tolikim ignorantom. Svakako, mogućnost ili vjerojatnost, da bi g. dr. I. I. bio slobodnim zidarom ulila nam je svima, pa i mom pristavu, prilično respekta. Seljak bi rekao: stvar nije bez vraga!

Razumije se, doček, boravak, a tako i samo predavanje doktora Ipsilonovića ispalo je odlično. Moja upravnička spretnost i moj takt „slavili su triumf" (kojega nažalost nitko osim mene nije vidio ni osjetio). Ja sam uživao, ne zbog kakvog priznanja ili odlikovanja (premda ne bi bilo loše prišiti kakav ordenčić na žaket), već što je lično, gotovo umjetničko zadovoljstvo izvršiti vješto i uspješno jednu tako delikatnu zadaću. Sam doktor Ipsilonović nije

ni slutio, koliko za taj uspjeh duguje meni, jer prema broju opozicije (a to je čitav Pavlovac) on je mogao da doživi bombardement jajima ili što slično. Međutim, ta gospoda, ti „vodeći duhovi", nas male, koji se računamo u „aparat" nagrađuju ljubaznim smiješkom i zaboravom. Od prilike onako ko kad sa par dinara otpravljaju nosača, koji im je na voz ponio kovčeg. Na voz do slave, časti i vlasti — — —

Ali tu ne mogu da zatajim ogromno zaprepaštenje, kad sam ugledao toga doktora Ipsilonovića. Za Boga, onaj moj ludi pristav mogao bi imati pravo! Pomišljao sam, da se možda varam. Ali to lice snažno, mesnato, te tvrde, a opet nemirne oči iza debelih naočara, tu ćoškastu glavu, sve sam ja to vidio! Svakako sam vidio, a bilo je to 1920., kad sam u Slavoniji baš preuzeo upravu kotara. Nekako pred izbore za konstituantu doveli žandari ovog istog čovjeka ili njemu sličnog, jer da buni narod. Pozivao na revoluciju, bunu, pokolj — — —

Zatvorih ga da se malo ohladi, a onda ga pustih uz nekoliko dobrih opomena i uputa o dobrom vladanju, postojećem poretku, o zakonima i državi. Sjećam se i sad njegovog hladnog, podrugljivog pogleda.

Je li moguće, da je to doista on? Tada fantastični revolucionarni internacionalac, a danas tako pitomi buržuj, patriota, nacionalac — — —

Uostalom, brzo sam odagnao sve te nezgodne misli, glavna mi je bila stvar da sve dobro ispane. Tu moram spomenuti i pavlovačkog gradskog načelnika Stražnjičića. On je stvarno vođ seljačke opozicije (jer i grad Pavlovac što je nego selo?). Premda je taj Stražnjičić bio poznat kao odrešit, beskompromisan opozicionalac, ja sam stajao s njim dobro. On mi čak u prijateljstvu često saopćavao važne stvari, koje sam ja, naravno, slao povjerljivo dalje.

Na moju molbu on je na predavanje poslao sav svoj „glavni štab", i to, kako reče, „radi kontrole", a povukao je i znatan dio purgarije. „Da čujemo tog vladinog mudraca". Preporučio im je ipak tradicionalnu pažnju prema gostu te „engleski mir".

Osim građana dođoše i činovnici (jer „iako ne bude koristilo, moglo bi, ne dođeš li, naškoditi"), pa još nekoliko advokata, desetak dama, i dvorana bila puna.

Ljudima je doduše bilo dosadno, ali je ipak bilo pljeska, pa čak i cvijeća, a moja je Nevenka dirljivo izdeklamirala jednu pjesmicu. Uostalom ona je otprilike jednako tako razumjela to predavanje, u kom se govorilo o „etici sile" i o „tajanstvenim putovima narodne duše" (ili „providnosti" — ne znam doista točno), koliko i mi, tako zvana inteligencija. Sjećam se da je bilo govora o Nietzscheu i nekakvom Hegelu, o Kemal-paši i Mussoliniju, a razumije se i o Kraljeviću Marku, Majci Jugovića itd. Nisu naši provincijski mozgovi za takove napore! — — —

Poslije predavanja bio je u restaurantu ručak, na kome je održano nekoliko toplih patriotskih govora. Nakon crne kave, posjedasmo nas nekoliko, uže društvo, u auto doktora Paje, da našem učenom gostu dademo prilike kako bi došao u kontakt sa samim narodom, a uza to i da se malo razonodi. (Nitko nije ni slutio, kako je sve to predviđeno u onom „strogo pov." aktu).

Prošli smo dva tri sela, ali ništa se naročito nije desilo. Bila je nedjelja i ljudi su sjedili pod tarabama i po grabama uz cestu, pa uz lijen razgovor, dobrohotno gutali prašinu, koju su dizali automobili. (O mirijadama bacila nitko ni pojma!)

Zaustavili smo se tu i tamo. Naš se odlični gost upuštao u srdačne razgovore, o ljetini, o porezu, o zdravstvenom stanju, a na kraju o čuvanju lijepih narodnih običaja i nošnje. Gledahu ga kritički: ili je neki od financije ili misli kandidirati! — — —

Napokon se nađosmo u hladu šume Hajdučice, u miru božjem. Prostrli ćebe po travi, a Pajo izvukao iz automobila svakojakog mezeluka i đakonija, pa još bocu vina. Bio prekrasan ljetni dan, nebo vedro, a poslije one dosta tople prašine u kolima, raskošno nas je razgaljivao laki vjetrić u debeloj sjeni, opajali nas snažni mirisi šume. Divna je majčica Priroda!

Bilo nas je petorica. Doktor Pajo Vlajković, advokat, predsjednik organizacije jedne od stalno vladajućih stranaka i vlasnik automobila. On je bio u neku ruku i domaćin. Zatim, razumije se, doktor Iks Ipsilonović. Onda gradski načelnik Stražnjičić, koji kao opozicionalac nije baš spadao u naše društvo, ali ja sam prišapnuo odličnom našem g. Ipsilonoviću, da mu to može samo da podigne ugled i povjerenje i u protivničkom taboru. Načelniku Stražnjičiću opet godilo, da bude u krugu velikih ljudi. Napokon bio je tu osim moje skromne malenkosti i doktor Goranić. Njega doduše nitko nije

zvao, ali on se tako ljubazno i ushićeno prilijepio uz g. Ipsilonovića, da ga je bilo nemoguće otkinuti. Uostalom, kad se čovjek vozi automobilom, liječnik nije na odmet.

Pravo reći nije to bilo pravo društvo za veselicu. Za piće smo bili trojica: Vlajković, Stražnjičić i ja. Istina, nisam je neki veći kalibar, ali opet mogu da potegnem, a i to najradije kod kuće, na samu. Sjedim, pa pijucnem čašicu, pa onda šetam malo, pa opet pijucnem. Sve bez zdravica i buke, a i sa ženom je mir. Samo u posljednje vrijeme opazio sam, da mi nos nekako bubra, neke plave žilice iskočile — — — Nije mi baš do ljepote, ali nezgodna je stvar — — —

Vlajkoviću eto ne škodi ništa, no on je ljudeskara, dok je „bürgermajster" Stražnjičić neki gurav dripac (sa „kriminalnom lubanjom", što rekao moj pristav), ali može začudo da izdrži. Jedino što boluje od makedonskih sevdalinki, iako je po zanimanju separatist. Kad zaurla, ne možeš ga do zore zaustaviti.

Jedini doktor Goranić (alias Berger) ne pije. Ne toliko iz principa, koliko zbog nekog umišljenog želučanog katara. Gost pak, doktor Ipsilonović deklarirao se strogim apstinentom.

Unatoč mom prirođenom respektu prema čovjeku iz „vodećih krugova", ta mi apsolutna apstinencija nije bila simpatična. Apstinenti izazivaju u meni sumnju, da ne misle dobro, a i sažaljevam ih. Život je tako kratak!

Međutim naš doktor Pajo priredio zakusku tako rafinovano, sve ukupno, ali šumarski papreno i začinjeno, te je bilo nemoguće piti vodu. Pa još vodu mlačnu i bljutavu. Nije bilo druge, te i apstinenti liznuše malo vina. Navalismo na gosta:

— Ali g. doktore, samo za jedan centimetar otpijte! —

Pozvavši se na izuzetne prilike, otpio on i za tri centimetra, a doktor Goranić, kako je bio prilagodljiv, zaboravio na svoj želučani katar, te stao eksirati, ne bi li dobio veću cijenu pred članom „najuplivnije slobodno-zidarske lože".

Što se nas drugih tiče, mi smo se držali reda, i bocun bio, nakon 2—3 sata naše zabavice, prazan. Mi raspoloženi, razdragani. Nikome se nije računo vraćati kući, u onaj dosadni grad. Tu eto pade Paji Vlajkoviću na pamet fatalna ideja: da se odvezemo do Nikole Mrnjasa.

Ideja bila prihvaćena zanosno. Načelnik Stražnjičić zaurlao odmah neku komitsku i nije se dao smesti, ma da su iz onog rajona sve ptice iščezle, i ma da mu je doktor Goranić u lice vikao:

— Nije tako! Falš pjevaš, falš! — — —

Našem odličnom gostu rastumačimo tko je i što je Nikola Mrnjas, a nismo zaboravili spomenuti ni čudesnu šljivu. Dakako, čovjek prožet duhom narodnim, publicist i filozof, zagrijao se također za taj prijedlog. Naročito za tu šljivu. To je nešto „ekstra", delikatesa za nacionalne gurmane.

Posjedasmo u kola i za četvrt sata banusmo na Mačkovo brdo, pred kuću čestitoga Nikole Mrnjasa.

To je čovjek Paje Vlajkovića, što se kaže, i dušom i tijelom. Hoćeš li u izborima, hoćeš li u općinskom odboru, bilo u kakovoj deputaciji koja se tuži na nepoćudna činovnika, hoćeš li baš i za tučnjavu, za sve je Nikola Mrnjas, sve onako mrk, ozbiljan i težak.

S druge strane ni njemu nije loše. Namiče Paja njemu, kad treba, načelničku čast, pa onda preko Šumske direkcije koji dobar hrastić, pa kakovu omanju liferaciju, te koju hiljadicu iz izbornog fonda, te stipendij za sina — — kao da su rod, a neki zlobnici govorili, da i jesu, jer da je doktor Paja, kakav je bećar bio, nekoć milovao Nikolinu ženu, a poslije pomalo i snahu — — — Ali to su njihovi računi.

Fakat je, da se Pajo osjećao kod Mrnjasa kao kod kuće. Zato on, i ne govoreći tko smo i što smo (uostalom, osim g. I. I., Nikola nas je sve poznavao), udario pravo:

— Brate, imaš li vina? —

Kolikogod je taj Nikola bio čovjeh od oka, snažan, i dostojanstven, sad se tu ušeprtljio kao ciganin pred žandarima. Nije, veli, ni sanjao, da će dobiti takve goste, inače bi bio nabavio. Imao je nešto svoga vina od cijepljene loze, nešto direktora, ali to se sve popilo odavna. Nego ako ćemo rakije, šljivovice?

Dobro, pa ćemo šljivovice. Poslije vina i red je, da se pije rakija!

Pred kućom bio dugačak sto, te mi posjedasmo za nj. Iznesoše odmah pred nas sira i kajmaka, pa pršuta i kukuruzna kruha (naravno, uz mnogo ispričavanja), te ništa manje nego dvolitru šljivovice, žeženo zlato. Nismo pravo ni odahnuli od začuđenja, kad li

nas u novo čudo staviše čaše: sve vinske, a pred doktorom Ipsilonovićem stvorila se čak i „krigla".

Nije koristilo buniti se, jer drugih čaša nije ni bilo, te mi zajedno s našim gostom zaključismo:

— Divan je naš narod! Prava je slast njemu služiti! —

Dohvatismo krezube viljuške i zubaste noževe, koji nisu bili baš najsolidnije očišćeni (tako da se dr. Goranić higijensko-kritički mrštio), te udarismo neki po siru i luku, a neki po pršutu. Šta nam je preostalo, nego da u narodnom duhu zalijevamo šljivovicom?

Sve je to davalo čar avanture, dočaravalo miris zemlje i kontakt s dragim i dobrim našim narodom. (Koliko je takav kontakt ugodniji, nego, recimo, kad se utjerava neplaćeni porez? — — —)

Kucnusmo se i gucnusmo: odlična robica! — — — Blaga i jaka u isti mah! Mirisna i plemenita tekućina! Pije se kao medovina, a dušu grije kao dobra riječ. Šta su svi ti konjaci, likeri, wiski i kojekakvi kokteli, prema pravoj, pametno i pobožno pečenoj šljivovici! — — —

Poželismo gazda Nikoli dobro zdravlje, a on nam razdragan ispovjedio da je sva ta rakija od šljive baš sa tog istog znamenitog stabla. Pokaza na to drvo, što se desetak koraka od nas ustremilo, ozbiljno i mrko. (Stvarno, ništa neobična: šljiva!) Naravno, nije Nikola propustio da nam ispriča znamenita djela tog drveta, uvjeravajući nas, da je i njena rakija „odistinska", nagoneći čovjek da priča i najskrivenije tajne svoga srca, pa čak i ono za što ni sam ne zna, da mu je u duši.

Premda je to osebina svih alkoholnih pića, mi se malo lecnusmo, jer „otkrivanje tajna srca svoga" nije bilo nikad naročito zgodno ni korisno.

Što se mene tiče, nisam imao čega da se bojim. O opasnim problemima, kako sam već istaknuo, nisam imao uopće nikakvog uvjerenja, nikakvih kritičkih pogleda. Nisam imao niti kakvih naročitih ambicija, nego da me ostave na miru. Dakle duša mi bijaše prazna i čista, ko najbrižljivije sprana boca.

Malo sam se pobojavao za Paju Vlajkovića, iako je bio pravi vladin čovjek, no prilično plahovit. Za doktora Goranića znao sam, da je u političkom pogledu čist kao i ja, a za ostale me nije bilo briga.

Najvećma sam bio u neprilici za gradskog načelnika Stražnjičića. Znao sam ga kao opasnog fanatika zelene ideologije. Samo da se on ne istrči! — — —

Uostalom zar je zbilja ta šljiva toliko opasna? Tko da toliko pažnje posveti seoskim brbljarijama! One mogu biti interesantne sa gledišta folklora, no ništa više! Pa i naše raspoloženje bijaše takvo, te nitko osim mene nije uopće mislio ozbiljno na neku opasnost. Cmrkala se Mrnjasova šljivovica kao limunada.

Kucali se, nazdravljajući jedan drugom, a posebno opet Nikoli Mrnjasu, u kome nađosmo inkarniran naš divni narod!

Međutim, šljivovica djelovala je plemenito. Srca se zbilja raširila, ljubav i međusobno razumijevanje sjalo iz očiju.

Sam Stražnjičić, koga sam smatrao zagriženim protivnikom režima, raspalio gromki govor iz kojega je na najveće moje iznenađenje izašlo, da on s radošću prihvaća svaki program i svaku ideju, samo „ako velikom cilju služi". Taj „veliki cilj" je svakako sreća našega naroda.

Doktor Pajo Vlajković, kao da nije bio istog mišljenja, nešto se stao mrštiti, dok je mali židov Goranić vikao iz sveg grla: — Tako je! Tako je! — — —

Sunce je već zapadalo, blago se vraćalo s paše, divna hladovina se spuštala na zemlju. Od oduševljenja zaplitali nam se jezici.

Doktor Goranić stalno se derao: — Živila širokogrudnost!

Tu je sada prihvatio riječ naš odlični gost, doktor Iks Ipsilonović. Iza njegovih debelih naočara tronuto se krijesile mudre oči, te on stao mirno ali uvjerljivo i dostojanstveno razlagati svoju, kako on reče, „ideologiju sveobuhvatnosti".

— Jest, — rekao je on — gospoda imadu pravo, duša treba da je široka, grudi prostrane. Tu široku dušu zamišljam ja kao neki starinski, impozantni ormar. Tu ima mjesta i za rublje i za odijela. Tu visi frak, tu žaket, pa sako, pa športsko odijelo, zimski kaput i proljetni ogrtač — u kratko čitava garderoba — — —

— Eto vidite, gospodo — nastavljao je on — duša i pamet inteligentnog čovjeka treba da je kao ovaj ormar, ona treba da bude garderoba ideja otmjenog gospodina! — — —

— Grandiozna misao! — stao vikati doktor Goranić, kojemu je rakija sasvim pomutila pamet. Pa čak i načelnik Stražnjičić, iako

fanatik jedne stranke, raznježio se, upiljio svoje nemirne, parcovske oči u doktora Ipsilonovića, gutajući svaku riječ.

— Da, da — — — ha — ha — — — dahtao on — da — da — — — Izvrsno! — — —

Razdragao se doktor Ipsilonović — posumnjao sam nije li zbilja ta rakija odistinska — jer evo kako je nastavio:

— Kažu, za mene, gospodo, da sam svim bojama namazan —

(Ja se sve onako zagrijan rakijom, smrzoh! Odgovornost je tu! —)

— Bože moj, namazan! — nastavio on, upiljivši pri tom u mene bezobrazne one oči (Je li se i on sjetio onog susreta iz 1920. godine?). — Kako li je to shvaćanje usko i plitko! Vele: bio je crven, pa zelen, pa šaren, te ovakav, te onakav, a uvijek među prvima i u pravo vrijeme! — — Opet kažem, kako je to usko i kako plitko! — — Ništa se ne ispričavam. Naprotiv! Naravno da sam bio! Jesam li zato prevrtljivac? Zamislite čovjeka, koji ljeti nosi bundu, a zimis tenis-pantalone! To tako zvano uvjerenje, pogled na svijet i šta ti ja znam, šta je to drugo nego odijelo, kojim se pred svijetom pokazujemo? Skrivamo li to uvjerenje, onda je ono ili otrcano i musavo, kao stara košulja ili nije naše. U svakom slučaju uvjerenje, pogled na život, imadu za ljude važnost odjeće. Ne pitamo li se: koje si farbe? — — — Dakle, pošto je, kako vidjesmo, deplasirano zimi nositi ljetno odijelo i obrnuto, mi tako postupamo i sa našim političkim i socijalnim uvjerenjima. Prema sezoni. Naravna stvar, prhvativši novo uvjerenje, obukavši novo odijelo, ja ga nosim tako ponosno, čuvam ga ljubomorno, kao i ono pređašnje. Pobit ću se sa svakim, tko mi ga pokuša oteti ili zaprljati! — — — Čovjek treba da ima u neku ruku garderobu uvjerenja, garderobu ideja, misli vodilja — — — pa će u svakoj sezoni, u svako vrijeme biti savremen, biti među onima koji diktiraju, koji vode — — —

To ja zovem gospodo „ideologijom sveobuhvatnosti", filozofijom širokih duša, garderobom, ako baš hoćete, ideja! — — —

Ja sam ga razumio i bio sam sasvim smućen. Doista, to je bio isti onaj tip iz godine 1920. Doista, evo ga, kako je daleko dotjerao sa svojom ideologijom sveobuhvatnosti! Još malo pa će postati i ministar. A ja kao neutralac? — — —

Čini se da su ga i drugi razumjeli. Svaki na svoj način. Načelnik Stražnjičić raznježio se i gotovo rasplakao. Pred njim se — reče — otvorio novi veliki svijet! — — —

Sam govornik bio je tronut. Ispio je u nekom blaženom deliriju, svoju „kriglu" do dna. Ne bijaše nikakvo čudo, što je njegova teška, ćoškasta ili kako se on sam izrazio „rasna" glava umorno klonula na stô.

Na stolu bio rusvaj. Nekakva svijeća sablasno titrala, osvjetljujući bijedne ostatke sira, kruha, razbacane i raskvašene čikove i prljave čaše! Društvo se zapravo razbilo. Nestalo je one potrebite koncentracije, već sve dva po dva udarila u teške rasprave, uvjeravanja — — —

Došao guravi Stražnjičić k meni, zagrlio me, a one mu parcovske oči samo igraju, igraju.

— Dosad sam bio fanatik jedne ideje, — — — svih ideja — — — ali u pravi čas! — — —

Očito ga nisam shvatio, jer je stao da mi čita lekciju:

— Šta ono tvoje činovničko: immer mit der Regierung! — To ti znači: „immer der Diener"! Okreni ti drukčije: immer an der Regierung! — — A? — —

Nimalo ne sumnjam, da će taj dripac napraviti karijeru. Ovakovi su uvijek na površini!

U navali tih misli, u žestini raspravljanja i ne opazismo, da nam se doktor Ipsilonović nekud izgubio. Uostalom, tko je onda na koga mislio? — — —

Ali u to kvrcnu mene nešto u glavu. Onda doktora Goranića, pa malog načelnika, dok napokon u čašu Paje Vlajkovića ne padne jedna zelena šljiva. Zgledasmo se svi, ali nigdje nikoga.

Opet doktora, koji je upravo zahrkao na stolu, pogodi čitava suha grana.

Skočismo i tek sada konstatovasmo, da je doktora Ipsilonovića nestalo.

Uzmuvasmo se po dvorištu da ga nađemo. Sumnjali smo, da nas to on gađa, ali kud ga je đavo odnio? Mene su doduše noge već slabo služile, ali glava je funkcionirala prilično. Osjećaj odgovornosti za uvaženo lice — — —

Najednom zatrešti grohotan, upravo luđački smijeh, i otkud li, Bože, ako ne sa one začarane šljive!?

Urnebes, oduševljenje, udivljenje! Sve to naše poludjelo društvo okupilo se oko tog nesretnog drveta, a na njemu između grana sjedi kao mačak učeni naš gost dr. Ipsilonović. Čas mu u onom mraku bljesnu debela stakla na očalima, čas red bijelih, zdravih konjskih zubi.

— Kolosalno, gospodine doktore, izvrsna misao! — dovikuje mu načelnik Stražnjičić.

— Znam ja šta vi mislite — iskesio se Ipsilonović. — Vi mislite, to je atavizam! Zar ne: pithecus satyrus? A? Ili možda tigar i jaguar? Ili čak papagaj?

— Ne, ne to, nego jaguar! — — — počeo se derati doktor Goranić, koji se već probudio.

— Majmun obični! — tvrdio je u basu Pajo Vlajković, koga sam jedva ušutkao.

— Jok — odgovara onaj sa drveta i nadro se opet luđački smijati — Kameleon sam ja! Kameleon! — — — A šta si ti jadni poglavarčiću zinuo kao som? obratio se meni — Ti se čudiš, ti se nogom krstiš, bijedniče! Kameleon treba da budeš, svijesni kameleon! — — —

Zamislite, molim vas, ja sam upravni činovnik, kojemu je stavljeno u dužnost da dočekam tog odličnog čovjeka, da ga uvedem u narod, a ja ga doveo u situaciju, gdje on sama sebe javno proglašuje kameleonom. I nitko ne shvaća ozbiljnost položaja. Eto sam Pajo Vlajković, pravi krivac svemu tomu, i on se ushohotao, zagrlio Nikolu Mrnjasa, raznježio se:

— Boga ti Nikola, jest odistinska ta tvoja rakija, a divna ti je i ta stara šljiva! Jesi li ga vidio: vođa narodni, kameleon!

Ja se ušeprtljio, kumim i preklinjem: — Dosta, doktore, siđite sa drveta! Slomit ćete nogu!

Ali ne da se taj! Prokleti pak doktor Goranić kome se ta scena učinila „genijalnom" (nema doista veće životinje od apstinenta, kad se napije!), on je improvizirao po nekom šlageru pjesmicu:

Kameleon, kameleon,
Du bist ja unser Ideal! — — —

Mjera je bila prevršena! Šta će reći Veliki župan, ako čuje kako se provela ta znamenita ličnost?! Gotov sam, gotov! Jedva

nekako uz pomoć šofera i Mrnjasovih momaka skinusmo tog čudnog filozofa sa drveta i strpasmo ga u auto.

Odlanulo mi, da je i tako prošlo, samo nikako da Goraniću i Stražnjičiću zapušim njuške. Čitavim putem, dok je auto divlje jurio kroz mrku i sablasnu noć, derala se njih dvojica, pa i sam Paja im je sekundirao:

Kameleon, kameleon,
Ti si nama ideal! — — —

4.

Slom

Slabo sam spavao te noći. I vino i rakija, i vjetar, prašina, vožnja, a povrh svega sav taj urnebes, taj skandal, sve me to slomilo. Nervi zaigrali kao žice na rasklimanoj tamburi.

Nikako da zaspim. Okretao se i prevrtao u krevetu, pa se žena, koja ima hvala bogu dobre živce, stala već ljutiti:

— Koga vraga ne spavaš? Šta ti je? Gdje su ti još izbori, a ti se već sada uzrujavaš! — — —

Izbori, draga moja — trebao sam joj reći, tko zna tko će ih u Pavlovcu provoditi? Ja zacijelo ne! Moj se dekret već štampa! —

Napokon nadolazio san od prevelika umora. Ali kakav je to san?! Oko mene sve neki fini konci, tanke niti, ali te niti stale debljati, pa nastala užeta — — — Biva mi jasno, to su „veze". Veze doktora Ipsilonovića sa mojim ministrom.

Naravna stvar! Sjedi on na jednom drvetu, prelijeva se u svim bojama, divan kameleon, samo glava, ćoškasta, „rasna" lubanja i debele naočari kažu: to je doktor Ipsilonović. Na drugom drvetu sjedi jastreb, moj ministar.

I sve kroz san ja u znoju lica slušam, kako kameleon govori jastrebu:

— Toga Drempetića treba smeniti!

— Ali on je odličan činovnik! — odgovara jastreb.

— Odličan činovnik! — nasmija se pakleno kameleon. — Ali on je glup kao panj. Njegova je glava zrakoprazan prostor. Molim Vas, dragi ministre, može li čovjek bez ikakvog političkog i socijalnog uvjerenja da bude patriota? — — Ah, poznam ga ja još iz godine 1920. Mlakonja, mizerija — — —

Budim se znojan, izmučen, prebit. Na prozorima već dršće blijeda svjetlost. To sviće dan. Ah, kako glup, bljutav dan! Meni je mutno, kiselo, gadno u ustima, u stomaku, u glavi.

Ustajem, umivam se hladnom vodom, ali misli se ne razbistriše. Izlazim iz kuće i pravo pred hotel. Vrijeme je za jutarnji vlak, ali gospodin doktor, kažu mi, još nije ustao. Međutim, taksi je već naručen.

Ja se ušetao pred hotelom. Ne usuđujem se poći gore. Ipak, ne smije mi pobjeći. Možda ću što spasiti.

Zamalo: evo ga dolazi! Dostojanstven, malo poguren, no ipak snažan. Bivol po staturi. Bistro i ledeno gleda kroz debele naočari. Žuri se do auta. Ja bih da ga pratim. On me hladno — uljudno odbija. Razumijem tu hladnoću, pak bih htio, da je otopim, da mu rastumačim stvar. Međutim on već sjeda u taksi. Što da mu reknem?

— Gospodine doktore — glas mi je zadrhtao — izvinite, stvar je jučer ispala — — —

— Ništa, ništa! — iskesio se on. — Malenkost! Prijateljska podvala! — — — Pozdravite doktora Vlajkovića — — —

— Ali zaboga — zaprepastih se ja — to nije istina! Uostalom, još danas će ona nesretna šljiva da padne! — —

Bljesnuše na to dva reda bijelih, zdravih, konjskih zubi, ošinu me đavolski pogled kroz debela stakla, mesnata šaka s kratkim prstima prezirno odmahnu i moj odlični gost nestade u jutarnjoj prašini provincijskog grada.

To je dakle rezultat moje revnosti! Muka me hvata. Srce kao da mi je sjelo na dno želuca. Ipak ne dam se tako lako! Stari sam ja zec! Stvar bi se možda dala popraviti.

Ukloniti svjedoka te sramote, šljivu? Samo, ako iz toga ne ispane još veći škandal? Što da učinim? Sjeći ili ne sjeći? Čitav sam se dan lomio. Ne znam zašto, ali učinilo mi se, ako tu šljivu posiječem, pa o svemu iscrpivo izvijestim nadležne, likvidirat će se stvar. Uvidjet će da je s moje strane sve učinjeno, da se stvar što prije zaboravi.

Počela oko 8 sati i kiša da pada. Nova zapreka. Nemoguće popeti se s autom na Mačkovo brdo, jer je tamo put mekan, ilovast, a strm.

U četiri po podne prestala kiša. Odlučih: sjeći pa kud puklo da puklo! Kako bih mogao da popustim, da ostane ta šljiva kao živi svjedok tolikog skandala?!

Najmim obična kola i ne rekavši nikome ni riječi, odoh. Usput na prvoj žandarmerijskoj stanici uzeh dva žandarma. Ponesosmo i sjekiru i pilu.

Dođosmo na Mačkovo brdo, opet pred Mrnjasovu kuću. Sunce baš zapadalo, pa sjećajući se jučerašnje veselice, još mi se tragičnijim učinilo to naše razbojište. Kod kuće srećom nikog nije bilo, osim jedne babe.

Nađosmo u selu dva čičice, te ih jedva natjerasmo, da zapile u drvo. Skoro da zaplaču: Bog će nas, a istom Nikola! No žandarska se ipak sluša! Požuriše ljudi, jer ona krezuba baba, kad vidje što se radi, nadala strašnu viku, kao da kuća gori.

— Oj Nikola-a! — — — Oj Ra-a-de! Đeco moja, eto nam šljivu posijekoše! — — — Ne dajte ljudi! — — —

Dohvatio jedan žandar sjekiru, te zamahnuo dva-triput i šljiva, stara vještica, klonu i sroza se na ledinu.

Mi svi na kola pa zbogom! Ali za nama vika! Sletili se svi susjedi, svi Mrnjasi, trag im se zatro!

Naš kočijaš potjerao oštro niz brdo. Mogla je stvar ispasti zlo. Dva žandara bila bi preslaba vojska za pobješnjele Mrnjase.

Jurili smo nizbrdice, sve je prštalo blato, a svima nam u srcu i na jeziku jedna želja: da se dohvatimo državne ceste.

Doista, mi baš na zavoju, kad li iz šikare, uz sam put dreknu neki grozan glas, a zrakom sunu nešto crno. Zatutnjila moja glava, zasjeklo me u dnu moždana, zatreptale pred očima neke zvijezde, zaigrali žarki kolobari — — — Sve to u trenu, i dalje ništa ne znam.

Sad mi kažu da sam dobio kocem po glavi, i uvjeravaju me, da sam još izvan opasnosti, ali treba mira. (Ta za tim čeznem svega svog života!)

Žena mi sjedi kraj postelje, smućena i potištena. Zar me zbilja toliko voli? Sve mi se ipak čini, da joj neka velika tajna leži na srcu. A njoj je tako teško čuvati tajne! Međutim, ja je ništa ne pitam.

Donijeli mi „Politiku". Listam, okrećem bez interesa, kad li u jednom kutu nailazim na sitnu vijest, sitnim slovima naštampanu:

Dr. Rudolf Drempetić, sreski poglavar iz Pavlovca po potrebi službe premešta se u Donji Lapac — — —

Ta sitna slova rastu, rastu — — — Opet kolobari — — Daju mi vode, lakše mi je — — —

Žena mi plačući priznaje: još prekjučer stigao telegram o premještenju.

Doktor me tješi, onaj isti ludi Goranić. Brblja srdačno, prijateljski, uvjerljivo. Istina, veli, Donji Lapac je nekih 40—50 kilometara daleko od prve željezničke stanice, ali zato ima nadmorsku visinu od 500—600 m. Odličan zrak i ona oštra klima naročito će koristiti mojim ruiniranim nervima. Neka idem bez uzrujavanja!

Molim, sve je to lijepo i dobro. Ali kako? Kako? Kao neutralac ili oboružan garderobom svih mogućih uvjerenja? — — —

MIROSLAV KRLEŽA

BITKA KOD BISTRICE LESNE

Ova historija jednoga detalja bitke kod Bistrice Lesne napisana je u počast pokojnoga gospodina desetnika Peseka Mate i šestorice mrtvih domobrana drugoga bataljona druge satnije i to: Trdaka Vida, Blažeka Franje, Loborca Štefa, Lovreka Štefa, Pecaka Imbre i Križa Matije, koji su svi pali kod junačke navale na kotu broj tristotrinaest, prolivši tako svoju kr. ug. domobransku krv u slavu hiljadugodišnjega kraljevstva Sent Ištvana, u smislu madžarsko-hrvatske Nagodbe od godine 1868. Počivali u miru!

I gospodin pričuvni desetnik Pesek Mato i šest junaka ove naše pripovijesti, svi su oni živjeli u početku onim tihim i gorkim životom, kojim živu milijuni naših ljudi, što se već stoljećima pate na našem blatu, te ga svakog proljeća i jeseni preoravaju, da bi iz njega izvukli šaku, dvije zrnja i pojeli režaj pšenične gibanice na Uskrs i na Božić, dva svijetla dana, kada se ne osjeća teret svagdanji u križima, već se samo napaja blago po štalama i puši i pljuca pred crkvom cijelo dopodne. U onoj magli tlake i robote i dimnice i kmetstva i batina, u onoj magli, koja se još onda povijala nad našim selom kao žalosno velo, svi su oni osjećali taj svoj život kao neku stvar još od Gospodina Boga stvorenu i njihov djed i prapradjed (ne budi im potuženo), živjeli su tako, pak što tu ima da se misli i što se tu može?

Sve to kako stoji, stvorio je Sam Gospodin Bog (slava mu budi i dika), i muži i jesu bogci, kada ih je Sam Gospodin Bog bogcima stvorio i tako je to zapisano na farofu i na katastru, u paragrafima na kotaru i u zakonima kod suda, gdje je Gospodin Bog postavio Gospodu, da paze na muže bogce, da dobro vrše deset zapovijedi Gospodnjih, da plaćaju porez i prireze i namete i da idu u soldate.

I tako je sedam naših domobrana napajalo u jutro, o podne i pod veče svoga Cvetana i svoga Lisaka i svoju bolesnu i sušičavu

Rumenu, svaki božji dan ljeti i zimi, po kiši i po snijegu, već trideset godina. Orali su i kopali, sijali pšenicu i ječam, raž i heljdu, repu i kukuruz, okopavali vinograd, kosili sijeno, otavu i otavicu (ako je bila jesen sretna i topla), i to uvijek od jutra do noći da su ih krsta probadala, jer je naša zemlja jalova i visi, pak treba da se duboko ore i silno gnoji, da ne izda i ne zataji.

A sve je to bilo teško. Jer: orati je teško. Po brazdama gacati mokrim sijući i drljajući je teško. Blago dvoriti je teško. Vol je vol, a svinja je svinja i njima treba sve da se postavi gotovo. I slama i sijeno i sječka i djetelina! Gnoj treba da se ispod njih ostruže i da im se nastre i da se marva očešlja, a mora se sve to, mora se, jer ako se propusti jedan jedini dan, već je eto drugi zinuo kao propast, pak se zato mora! A sve stoji zlo i sve mora čovjek sam! I voće treba da obere i ocat preša i konoplje da bije i platno prede, jer je sve fabričko skupo, pak mora da se nategnu sve sile, da ne bi krepao čovjek gol i bos. Jer: čovjek vrta zdenac (bez zdenca se ne može), to proguta hiljade. Bijeli kuću, to odere; i klijet treba da natkrije ritkom pa mlaci požderu desetinu, a ako hoće da obuče sebe i družinu, treba da štalu isprazni. A gdje su još obveze, stari dugovi, hipoteke, advokati? Nikad brigam kraja! Nikad brigam kraja! Židov odnese pune korpe jaja i graha za dvije-tri zdjele, za stakleni cilindar i pantlike; opančar na sajmu odere kožu s čovjeka za te proklete opanke; porezi natiču, nameti vuku na jednu stranu, financi i žandari na drugu, lugari, kancelisti, oficijali, kapelani, učitelji, i svi oni nose i kradu: jaja i živad, rakiju i vino, slaninu i orahe (kao torovi i kune), a svi biju po mužu kao po marvi. I vidi muž dobro, da je on nekako najdonji i da su na njega silu toga navalili, ali kada i vidi — to što vidi — što ima od toga da mu je to sve jasno? I činovnici i žandari, kasarne i oblasti, općine, spisovi, uredi, sve je to našim junacima izgledalo kao stroj, koji je samo zato izmišljen, da bi se njihovu životu napipala žila i da bi se pobrojale njihove vreće i njihove svinje i kobile; ali sav taj stroj i sve te uredbe omalovažavao je onaj njihov silan i nesavladan život u njima i kada su ti naši junaci razmišljali o sebi i o svome životu, to je onda od prilike ovako izgledalo: ovo je moja koliba, kojoj je krov strm i kišnica se slijeva lijevo i desno i ne curi mi tako na glavu. To je dobar izum da mi voda ne curi na glavu i to mi je dao djed moj pokojni u baštinu, taj moj čađavi topli krov, a ja ću ga ostaviti sinu, jer je

to mudra stvar: krov nad glavom. (Čovjek bi bio kao marvinče, da nema krova). Sjedim ja pod tom svojom gljivom i gledam dim kako kulja, voda nebeska teče i nakapa oranicu. I to je dobro. Žena mi liže povjesmo kao pauk, u loncu mi se kotrlja krompir, a našlo bi se i koje masno rebarce u dimu na tavanu. To je sve. Više mi zapravo i ne treba. Dobro je živjeti! Čovjek zapali lulu u sumrak i gleda žute oči mačje u volovskoj pari u štali, gdje blistaju kao krijesnice! Dobro je živjeti!

Sva ta sela i naselja rasuta po šumama i jarugama doživjela su u svojoj prošlosti mnogo i mnogo katastrofa i taj posljednji habsburški rat, što je ujahao u selo jednoga večera, kada se žito mlatilo i mašinalo i sva seoska gumna odzvanjala od mukloga nabijanja, taj nesretni rat nije bio za ove ljude ni prva ni posljednja nesreća. Pogorjeli su oni nekoliko puta do temelja, pomrli od kuge i kolere, od gladi i batina grofovskih; kada su ono Turci pregazili karlovačko-podravske tvrđave, spalili su sav taj kraj, a austrijski arkebuziri iz Parme, Piacenze i Spezzije i kondotjeri španski i švajcarski, pod stjegovima austrijskim i papinskim, porobili su sve što se dalo do posljednje kobase u dimu i posljednje niti u tkalačkom stanu. Strijeljali su po tim ljudima mađarski žandari, silovali im žene i djevojke četrdesetosmaši i zeleno-kaderaši za Kustoce i Solferina, a žene rodilje su novorođenčadi i dalje svojom vlastitom rukom rezale pupak srpom i ustajale treći dan po porodu, mrtvaci se polijevali vinom kao i u stara poganska vremena. To, što se po obalama evropskih mora podigla i propala silna carstva, što se pootkrivale nove zemlje, što se život izmijenio iz temelja, sve se to ovoga života ovdje nije ticalo ništa. Jest! Posazidale se po dolinama crkve i kaznione: kamene zgrade sa stjegovima i krstovima rimskim, sa gromovodima i orguljama, rešetkama i paragrafima: ali sve te kaznione i uredi i crkve nisu još jučer bile, a može se dogoditi, da te crkve i spisovi i paragrafi opet ni sjutra ne budu, a Jezuševo i Sveti Jalžabet i Sveti Ivan prozvat će se opet Lisjakom i Vučjom Jamom kao i pred time, pa nikome ništa! Slava Bogu!

Gledajući stvari i mjereći događaje ovim mjerilom, naravno da se naši ljudi baš nisu mnogo uzrujali na taj takozvani rat.

— Hja! Rat!

— Eh, Bog moj! Rat! A što se tu može? Već oni znadu što hoće, koji guraju taj rat!

Dogodilo se i puknuo glas, da je ovome ili onome odgrizlo nogu, a bogme i glavu; žene su stale da vonjaju po judiformu, pa se čulo da se podigli neki u zeleni kader; (ali taj više šiša bogataše nego kmetove, taj zeleni kader, pak će već nešto biti što će biti)!

— Bilo je da nije bilo rata, pak će i opet tako biti da ga ne će biti!

— Žene se istina bog pokvarile, ali ni muževi po kasarnama i špitalima nisu bolji!

— Svakomu svoje! Ko poživi, vidjet će! Sve ima svoje vrijeme! Svaka sila za vremena!

Sve je počelo idilično. Jadnim težacima i marvogojcima, koji su čitav jedan život spavali po štalama i gurali se s rogatim blagom, njima se zbivanje u asfaltiranome gradu, gdje pločnici sjaju kao zrcala kad pada kiša, pričinilo u prvi mah lakšim od onog očajnog i crnog teglenja i tako im je bilo, kao da su iz svega toga nesnosnoga isplivali — na minutu. Čuli su oni govoriti o jednoj čudnoj zemlji, Šlarafiji, gdje pečene race i pilići lete u usta čovjeku, po livadama pasu prasci i odojci na ražnju, a srebrne ure i lanci vise po drveću i taj život u gradu pričinio im se u prve dane takvom Šlarafijom. Sve sami zelheraji sa suhomesnatom robom! Sve same butine i rebra i crvena slanina debelih svinja, pak su smrtonosne rane zapečene lijepo masnom crnom čađom, a kroz krvave rupe prodrli čavlovi, te vise naduvena crijeva i cijede se trule kobasice i mirišu čvarci po zdjelama porculanskim opletenima drotom, da se ne raspadnu. Samo suho meso! Pun grad suhoga mesa! Šunke vise kao zastave! I na cimerima mesarskim odsječene glave bijelih odojaka, rasporeni telići oko crkve, bijele plahte na vjetru sve lijepo polivene mirisnom svježom krvlju, krvave mesarske ruke otisnute na plahtama, sve same fine brijačnice što mirišu po najfinijem sapunu, pa se njišu barbirske zdjele i škripe i cvile na vjetru da je milina. Pa kolike još slavne krčme i cimeri sa finofajn namazanim farbama, sami crni mački i kanoniri, mužače, pa opet bijeli mački i oguljeni pilići polomljenih zglobova i koljena, pozabadani viljuškama peterorozim, pa velike čaše pjenušavoga piva, a po oknima masne palačinke i krafni i pogače, sve to miriše, sve to pjeva. Kako

tu mora da je divno u nedjelju poslijepodne, kada čovjek nosi u džepu čitavu mazdu, pak još gucne fraklić šljivovice i gverca, zasladi se licitarskim srcem i sve zalije vinom i špricerima, pa kada je cura i tambura i harmonike, drmeš trese krčmom, a ženske su sise tople, da ih sve grizeš i na nepcu upaljenom osjećaš slani znoj ženskoga tijela i sukrvicu, golotu, te plešeš kao fašnik krvavi, napio si se divno, sve same cure, sluškinje, štirkane podsuknje, crvene pantlike, gola crna blatna koljena i stegna, drmeš, tambure, berde, du-du, du-du, digu-di-gu — dajca, juh-hu-hu, juh-juh, ijuh-hu-hu.

I gospodin pričuvni desetnik Pesek Mato i domobrani Trdak Vid, Blažek Franjo, Loborec Štef, Lovrek Štef, Pecak Imbro i Križ Matija počeli su tu stvar ratovanja ovako idilično, sa drmešom u nedjelju poslijepodne; ali je stvar narasla u paklene užase i mnogo su ti naši junaci, stotine i stotine kilometara, proputovali vozom i pješke i mnogo se najaukali po špitalima i zatvorima i mnogo istina spoznali, do onog nedjeljnog jutra, kada im je bilo suđeno da padnu jedan za drugim kod Bistrice Lesne, u navali na kotu stritotrinaest.

Onoga jutra bio je Trdak Vid od svih najtužniji. Sanjao je o svojoj djeci, a onda se sjetio praznine, one užasne praznine, u koju je zagledao nema tome pet dana, i nešto ga je steglo u grlu, te nije mogao niti da popije svoju crnu kavu, nego ju je izlio u blato. Baš nekako pred njegov odlazak u grad, u kasarnu, pokopao je ženu, a na kući ostalo mu dvoje djece, stariji dečkić sedam, a mlađi četiri godine. Sa svojim i ženinim rodom se posvađao i sve dok nije stigao telegram da se ide, on je mnogu i mnogu noć prostenjao na smrdljivoj slamnjači, što i kako da on to riješi sa svojom djecom? Onu posljednju noć sinula mu ideja, da će poći na presvijetlu vladu, gore na Markov trg, pred samoga svijetloga bana, da se banu potuži, što će biti s njegovom djecom, kada on ode na frontu, pa neka svijetli ban nešto učini u toj njegovoj stvari. I tako je naš Trdak Vid mnoga vrata obio na Markovu Trgu i na mnoga uzalud pokucao; nije znao bi li ostavio kapu na glavi i pozdravio kao pravi vojnik ili bi se sagnuo s kapom u ruci kao pravi muž i kmet kada moli svoje pravo? I tako je negdje salutirao gologlav, pa su mu se smijali; a negdje su ga opet bacili van, jer je prosta svinja i što ulazi u uredske prostorije pokriven, „valjda mu se uši na glavi ne će prehladiti". Tako se na tom svom križnome putu po onim beskrajnim hodnicima i sobama namjerio na jednog čovječuljka, koji je imao bešćutne oči, a nad glavom mu je plamsala žuta plinska svjetiljka trepereći glasno; u sobi je bilo polutamno.

Otpjevao je Vid Trdak onomu čovjeku svoju tužaljku, a taj ga je starčić s bešćutnim staklenim očima slušao, gledao preko njega u zrak i punio Riz-Abadie tuljčice sa srednjefinim Be-Ha-duhanom i slagao cigarete jedne za drugom u škatulju, koja tek što nije bila puna.

— Da! Dobro je kume! Čuo sam ja već to sve, dragi moj! Da! Ali kamo da vam smjestim ja vaše dijete? Mi nemamo tu mjesta za vašu djecu! Mi možemo da uzmemo s vama zapisnik! I tako dragi moj kume!

— Je! Prosim ih gospon! A kaj meni zapisnik bu? Ja ne znam kam bi zdecom!

— A koliko grunta imate?

— Dva rala!

— A kuću?

— I kuću!

— No! Pa zašto ne bi djeca ostala na kući?

— Je, gospon! Bog budi žnjimi! Ali sedem let je stareši star! Kaj to more ostati sam?

— Vidite kume, vi dobivate mjesečnu potporu! Pa dajte komu u selu tu potporu!

— A kaj je to, ta pišiva potpora! Zato niko niš neče!

— Pa dajte rodu! Imate valjda roda?

— Imam ga, imam, ali bi bolše bilo da ga nemam! Kakšni je to vražnji rod? Da bog da, voda ga poplavila! Vre bi me trava pet put prerasla, da je tak, kako meni moj rod želi. Brazde su mi preorali, kuću zrušili, kaj buju moja deca pri takšnem rodu?

— Je! A što vam mi možemo kume? Mi djecu principijelno u grad uzeti ne ćemo! Jer ako ih uzmemo, djeca će vam se protepsti. Proletarizirat će Vam se djeca! Buju bogčija postali, razmete?

— Je. A kaj ja nis bogec, gospon?

— Neka vam djeca ostanu doma na gruntu! Vidite, kume, narod naš i onako propada! Pak što će biti od nas, ako našu zemlju napustimo, ako se proletariziramo!? Buju vam deca postala klatež gradski, kume!

— A kaj ja bum žnjimi? Ja ih onda moram zagutiti, da ne krepaju!

— Kume! Dajte ih nekud dobrim ljudima!

— Ah, prosim ih, a gde jesu ti dobri ljudi?

— Vjerujte mi kume, u interesu vaše djece, nema smisla da ih povlačimo u grad! U interesu je vaše djece, da ostanu na zemlji!

— Ali gde buju ostali, zavapio je Trdak Vid očajno, u jednoj smrdljivoj sobi na Markovu Trgu i došlo mu je da zaplače, tako ga je stislo u prsima. Ta za boga miloga! On putuje sutra na frontu! Kako to ovomu tu nije jasno, da on sutra putuje na frontu?

— Već će se nešto naći, kume! Mi ćemo lijepo pisati dopis na općinu!

— Bilježnik je tat i lopov!

— Mi ćemo pisati župniku!

— Ah, prosim ih! Naš velečasni! mahnuo je Trdak Vid rukom.

— Pa pisat ćemo mi već svima! Svima kume! I na kotar i na županiju! Urgirat ćemo, da Vam se povisi potpora! Sada će i onako biti povišene potpore. Eto! Sada ćemo lijepo zapisnik sastaviti s vama kume, pak će sve biti dobro!

Potpisujući tamo gore na vladi onaj zapisnik, javila se u Vidu Trdaku jedna neugodna misao, da je taj zapisnik laž, i da tamo nema zapravo nikakve zemaljske vlade, ni svijetloga bana, ni ničega, nego ovakav jedan kratkovidan čovjek što puni cigaretne tuljčiće i slaže ih jednoga do drugoga u kutijicu. On je o tome već mnogo puta mislio, da su ti zapisnici, uredi i spisovi prevara i laž za bogce i za muže, ali mu se tako konačno i neopozivo jasno do onoga trena nije javilo još nikada. Sve je jedna praznina i nigdje nema nikoga, samo u jednoj polurasvijetljenoj mračnoj škuroj sobi sjedi čovjek sa staklenim očima i puni cigarete Riz-Abadie.

Do Trdaka Vida stupao je u dvočlanu drugoga dvoreda Loborec Štef, stari frontaš, a rana ga je na desnom ramenu pekla pod remenjem telećaka i manliherice. On je zaludu premetnuo pušku s desnoga na lijevo rame; svejedno ga je zarezotina sjekla i smetala kod svakoga koraka.

Ganjao se Štef Loborec po grabama i jurišima amo-tamo i pao ranjen u stegno; ozdravivši u bolnici opet je bio bačen na frontu, gdje se razbolio od tifusa, dugo umirao i nije umro, nego ga bacilo

u oporavni odio; već je bio određen na šestnedeljni dopust, kada je pala u bolnicu neka izvanredna komisija i tako njega i još trideset i sedmoricu bacila u kasarnu k bataljonu. Loborec Štef nije bio oženjen ni dva mjeseca, kada su ga bili otrgli od njegove žene, i on je tih šest nedjelja dopusta osjećao kao „svoje sveto pravo", koje mu nitko nije bio vlastan oteti, pa ipak su mu oteli to njegovo „sveto pravo". Ogorčen tako pao je u tihu apatiju i nije mario ni za što. Pred time, drage je volje čistio cipele podčasnicima i kada su ga poslali u kantinu, on je trčao tamo i natrag; ali sada bi gunđao na sve povređen i trebalo ga je šiknuti i opaliti nogom u stražnjicu, da potrči na zapovijed.

Kada se satnija opremala na frontu, bio je na straži; a slijedeći dan nije više za njega bilo cipela. Govorili su podčasnici o nekoj škrinji u glavnom skladištu, koja da nije stigla, a poslije su ga ismijali. Neka samo ide u poderanim cipelama! Gospodin, koji se sa curama skiće, kada se satnija oprema.

— Na straži sam bio!

— Kuš! Marš van! Vole bezobrazni!

Bio je na prijavku, zapisali su ga i nije dobio svoje cipele i tako se otputio na bataljon da tuži svoju satniju, da dobije „pravo svoje", zašto da židovima u magazinu pokloni svoje cipele?

Ali su ga iz bataljona izjurili nogom, rekli su mu da je Lepoglavčan, pseto, vol, svinja i tat! Neka samo pazi da ga ne objese još do jutra!

Kotrljajući se niz stube bataljonske ogulio se na ogradu i pošao u dubokoj potištenosti do magazina; magazini su bili zamandaljeni teškim ocalnim prečkama i zaključani lokotom. Sve je bilo pred njime zamandaljeno i zaključano lokotom, a on nije tražio ništa drugo nego „svoje sveto pravo"!

Treba da se shvati pravna svijest staroga frontaša! U ovo vrijeme pred odlazak, kada ih olovo od osam magazina oštrih naboja steže oko pasa i kada se po bataljonskim nožarnama bruse bajonete, te cijele dne cvile brusovi i goli ocal, onda frontaši osjećaju u sebi neke prapočetne, vučje snage, što se bude u dubljinama. To se krvavo i zvjersko osjećanje postepeno gubi u etapnom blatu i patnjama logorskim, ali u kasarni, gdje je sve operetno, gdje bliješte mačevi, zveče trube, stupaju čete u taktu, tu se frontaši osjećaju kao junaci. I kada se mjere s bataljonskim pisarskim

osobljem, ti jadni ljudi sami sebi izgledaju kao neki gorostasi i divovi, koji idu na velike podvige, pokolj, krv, vatru, a ne će ostati pod toplim krovom kao ovi židovi, pisari, švindleri, maroderi, tati i sive lijene pekarske svinje i liferanti. Dobro je ovim ježevima bataljonskim! Ne će oni zepsti sedam dugih noći u marvinskom vagonu, gnjide proklete, nego će cvrljiti crne buhe na papiru u toploj sobi, žderati komis i guckati pelinkovac! Zašto ne bi i oni primirisali, kako kugle cvrče? To se u frontašima budi mržnja gladnoga kurjaka kada miriše toplu štalu i zato nije dobro dirati u frontaše, te se iskusni i miroljubivi pisari u ove zadnje dane klone frontaša kao gubavaca.

Pognute glave i tužan vraćao se Loborec Štef natrag od magazina, svijestan već da će sada morati otputovati u galicijsko blato s poderanim starim cipelama i da će od prve kiše dalje imati mokre noge, kada je tako u mislima, baš nasred bataljonskoga dvorišta, nabasao na debeloga narednika Šmita, glavara sviju skladišta, pak se odlučio da još jedamput pokuša sreću i da se kod vrhovnoga zapovjednika sviju magazinskih cipela i čavlova prituži, kako je to s njime i kako su ga srezali nepošteno i svinjski.

Stao je pred Šmitom i još lijepo štram kvrcnuo petom, da stvar što bolje ispadne, ali se Šmit uzrujano iskesio.

— Idi k vragu! Daj mi mira!

— Gospodin narednik pokorno molim, ali moje cipele —

Gospodin narednik, kome su čitav dan na diviziji pili krv radi nekih dvadeset i sedam kruna i šestnaest filira u jednoj protunamiri, sračunavao je neke partije robe i svote i tražio neke zaboravljene izdatke, pak mu je Loborec izmiješao sve kombinacije, i tako je planuo.

— Marš ti tat zagorski! Svi ste vi tati!

— Nisam ja tat, nego ste vi meni moje pravo ukrali!

Šmit zapravo nije ni čuo što taj tu želi i što on tu govori, nego je Šmita razbjesnila ta nečuvena drskost, da ga jedan prosti domobran zaustavlja i da mu jedan prosti domobran veli da je krao, kada su mu cijelo prijepodne na diviziji svirali to isto mađarski židovi.

I tako je ćušio Loborca Štefa, glasno iz sve snage, da se riješi već svega do vraga.

Baš u taj tren prolazili su preko dvorišta kuhari s velikim kotlom vruće crne kave, i Loborec, u bunilu bjesomučnom, u povređenoj frontaškoj časti, da njega, koji sutra putuje treći put na frontu, tu na rajonu ćuška jedan magaziner — „jedan tat židovski", skočio je na narednika, pograbio ga i bacio u kotao crne kave. Okupan u kipućoj kavi, Šmit je povukao sablju, shvatio Loborca u lijevo rame, zasjekao ga duboko u meso i tamo u polutmini, među očupanim kestenovima, kraj prolivenoga kotla crne kave, razoružan od straže, priprave i kuhara, osjetio je domobran Loborec Štef da sve to što se dogodilo nije bilo dobro.

Ranjen, krvareći, izbijen, prestrašen nekim ratnim paragrafima i strijeljanjem, on je još istu noć pristao na kompromis, pristao je, da onako ranjen otputuje na frontu, samo da izmakne komplikacijama i strijeljanju po ratnome sudu, jer je povukao bajunetu na višega; tako je sutradan doista i otputovao u vrućici s pijanim transportom, koji je režao kao menažerija divljih zvijerova i kleo boga i sve svece nebeske od zapovjednika do onoga jadnoga zavirača na repu voza, što je neispavan drhturio na zadnjem vagonu sa svojom crvenom zastavom za signale.

Bilo je to u vrijeme kada je rat sazrijevao i kada se po tim putovanjima frontaških transporta osjećalo da su lanci negdje već pukli; nije više bilo zastava ni glazbe ni cvijeća, nego se prevaljivali kotlovi sa gulašem; jer to nije gulaš nego smrdljiva mokraća, to nije govedina, to su kuhane mačke; bacao se tvrdi pljesnivi komis u prozore čekaonica, mlatili se kelneri po restauracijama kolodvorskim, razbijale se svjetiljke; a kada je netko bacio čik u stogove prešanog sijena što su stajali nagomilani do visine dvokatnice na jednoj mađarskoj stanici i kada se transport krenuo osvijetljen rumenilom požara, svi su se smijali glasno.

Negdje u Karpatima, gdje su slova na stanicama bila ispisana ćirilicom i gdje su tik uz stanicu stajale crne visoke strmine, sve posute crnogoricom, pobila se jedna mađarska četa s Tirolcima na mašingevere. Loborec Štef je čuo nešto, da navodno jednom Mađaru nije dospjela porcija — njegove — crne kave i da su Mađari unijeli u kolodvorsku čekaonicu blatan zahodski lonac, a na to je zapovjednik stanice ustrijelio jednog momka; ukratko: pobili se vojnici. U onim rojnim prugama što su polegle preko tračnica, u onom regetanju strojnih pušaka, telefoniranju, doviki-

vanju, pucnjavi, osjetio je Loborec nenadano duboku potrebu, da se i on uplete u tu bitku, jer je sigurno, da je opet jednome čovjeku oteto njegovo sveto pravo.

Kada je saopćio tu svoju ideju svome vagonu, ljudi su slegli ramenima, kimnuli glavom, pljucnuli, pak se opet istegli na slami umorni i gladni, glasno zijevajući, svi izgriženih i izbodenih lica od oštre sječke na podu vagona.

A ta je ideja grizla i kopala u Loborcu Štefu cijelo vrijeme putovanja. Što on ovdje opet putuje na frontu, kada to nije pravedno? Bio je on već vani u grabi, odležao je on vani već svojih sedamnaest mjeseci. I dopust mu njegov nisu dali, koji mu je pripadao po svim pravilima; i cipele su mu ukrali i rame su mu raskrvarili i ovako krvavoga bacili ga opet van!

Bilo je tiho nedjeljno jutro i magle se pušile na istoku, gdjegdje osvijetljene jedva primjetljivim pjegama svitanja. Četa je stupala kroz šumu, u blatu i kišnici, i nije se čulo ništa, samo tuckanje oružja, lopata i svjetiljaka. Osjećao se golemi masiv šumski lijevo i desno od puta, a u Loborcu Štefu svrdljala je uvijek jedna te ista misao: da se je tamo dolje u selu, gdje su noćili, zavukao u štalu i zakopao u gnojnicu i tako ostao do noći, bio bi se riješio svega i mogao bi da se vrati. Ranjen je, krvari, primili bi ga negdje u bolnicu. Spasao bi se od svega i ne bi trebao da se muči kao životinja.

Četa se zaustavila na jednome čistacu u polutmini; oficiri su čekali telefonske zapovijedi, a ljudima je dan odmor.

Ljudi su namirisali bitku. Već se dva dana čuju topovi, a netko tamo naprijed iz prvih dvoredova oštrim, piskutljivim glasom pripovijeda, kako nikako ne može da se sjeti, kakvo je bilo lice onome ruskome čovjeku, koga je on posljednji put kada je bio ovdje vani, ubo u živo meso. Pod bukvu se sakrilo rusko magare, ali je on njega bajonetom iščeprkao iz šušnja, te ga Rus u ovom natezanju ugrizao, eto na, tu, u lijevi kažiprst, još se i sada pozna trag ugriza duboko u kosti.

Vonjalo je po mokrim jelovim daskama, iz kojih su divizijski telefonisti tamo na čistacu sabili svoju kolibu, i pušio se dim; jedan je telefonist prao kotlove i govorio ljudima, kako su tu na tu istu telefonsku štangu pred 2 dana objesili špijuna. Zaželio se šljiva i

kruha da se najede pred smrt i dali su mu šljive, neka se najede tih šljiva. Ali nije mogao da grize, tako je bio prestrašen, te su mu se cijedile natrag i tako je izgledalo kao da mu na usta teče crna krv. A nije bila krv nego šljive!

— He-he!

— Ni kruh nije mogao da grize, nego ga je samljeo dlanovima i prosuo ga po blatu, da ostane pticama!

— A što radi naš Rucner? He-he!

— Ah! Bolje je njemu nego nama!

— Skoro da mu je bolje!

— Dobar je to bio čovjek, šteta za njega!

Opažalo se po riječima, da je taj „naš Rucner" po svoj prilici uživao iskrene simpatije u satniji i da su ga ljudi voljeli i poštovali. Bio je on pisar u civilu i mnogo se nagladovao po provincijalnim općinama, a onda mu je uspjelo, te se zavukao u jednu smrdljivu sobu visoke zemaljske vlade na Markovu trgu i tamo ravnalom crtao registre i punio skrižaljke brojkama i slovima.

Taj „naš Rucner" pročitao je u životu nekoliko knjiga o tome da boga nema i da će demokracija bezuslovno i sigurno spasiti svijet i sve se to u njegovom mozgu zaplelo; on je mnogo razbijao glavu, kako zapravo stoji s tim bogom i s tom demokracijom? Živci Rucnerovi nalazili su se davno već u prilično rastrovanom stanju i bubrezi su mu bili istrošeni kao prodrto rešeto. On je to pitanje svojih živaca krstio „živčanom dezorganizacijom", a o bubrezima je uvijek govorio kao o nečem što ima — svoju posebnu razornu tendencu i „to — da je — ono!" Pod time — „da je to ono", Rucner je mislio da rješava baš ono najskrivenije i najtajnovitije u životu. Osjećao je on, kako mu zubi trnu i ispadaju, a žlijezde (neke masne otrovne žlijezde u njemu duboko) kako ne funkcioniraju kako bi trebale. Sve je u njemu propadalo. Srce mu je bespomoćno treperilo u masi događaja i on je osjećao to svoje gnjilo srce kako treperi i osjećao je kako mu nokti sami od sebe rastu kao mrtvacu; razmišljajući tako o tome, da je to — ono, tužno je i nesretno živio pred time što su ga svrstali u bataljone i nastrijelili dva puta. On je, u civilu još, najviše volio da šeće po nasipu smrdljivoga kanala na kraju grada, kuda se valjalo blato i smrad čitavoga grada i skakali štakori ogromni kao kunići. Rucner je u ono vrijeme sebi iskonstruirao konačan i vrlo tužan pogled na svijet, koji se je sastojao iz temeljne

ideje, da čitav grad postoji zapravo samo zbog ovoga smrdljivoga kanala. Ljudi se kolju i pate, gutaju kalorije i putuju, pišu knjige o tome da boga nema i da će demokracija spasiti svijet, a to sve samo zato, da bi u posljednjoj konsekvenci iz sviju patnja i ideja potekao ovakav jedan crn i blatan kanal. Taj se pesimizam u Rucneru poslije njegova frontaškog iskustva samo još utvrdio i on je štoviše i u demokraciju posumnjao te više ni o njoj nije htio da misli. Svejedno! Demokracija ili ne-demokracija! Sve će se ipak konačno svršiti u blatnom kanalu!

U selu Bistrici, gdje su noćili, spleo se Rucner s kovačicom, koju je poznavao od prije dvije godine, kada je prolazio ovim krajem. Bila je ta kovačica žena rodilja, kojoj su ustrijelili čovjeka, te je tako ostala udovica sa petero djece. One noći ostao je Rucner kod žene i nije u svemu bilo ništa naročito. Topla postelja, mnogo crveno-bijelo ispruganih perina, jaka znojna ženska bedra u perju i negdje daleko mumljanje topova. Jahač je jedan sa svjetiljkom gacao preko blatne ceste i to se čulo kako konj teško izvlači kopito iz blata. Sipila je magla. Sjetio se je Rucner, da je na stolu u kuhinji (popločenoj crvenom ciglom), ostavio svoju lulu, i baš mu se u taj tren taj taman prostor, u kome gaca konjanik, učinio neobično dubokim. Zaplakalo je dijete u sobi, a on tu stoji glup, bolestan, ostavljen. Oh! Kanal! Sve je to blatan kanal!

Tako su ga našli drugoga jutra u sjeniku gdje visi na debeloj gredi. Držao je u lijevoj ruci lulu i neobično je duboko djelovao na Vida Trdaka. Bili su zajedno u istome dvočlanu, pa kada bi bili zapovijedani dvoredovi desno, onda se Vid Trdak oko Rucnera okretao kao krilo oko vratnice i skakao uvijek Rucneru u dvored; tako su mnogo zajedno razgovarali i u dvoredu i u vagonu i u kasarni; Rucner je poznavao brigu Trdakovu, ali ga nije nikada tješio.

— Ti ćeš umrijeti i tvoja će djeca umrijeti i ja ću umrijeti, a zato se nitko ne će uzrujati! Molim ja tebe! Šta ti misliš da ja ne poznam Markov trg? Ti misliš da tamo sjedi onaj stari kratkovidni pisar i da puni Riz-Abadie cigarete — što? He-he! Nikoga nema tamo! Niti onoga staroga nema! Sve je prazno! Sve će to u crni kanal!

— Eto! Bio je ovdje, još je jučer stupao ovdje, a sada ga više nema! Jednostavno je istupio iz dvoreda!

Rugali se iza Vida Trdaka ljudi bataljonskom zidaru Viktoru, koji je dobio od majora dopust jedino pod tim uslovom, da pođe kući i da ustrijeli ženu kao kuju, jer ga je na najpodliji način prevarila sa starim mlinarom (dok je on ovdje na fronti krvario, ostavila je žena kuću i preselila se na mlin), pa se eto Viktor vraća natrag bez rezultata!

— Slušaj me, Viktore, rekao mu je bataljonski zapovjednik pred polazak na dopust. Ja te puštam s fronte! Dobro je! Ali mi zadaj poštenu riječ, da ćeš tu tvoju kuju ustrijeliti na svaki način!

— Evo gospodine majore! Na moju poštenu riječ! Ustrijelit ću je kao kuju!

I otputovao je zidar Viktor s fronte i nije ustrijelio žene! Gdje ti je poštena riječ, Viktore? He-he! Viktore!

Izašli su iz telefonske kolibe oficiri (svi u kaučuku i gumiji), zajahali konje, razlegle se zapovijedi niz bataljonsku tjelesinu i sve se opet pokrenulo teško i umorno.

Čovjek, koji je odlučio sudbinom naših junaka u bitci kod Bistrice Lesne, zvao se Rikard Weisersheimb, Ritter von Reichlin-Meldegg und Hochenthurm, a bio je u činu generalštopskoga potpukovnika i operativni šef one armijske skupine u kojoj se naša zagorska četa izgubila kao jedva primjetljivi potez povučen crvenom olovkom na sivoj isprecrtanoj karti jedan naprama sedamdeset i pet hiljada.

Na toj karti gospodina potpukovnika nije se vidjelo da je taj čitav kraj bio izrovan granatama (kao da su zemlju izmrcvarili pobješnjeli veprovi) i te hiljade što su se onoga jutra micale nevidljive i tihe po uvalama i jarugama terena, nisu izgledale kao gomile ranjenog i gnojnog mesa, nego su to bile crvene strelice uperene šiljcima na modre vijugaste crte ruskih postava. Na koti tristotrinaest stajala je zidana kapelica s raspetim Kristom, sva izbrazdana i oguljena dubokim zarezotinama tanadi. Jedna njemačka komanda pribila je na zid crnu tablu s imenima od dvadeset i devetorice, što su ih tu pokopali u zajednički grenadirski grob, još prije tri mjeseca. Bili su to grenadiri jedne jurišne kolone, što je nadirala preko kote tristotrinaest na istok, a onda se fronta na tome mjestu dva puta polomila i Rusi su prešli preko kapelice, a sada je opet u uzmicanju i gibanju natrag stali napuštati. To plješivo brdašce, za-

raslo šikarjem, vladalo je čitavim okolišem i s njega je pucao pogled daleko preko potoka i polja, preko brazda i jablanova do sela, gdje se poslije ponoći objesio „naš Rucner" i dalje do šumskoga kompleksa, gdje se dobrim dalekozorom jasno mogla razabrati razvaljena i pogorjela stanica i gdje su bili ukopani prvi zagorski postavi.

Ta kota tristotrinaest bila je za sveukupni razvoj odnosa od velike važnosti, neke vrsti ugaoni stožer, oko koga su se kretale sve kombinacije gospodina Rikarda Weiserheimba i barona von Frederiksa, njegova dvojnika na ruskoj strani, gentlemana sa srebrnim ostrugama, boljarskim naslovom iz petrovskoga vremena i visokim odlikovanjima. Taj baron von Frederiks bio je po Weisersheimbovom najdubljem stručnom uvjerenju glupan, diletant, neznalica i „pacer".

— Idijot! Da je onu svoju kazanjsku brigadu, što mu se jučer tu raskrvarila, bacio u liniju dvadeset i četiri sata prije, sve bi se bilo dogodilo obratno! Ali ovako! Pokazat ćemo mi tome „paceru" tko smo i što smo!

I tako je Rikard Weiserheimb Ritter von Reichlin-Meldegg und Hochenthurm, kao da igra šah s baronom von Frederiksom, svojim protivnikom s onu stranu fronte, prekrižio kotu tristotrinaest crvenom olovkom i preko nje povukao crtu svojih kombinacija, a to je za brigadu naših mučenika (koja se svježe izglačana i još magazinskim kamforom nasuta, utaborila iza maglenih šuma), značilo da će zagaziti u krv već slijedećega jutra, baš na samu božju nedjelju.

Potištenost je u ljudima rasla iz koraka na korak i svi su osjećali u utrobi kao neki kamen, koji sili čovjeka da stane, pa da se ljudski izmokri; svaki je čas po jedan istupio iz dvoreda, stao u grabu, pak onda potrčao da stigne na svoje mjesto i tako je od toga nervoznoga trčkaranja oprema na ljudima zveketala kao na teškim teretnim konjima okovana orma.

Prošli su pokraj razbitih municijskih kola, kraj kojih je ležao izuven mrtvac pokriven šatorskim listom, a obojci su mu bili prljavi i raskvašeni; jedna je čavka sjedila na boku, ali nije uzletila visoko i opet se grakćući glasno spustila u blato.

Šuma je postajala sve rjeđom i teren se široko modelovan spuštao do potoka, što je onuda vijugao duboko zarezan u blato, kao da je netko u onu gnjecavu i sivocrvenu ilovaču duboko za-

gnjurio nadnaravnim i nokatim palcem i razderao zemlju, te se zemlja cijedila gnojna i prljava kao stara rana. Vjetar je šuškao suhim lišćem, kada je pao prvi hitac.

Bila je pred time sablasna tišina, kakva uvijek obavija događaje; patrule, što su bile izaslane daleko pred četu, vratile su se natrag s viješću da su ruski postavi na rubu šume, a hitac je odjeknuo daleko preko parcela i polja. Ljudi, koji još nisu zamirisali baruta, uzdahnuli su duboko i nije im se to sve pričinilo tako strašnim! To je prasnulo kao da je negdje daleko pala jedna daska na drugu! To nije ništa!

U to je pao i drugi hitac.

Još dva.

Onda mir.

Ljudi su gazili preko jednog povaljenog krošnatog stabla svi prljavi i zamusani, pak je bljedilo obraza ljudskih izgledalo nadnaravnim. Svi su stupali plaho, te je tako glas gospodina desetnika Peseka u ovoj svečanoj tišini (kada je svako osjećao svoje srce u grlu), zvučao dvostruko surovije i strože.

— No! Kaj bu? Em niste balerine! Mulci prokleti! Trkom!

Strčali su se svi u koritu potočnom, što je bilo naplavljeno vodom do gležnja, i svrstavali se tamo; neki strani i nepoznati vojnici gacali su preko oranica, sve čas poskakujući a čas plazeći. Sve to izgledalo je smiješno i neshvatljivo u jedan mah. Gledao je Lovrek Štef te nepoznate i strane vojnike, kako se miču po brazdama, kao orači neki u daljini (a nisu orači i ne nose plugove nego puške) i gledao je mokru i tešku razvaljenu zemlju i tako se nagnuo da opipa rukom, kakva je to zemlja, jer mu je izgledalo kao da je orano duboko i ljudski i da bi zemlja mogla biti dobra. U onaj tren, kako se Lovrek Štef sagnuo i zahvatio ruku zemlje, zacvrkutao je jedan vrabac, a Trdak Vid, njegov drug iz sedmoga dvočlana, naslonio se o njega kao da mu je pozlilo.

U onom podmuklom miru zaregetao je daleko negdje na desnom krilu u šumi mašingever, pak se lomljava prelila po dolinama i talasala se sve dalje i dalje; u onom širokom talasanju jeke, muklo se javio top. Top je zagrmio kao da stoji negdje na pet koraka, glasno i duboko kao mužar pred crkvom na Uskrs. Javili se u taj isti tren topovi negdje daleko naprijed kao glasovi orgulja i nešto je preletilo preko jarka i potoka nad ljudima kao ptica.

— Previsoko, povikao je netko u čudu.

— Kuš!

Lovrek je čuo topove i bio se napeo sav od znatiželje hoće li i opet da opali, kada ga je Trdak Vid uhvatio grčevito, kao da se utapa. Lovrek je samo osjetio to, kako je Trdak Vid mekan, i nekamo puze k zemlji i krv mu lopti na usta i teče mu po rukama.

— Vid, Vid, za pet ran Kristušovih, Vid!

Vid Trdak nije odgovorio ni riječi. Bjelutak mu se očnih jabuka caklio modrikasto i krvava mu se pjena cijedila na zube; on je gutao neke gvalje i mljaskao čeljustima kao da preživa. Trdak je još čuo onoga vrapca i onaj poklič je čuo da je previsoko, kada mu se zamaglilo i on se sjetio, da je zaboravio reći onom gospodinu na Markovu trgu, da moli brzo uredovanje, a najposlije da to i nije zaboravio, onaj gospodin nema vremena, on puni Riz-Abadie cigarete — a Rucner je rekao da ničega nema — ničega nema.

Lovrek Štef se sagnuo do Vida Trdaka i htio je da ga pridigne i da učini nešto što bi bilo mudro i ljudski i na svome mjestu, samo nije nikako mogao da se dosjeti, gdje je zapravo njegov zavojni omot, gdje se ono izgubio taj prokleti paklić u torbi ili u telećaku? Nad jarugom je opet zasvirala jedna granata i ta je bila previsoka; a onda odmah još tri, sve tri visoko. Ljudi su stali da trče kao krave pred ognjem, nije se ništa razbiralo, samo vika suluda i zviždanje, te se Lovrek potpuno smeo i nije znao što da radi? Da trči za ljudima, da viče, da pusti Trdaka Vida ovdje u blatu, što, što?

— Mater ti ludu! Ustrijelit ću te kao psa! Marš!

Trgnuo se Lovrek kao od sna. Pred njega je stao desetnik Pesek i grozi mu se revolverom i viče iz svega glasa i kune; nigdje nema nikoga, svi su ljudi nekamo nestali pod zemlju, samo on tu stoji i Pesek s revolverom. Poslušno kao blažinče potrčao je Lovrek do jednoga panja i nije bio od toga panja ni tri koračaja, kada je negdje pokraj njega udarila granata i mlaz ga je zemlje bacio u potok. Jedva što se trgnuo od Trdaka i pao u vodu, okomiti je crni stup vode i blata poletio u vis desno i odmah isto takav crni stup zemlje lijevo i tako je zemlja počela da skače kao kapljice po mlakama za oluje: tu jedna i tamo druga, pa sve više i sve brže. Lovrek je osjećao mokro ruho i rubeninu kako mu se lijepi za kožu, a oči su mu bile poprskane sivom smjesom gnjile zelenkaste balave ma-

hovine i ruke krvave od Trdakove krvi. Na laktu ga je živo palilo, tamo se ogulio, i na koljenu (to nije ništa, mala ogrebotina), fiju, fiju, fiju, zviždale su oštre niti zrakom, kao na streljani kad su u zaklonu postavljali table, i debeli se komad obronka odvalio iznad njega mastan i težak, kao tijesto odrezano nožem. Čuli su se vodeni mjehurići kako klokoću u blatu.

Zviždaljke su resko pištale i pucalo se negdje naprijed u šipku i kupinama. Trubač je jedan četveronoške brzo kao majmun trčao po jarku, te je Lovrek htio da zaviče za trubačem, gdje je druga satnija, ali se u onoj ornjavi što je jecala nad šumom nije čula ni jedna riječ, samo su granate brundale kao berde. Tutnjava je rasla sve više i pokraj uha Lovrekova zviznulo je zvonko tane kao da je iglato. U isti mah se drugo zabolo pred njim u zemlju i razderalo je, a zemlja je zajauknula tromo i duboko, kao što jauču dotučena stvorenja. Čulo se kako se u šumi kala jedno deblo od krošnje do korjena. Lovrek je ležao na leđima u zavijutku potoka, gdje se napajalo blago i gdje je sve bilo izgaženo papcima i zasmrađeno kravljim kolačima. Htio je da se okrene, da se podvuče pod povaljeno brvno (bilo bi mu toplije), ali nije mogao da se makne od nekog neizrecivog umora, kakav nije osjećao ni onda, kada je mlatio žito u najvećoj kolovoznoj vrućini. Kao da mu je tijelo raskvašena vreća cementa, takvu je težinu osjetio u nogama, a oči su mu se sklapale; on je još samo toliko držao otvorene vjeđe, te mu se u zjenice nalijevala tanana vodoravna crta svijetla, te se kroz neku masnu koprenu kao kroz suze vidjele kapljice kiše, što su se po paučini sklizale sa lista na list. Lovrek Štef se jasno sjećao toga, kako ga je Trdak pritegnuo za remen i kako je posve mekan stao da bljuje krv i kako je Pesek zalajao na njega s revolverom u ruci, a sada su se sve te predodžbe uvlačile u nešto mekano kao zgažena puževa ticala i sve je izgledalo tako balavo i gnjecavo i hladno. Čudno je bilo Lovreku što se Pesek toliko izderao na njega i zagrozio mu se još revolverom, a sada leži eto do njegovih nogu, zelen, gluh, ne miče se, a bijeli oblačići šrapnelski lijeću mu nad glavom, kao sniježne grude. Zemlja se sipa kao da je neko lopatom baca i sav taj dim i to blato, sve je to tako gluhonijemo i tiho.

Loborec Štef bio je duboko zaokupljen svojom idejom, kako bi to bilo, da se je on zavukao u selu negdje u gnojnicu, kada se je

bila osula prva artiljerijska vatra; on je ostao ležati u jaruzi kao star i iskusan veteran, koji znade da je prvi princip uspješnog i mudrog ratovanja ostati ležati i zariti glavu u blato i žmiriti što dulje to bolje. Ostao je tako nepomičan i ukočen i kada se trgnuo, nije znao je li to bilo samo jedan hip ili strašno dugo; izgubio je svijest o vremenu i izgledalo mu je kao da se probudio od sna, a oko njega bili su sami Mađari i mađarski kleli i išli naprijed. Jedna se silna mađarska ljudeskara zaustavila nad njim i opalila ga nogom u trticu, pa je i on ustao i potrčao za Mađarima.

— Idu Mađari, ide i on! Svejedno! Mora se! Još ga ustrijele mađarske svinje kao psa! On je ostao, dok je mogao! Sada svejedno!

Ruski dvojnik gospodina potpukovnika Rikarda Weisersheimba, baron von Fredriks, „diletant", i „idijot", što je jučer tako lakoumno — upravo hazarderski — proigrao svoju kazansku brigadu, nije dao da mu otmu kotu tristatrinaest nikakvim protunavalnim trikovima. On je precizno predviđao taj udar i zato je još prošlu noć podupro čitav postav dvostrukim topničkim pričuvama i crvenom olovkom na karti privukao nekoliko čerkeskih transporta, što su putovali već tri nedjelje po blatnim stanicama ruskim, i tako izdao zapovijed da se fronta drži dok ovi transporti ne stignu.

Crni se zemljoskoci dizali od granata lijevo i desno. Loborec Štef ustrčao se kao izgubljeni mravac u tamnoj kolonadi crnih čađavih stupova dima i jama, te se zasopljen, usijan, bez daha, bacio u vatru omamljen, kao da ga je netko šakom udario po nosu. To je bila gruda zemlje.

Pušili su se masni crni oblaci dima, a iverje raskoljenih debla, šikarje trnovito i blatna zemlja, sve je to vrcalo nad glavama ljudskim. Loborec je osjetio kako ga nešto toplo poškropilo po licu, a kada je povukao prstom, da vidi što je to, bio mu je prst krvav kao da je zgnječio stjenicu. Ono je škropila krv.

Ljudi su vikali lijevo i desno, ali se nije razbirala ni jedna riječ, a grmljavina i iglate niti puščane tanadi mitraljeza i vatra, dim, jauk ranjenika, težak i opojan zadah baruta, sve se to uvlačilo u oči i uši, u pore i nerve, pak je Loborec od teške neke potrebe da se nekamo sakrije, kao kukac zario lice u zemlju i teško disao. S njega se pušila para kao s konja. Desno je netko jaukao i to jaukanje ispunjavalo je Loborca kobnom tjeskobom. Osula mu se po tijelu skerletna vatra, i on se kao svrabljivac stao grepsti po dla-

kavim prsima, po stegnima, po koljenu, te mu je došlo da se svuče gol, da se osovi, da pobjegne, da se pogrebe po tabanu što tako đavolski svrbi, da zaviče, da se razdere, ali se u to tik pred njime zabolo jedno tane i zviznulo nad njim. Loborca je u taj tren spopao osjećaj, da mu se to tane zabolo u oko i on je počeo da pipa svoju očnu jabučicu i začudio se da je ostala na svome mjestu netaknuta. Vjeđe treperile su nervozno od neprestanoga praskanja eksploziva, te u onoj kiši tanadi, što se sipala kao zrnje, nabubrjele su mu opne moždane i tako je sve u njemu tutnjalo kao da netko udara njegovom lubanjom o zid.

U jakoj vrućini, što mu je lizala iz utrobe od neobično silnog tlaka eksplozija, u apsolutnoj trenutačnoj tmini, zatisnuo je Loborec oči rukom i zgvrčio se u namjeri, da se još dublje zarije u zemlju, kada je sve planulo i on je dignut vatrometom zelenih iskara osjetio kako je izbačen, kako se preokrenuo nekoliko puta, kako je gologlav i sav zalijepljen od blata što mu plazi za vrat, te ga zalijeva teška i zagušljiva fosforna smola i sve ga golica u nosnicama i dušniku, da kihne. On bi bio kihnuo, ali se nije usudio ni trznuti i samo je slušao puške što su klopotale kao klopotci u vinogradu, na brzom vjetru.

Dugo je tako ostao nepomičan, a onda se ohrabrio i polako stao da pipa po sebi, je li još živ? Iskopao se tako iz zemlje, a pokraj njega ležala je nečija glava. To je bila glava iz jurišne kolone s kacigom, svezana remenom kao poštanski zamotak. Jedan je razbiti kundak zazvrndao visoko u dimu, a po brazdama povlačio se bijeli plin i sve je vonjalo po paljevini i po sirovom željezu, što je neprestano cvrčalo i gasilo se po mlakama, kao potkove u kovačnici.

Loborcu je palo na um, da bi bilo dobro da izdube tu svoju jamu, u koju ga je bacio valjda sam Sveti Rok, i tako je teškom mukom počeo da traži svoju lopatu, što mu je spuzla na leđa, i dugo se tako natezao i mučio s remenom lopate, a kada ju je konačno izvukao, nešto je zveknulo i lopata mu je u visokom luku izletila iz ruke.

— Odnijelo je, pomislio je on smotavši se u jami u klupko, kada je u slijedeći tren opet nešto zviznulo i Loborca zapeklo na glavi. Meso ga je žeglo, ogrebotina je krvarila i on je sav blatan i prljav takcao po glavi i čas glupo gledao u krvave prste, a čas se opet gladio po glavi i srce mu je kucalo živo i glasno. Pred njime

u rpi zemlje ležala je nečija kabanica, a jedno tane otkinulo je gumb te kabanice i gumb je zazvrndao kao prasence, kada se pastiri prasičkaju na livadi.

— To netko baš po meni strijelja, mater mu krvavu, domislio se Loborec i posegnuo za svojom puškom. Njegove puške nije bilo nigdje, ona je ostala u jarku i on je tu, zaklonjen nečijom lješinom, ležao bez puške, još uvijek u mislima, da bi bilo mnogo pametnije da je ostao u bistričkoj gnojnici, nego da se tu na oranici da zaklati na samu božju nedjelju. Do onoga časa on je još uvijek bio čovjek, koji je mutno osjećao da mu je učinjeno krivo i da bi bilo poštenije da se obori na one židove i peke, liferante i kaderaše švindlere; da uzme pušku i da počne strijeljati sve one lopove u pozadini od generala do bataljonskog šustera. Kao pitomo blašče on se je bojao te vatre, ali zarivši sada njušku pod zelenu kabanicu nepoznatog mađarskog mrtvaca, raskrvavljen i razdražen u dubokom osvjedočenju, da to netko upravo po njemu puca, on je pograbio pušku i stao da strijelja u magle, u blato, u kupine, u ništa!

— Komu je on što skrivio? Njemu su oteli njegov šestnedjeljni dopust i ženu su mu rođenu odbili od njega kundakom kod plota kasarnskoga! Razmrcvarili su ga, po špitalima su ga povlačili, ukrali su mu cipele, i sada još po njemu strijeljaju? Tko je ta svinja koja po njemu strijelja? Da vidimo Štefa Loborca, hoće li on dugo da trpi da baš svi po njem lupaju?

Tako je bjesnio Loborec Štef i puška mu je grmjela kao motor, cijev se dimila i drvo se zapalilo i fišeci su vrcali usijani iz magazina kao iz sljećkarnice, a na prstima Štefovim se pušili bijeli mjehuri od opeklina. On je putovao na parostroju bitke punim tempom.

Divizijski mrtvozornik Palčić, (u civilu đak i nervčik, koga svaka i najmanja sitnica životna guši u grkljanu i cakle mu se oči od neke neizrecive tuge), brojao je u pučkoj školi Bistrice Lesne mrtvace od prošloga dana sa kote tristatrinaest. Prvi bataljon zagorske pukovnije, koji je bio na lijevom krilu, stradao je najjače: sedamdeset i dvije smrtovnice ležale su od prvoga bataljona na stolu divizijskoga mrtvozornika đaka Palčića, koji je te mrtvačke papire ljuštio iz žutih metalnih korica i slagao materijal u spisove i skrižaljke divizijskih gubitaka. Od drugoga bataljona stradale su druga

i treća satnija. U drugome vodu druge satnije ostala su ležati sedmorica i to: desetnik Pesek Mato i šest domobrana.

Prvi je po redu bio domobran Križ Matija. Rođen, cijepljen, pao, ostalo iza njega u prilogu: dva pisma, dvadeset i četiri krune, džepni nož, jedno ogledalo.

Prvo pismo Križa Matije pisano teškom težačkom rukom bilo je od Katice Rodeš, a glasilo je ovako:

Daimadem poletna krilašca poletjela bina tvoje zamamne grudi da imadem oko sokolovo zavirila biu tvoja raskošna njedra da imadem gjengje oko vrata obavila bi njim tvoje srce samo da mi budeš ljepši i štomiliji i što draži. Eto tolikote ljubim a dačuustreba i život svojbi položila za tebe. A ipak kakoto razaberem iz tvojega pisma karaš me i napominješ dati vjerna nisam nebojse ti zame mili moj, ja jedino kroz tebe mogu postati blažena i zadovoljna i to opisati nemožem srce ću izvaditi i pred tebe postaviti dau njemu gledaš lik svoj i cjeli da se vidiš kakote ljubim.

Lajavi jeziki nemogu da miruju pa imene prem nevinu i nedužnu ogovaraju. To je meni moj očuh kriv koji bi htel da ja njegova postanem dokse moj Pepo iz Talije vrne doma. A ti uto neveruj. To je žalosno kad tvoja majka mene psujeju jer spavam pri očuhu a gde bi ak ne prinjem kad kod tebe nemrem, jer kaj Pepo veli ak se doma vrne jer je Štefek Francetić s Pepom u Taliji bil i Pepo je živ i zdrav Hvalen Isus i Marija doviđenja Katica Rodeš.

Drugo pismo domobrana Križa Matije nije bilo od Katice Rodeš, nego od Ljubice Jankićeve, po svemu sudeći još neudate djevojke.

Evo mili i ljubazni pozdrav od Ljubice Jankić. Faljen Isus i Marija Dragi Mato Zlato moje davam vam znati dasam vašu kartu primila na trećega na večer i bilo mi-je srce veselo kad sam dobila vašu kartu. Sad vam ovaj listak pišem jer mi srce neda mira dragi mato ljubav moja srce moje zlato moje ljubav moja tak je stalna kao sneba mjesečina sjajna. Milo moje uzmem olovku u desnicu ruku da napišem jedno pismo da mi dragi Skupa nismo. Sjajna zvijezda srca moga ljubim više neg i boga evo sad mi iz istoga sine sunce jarko i pozdravlja srce slatko.

Drago moje pišitemi od onoga lista što ste primili na Majku božju prosim pišitemi jestelivi zaistinu bolesnootrovni kak je meni

Kovačev Blaž rekel jer već tretji put pišem pa se bojim dastevi u gradu zdrugima u ljubavi Primite mili i ljubazni pozdrav od Ljubice Jankić.

Divizijski mrtvozornik đak Palčić zamislio se nad tim pismom Rodešove Katice što je eto došlo na njegov mrtvozornički stol i tako postalo svršetkom jedne ljubavne drame.

Katica Rodešova je sigurno pljunula u isušenu i prašnu tintarnicu i miješala po njoj okrenutim držalom kao da zafrig miješa u loncu, pa onda čitavu nedjelju poslijepodne prepisivala iz ljubavnoga listara neke Harambašićevsko-badalićijanske izraze, da bi na koncu u sve to licitarsko šarenilo uplela jednu malu istinu, gorku kao kap pelina.

Poznavao je đak Palčić taj način dopisivanja i načitao se on hiljada i hiljada takvih pisama, polijepljenih golišavim ružičastim anđelčićima i krvarećim srcima, pisanih uvijek jednom te istom rukom u dijagonali iz gornjega lijevoga kuta u donji desni; znao je đak Palčić već točno unaprijed kada će doći onaj stanoviti obrat iz slatkoga u gorko i sve mu je to izgledalo dosadno i žalosno.

Sjediti tu u praznoj školskoj sobi i čitati čitave noći kako Eva Katančecova šalje pokojnom domobranu Blažeku tri goluba. Prvi ti ljubav vodi, drugi ti nosi pošticu, a tretji nosi ružicu ja sam znala sve kaj je bilo v goricaj s Janicom Goričančevom i zakaj ti meni ne pišeš zbogom, i kako Pecakova Jaga piše hrvatskome kralju, da se smerno potpisana slobodna nalazi, da u svrhu podjele previšnje očinske milosti, nazočnu preponiznu molbu pokorno podastrijeti usudi.

Tu nazočnu preponiznu molbu Pecakove Jage kraljevske su oblasti uputile službenm putem vojnom nadležnom naslovu na tamošnju svrsishodnu preporuku, a nadležni naslov je tu molbu kratkim uredovanjem putem prijavka povratio moliteljici, (dotično njenu mužu domobranu Pecaku), uz pripomenu da se Njegovo Veličanstvo Hrvatski Kralj „nije udostojao smilovati i svoju previšnju očinsku milost pružiti dati nije blagoizvolio" i po tome se domobran Pecak Imbro ne će na grunt vratiti, kao što je to Jaga bila molila, čemu se silno nadala, i zato općinskom pisaru tustu gusku i dvadeset i sedam jaja poklonila.

Sve je propalo! I guska i dvadeset i sedam jaja i Jagičine nade i Imbro Pecak! Sve je to u onim metalnim Koricama smrtovnice, koje ljušti đak mrtvozornik Palčić, gdje stoji crno na bijelom zapisano, da je Imbro Pecak pao i da je cijepljen protiv kolere i tifusa, oženjen i rođen u selu Trnje Jezušovo općina svetojanska. I srebrna ura desetnika Peseka Mate je tu i pod njenim poklopcem izrezak iz kalendara „Šoštar", gdje stoji naštampano, da je tu srebrnu uru dobio gospodin Pesek Mato kao nagradu od Kalendarske uprave što je odgonetnuo u kalendaru „Šoštar" objavljeni rebus „Tko rano rani sam u jamu pada", a „Tko pod drugim jamu kopa dvije sreće grabi". Naljuštio se đak Palčić tih smrtovnica, načitao tih molbenica i jasno gleda on Blažekovu Maricu na smrtnoj postelji, kako joj kumovi pale samrtnu svijeću: djeca plaču, ona umire od sušice, a njezin Franjo leži eto ovdje na katedri pučke škole u Bistrici Lesnoj galicijskoj, sa ljubavna tri goluba Katančecove Eve. Prvi ti ljubav vodi drugi nosi pošticu a tretji nosi ružicu! A da se je Loborec Štef vratio k svojoj mladoj ženi, našao bi je gdje se je propila. Kravu, svinje, živad, pol rali livade, sve je to Loborčeva žena zapila kod Židova u ludoj nekoj zamisli, da je Štef mrtav i da se ne će više vratiti. I ormar i jastuke i plahte, sve je to ona propila i to jednu plahtu za četiri krune. Sve se to na domu Loborca Štefa srušilo, te da se on kojim slučajem vratio, bio bi našao svoju ženu pijanu gdje onesviještena leži u grabi i gdje se seoska dječurlija nabacuje na nju kamenjem. On bi je sigurno bio izmlatio do krvi, pak je tako bolje, da se uopće nije ni vratio. A otac domobrana Blažeka, koji je prebacio sedamdesetu te je slab i bolestan i nema nikoga tko bi ga oprao i nešto mu topla skuhao: konji su mu ćoravi, svinje uginule, tuča sve potukla, te on piše svome sinu, svojoj desnoj ruci, da se vrati na zemlju, da napiše molbenicu, da stane, da se prijavi, da ga puste kući, jer se to više izdržati ne da.

Padaju smrtovnice na stol divizijskoga mrtvozornika kao kiša, a sa smrtovnicama pisma i molbenice pokojnih domobrana i sve to đak Palčić čita, registrira i sve je to svršeno i svemu tomu nema više ni medicinskog ni pravnoga lijeka, ni utoka ni priziva.

Nije samo tu ostao Vid Trdak sa sedam svojih pajdaša iz drugoga voda druge satnije, sa svojom molbenicom, na koju je zaboravio napisati da moli brzo uredovanje; brigade i divizije mrtvaca

prošetale su se kroz ove skrižaljke i stupaju dalje u beskonačnost, nijeme, pognute, jadne, nevino osuđene na smrt.

Idu u četveroredovima, u gluhom topotu beskrajnih noćnih kolona, tucka im oprema, manliherice, lopate, noževi, čuje se kako izvlače bakandže iz blata, pak je divizijski mrtvozornik zastao na čas u zbrajanju, naćulio uši kao pas i zaustavio dah od stravične neke jasnoće.

Eto, vani stupaju zagorski rudari, što su čitav svoj život gutali čađu i smrad i otrovne plinove, ustali su iz jednoga groba, zapalili svoje uljanice i idu tiho u dvoredu u drugu jamu i u nepovrat. I vinogradari podravski i težaci stubički, unuci Matije Gubca, svi oni stupaju vani u tmini i svi će se oni vratiti natrag ovamo na njegov mrtvozornički stol. I on će čitati njihova ljubavna pisma, molbenice, gledati one strašne barbarske fotografije, listati dokumentima i nikada tome ne će biti kraja.

ULDERIKO DONADINI

ĐAVAO GOSPODINA ANDRIJE PETROVIĆA

Pijan od vrućine izgarao je žut, ljetni dan. Stara se ulica savinula, kuće nagnule, stakla u prozorima zapalila se. Sjene iznakažene, razvučene, lome se o zidove. Časovi puze. Zalijepili se. Listovi drhću neurastenično. Krovovi sklopljeni, kao krila velikih ptica, a kuglja na tornju zažarila se, kao žeženo zlato.

Na balkonu, u trećem katu svoje kuće, sjedio je gospodin Andrija Petrović, — zaobljenih oblika, kao da je čitav život misio i jeo purane, — i pušio spokojnu, papenhajmsku lulu. Kapljice puzale su mu po licu. Brkovi pokisli od znoja. Očale spuzle mu do pô nosa, samo palci vrtili su se zabrinuto jedan oko drugoga.

Sunce je posljednjom snagom palilo, pržilo, i gospodin Petrović ćutio je, kako je debeo, debeo, u neizvjesnost, činilo mu se, kao da mu otiče glava, vrije mozak, a nešto sitno, kao buha, bode ga baš na samom tjemenu.

No to što ga je bolo nije bilo ništa drugo, nego jedna grozna misao, misao, zbog koje je gospodin Petrović, koji nikad u svom tridesetgodišnjem braku nije mislio, počeo vrlo duboko misliti.

Zašto baš danas da se sjeća o njegovom zamišljenom životu — pio je danas kao obično — i o onom, što se uistinu dogodilo. Pa ipak!

Kakve su se zbilja divne misli vrzle onom suhom gimnazijalcu, kojemu su samo zbog najčišćih platonskih osjećaja ruke tako jako drhtale, i oči bile obavite zelenim kolobarima.

— To su ludorije, razmisli konačno gospodin Andrija Petrović, on, posjednik krsta za zasluge, trokatne kuće i ćelave glave, koju on tako brižno uvlači u toplu vunenu kapicu, kad se zemlja teškom gestom zaokrene u zagrljaj tupe noći ponoćnih udaranja, puna isparivanja mirisa žutih ruža, bajnih rezeda i obješenih čarapa, što ih debele majstorice, zbog svježeg zraka u kući, vješaju na svoje prozore, odakle se u paučinastom sjaju mjesečine upravo sablasne pričinjaju.

Gospodin Petrović stane protirati svoje male masne očice, no na užas opazi baš sebi nasuprot gospodina u crnom, blijeda umorna lica, sa rukama skrštenim na prsima, koji ga je neizrecivo prezirno promatrao.

On htjede ustati, pobjeći, ali onaj ga je svojim užasnim pogledom prikovao uz stolicu, tako, da se nije mogao ni maknuti.

— Dobar veče, gospodine Petroviću! krikne pojava, o kojoj gospodin Petrović sad više ni najmanje nije sumnjao da potiče iz pakla.

— Dopustit ćete, a odakle ako smijem pitati?

— Baš iz pakla.

Tu sine gospodinu Petroviću divna misao:

— O, dolje mora da je još veća vrućina, i kod toga mu se teška kaplja odroni niz lice.

— Dakako! tresao je đavo glavom. Gospodin Petrović htjede ustati i preporučiti se.

— Znate! Vrlo mi je milo, no . . .

— Ostanite još koji čas, ta mi imamo toliko divnih stvari, da progovorimo. Već ćete dospjeti. Je li da hoćete? No vidite da pogađam. Evo vidite, ja sam još prilično mlad, ali vi, vi, što imate za sobom čitav život, ta vi bi bar morali znati koješta zanimiva ispričati. Ili hoćete, da vam pomognem. Vi ste, je li, star. Glava se puši, jezik prepliće, a nikad baš niste bili previše govorljiv. Što tu ima? Ništa. Jednostavno, da ne može biti jednostavnije . . . Vi ste se zaljubili i vjenčali se. Pop vam je svezao ruke svojom blagomirišljivom štolom i citirajući svetoga Pavla, djecu, budućnost, otpustio vas od stola gospodnjeg još mirišljive po rakiji i tamjanu, a vi ste ga poslušali i živjeli u pitomom, za razliku od divljeg braka sveto u Gospodu.

— No je li da je tako bilo? smijao se je đavao.

Ta kako da zaboravimo, da ste vi bili činovnik, a kao takav i kao oženjen, nijeste više dospjeli da razmišljate i pjevate. Vitak, kao britva, drhtali ste od ponosa i klanjali se na sve strane, kad bi vas gospodin šef blagoizvolio pohoditi. Ta čast bi vas toliko smela, da mu nijeste znali naći ni kuda da sjedne.

I razvio bi se divan razgovor.

— Kako moj Andrija? pitala bi vaša gospođa, privinuta uz gospodina šefa . . . o . . . on je bio tako divan čovjek velikih brkova, gromka glasa i punokrvna smijeha.

— He! He! He! Posve je korektan. Posve! Ponosim se s njime, a vi ste se na to iz pristojnosti smijali, i tvrdili, da ste nevaljanac.

Ta divan ste bili, ne baš bog zna kako bistra glava, ali ljubezni prema gospodinu šefu, on tako ljubezan prema vašoj ženi i vi ste se pomalo pomicali. No! Je li, da je tako?

A jednog dana sve se je to poremetilo.

Jedan nesretni, mršavi pisar zaljubio se u vašu ženu, a kad ga je odbila, on ju je odao — nesretni pisar — odao, odao i razrušio svu vašu sreću. Zašto ju je odao? Ta vi biste tako lijepo živjeli. Pisar, žena. Žene! Žene! Pa još da vas vara s vašim šefom. Grozno.

Ostali ste zapanjeni, kao naglo utrnuta svijeća. Strašna čustva smotala su vaše divno, tanko tijelo.

Prevareni, jektičavi Ja koprcao se je pod silnim šakama smijeha, kao valjuškavi konjušar tužnog, blijedog viteza, i od silnih šaka posinjio je, kao čista srijeda, oslijepio na oba oka, a iz ustiju i cijeloga tijela stala mu je loptati zelena tekućina ljubomora. Bijedni Ja, izdišući zadnji plamičak duše, zakleo se je na vječnu i strašnu osvetu, osvetničkiju od Hamletove.

Na sve ste se spremili.

Slika: ulazite u sobu, a žena vaša sva zadahtana, zaparena vruća; grudi joj se još uvijek dižu, i ona nastoji da se nasmije, ali što, kad joj vaš strogi i neumoljivi pogled svu istinu govori, i gle, ona se baca na koljena, grli vam noge i zaklinje, ali vi se ne obazirete na ništa, nego vičete, kao trublja zadnjeg dana:

. . . ! ?

Vrata su cvilila.

Polagano, susprežući dah, unilazite. U kućnoj haljini, golih ruku, leži vaša gospođa, čita novine i gleda vas tako mirno, kao da pita: — O! Ljubezni! koji vas je vrag ovamo donio?

Što je to? Što sad? mislio je onaj mladi Andrija, znate gospodine Petroviću, i obuzelo ga je neko čuvstvo, kao da ga je netko izmlatio, kao da je pao odnekale iz oblaka, kroz dimnjak i vratašca od peći na sred sobe u neku nepoznatu kuću.

Kroz crvene zastore prolazilo je rumeno svijetlo, kao zloban posmijeh — bože moj — i da se je onaj divni mladić samo maknuo, sve bi prasnulo u smijeh i stoci, i stô, i divan, ormari bi se rastvorili, boce od pekmeza prevalile.

On se tiho privukao do prozora i gledao nekamo van, a po vratu kao da ga je netko draškao, kraj uha, kao da se netko smijao, pa čak i dolje s ulice plazilo mu je jedno dijete jezik.

— No što je? čuo se izazovan, drzovit glasić, — o bože, što da odgovori, — ovratnik mu se suzio za dva broja.

Kušao je, da nanovo podivlja, da se nanovo razdraži, ali neka sveta pospanost, sanljiva vrtoglavost, načinila mu iz svih misli kaos, iz tijela mu odlutao duh i bilo ga je dapače stid — o, ubogi mladi čovjek!

Ona je ležala na divanu i kao da je uviđala njegovu nepriliku, nije se htjela ni maknuti.

Mislila je:

— Ostat ću, makar do sjutra, preksjutra i on će me još moliti za oproštenje!

I doskora se je tako razljutila, da je na koncu i sama vjerovala, da je nevina.

Mislila je:

— Reci mi samo što! Kušaj viknuti.

Uh! Za vrat bi te!

Je li se sve tako dogodilo? Zar ne, da jest, gospodine Petroviću, pitao je vrag, ali on nije odgovarao, on je samo očajno spustio glavu i zamislio se duboko, duboko. Što se to danas svašta događalo, u ovoj staroj mirnoj ulici, u kojoj su inače živjele zlobne mačke i dobroćudni ljudi. Otkuda najednom to, da njega pravedna, ni kriva ni dužna čovjeka posjećuju vragovi? Zašto se to moralo survati na njegovu jadnu glavu? Odgovora nema, pobjeći se ne može, a onaj stoji i stoji, davi ga, tako nesmiljeno i krupne suze zališe dobroćudno lice gospodina Petrovića.

— Ta što ste tako sentimentalan? Gdje je ona vaša divna volja? Gdje je ona vaša divna ćud, koja vas je i onda spasila?

— Ja sam nevin, plakao je gospodin Petrović kao malo dijete. Ali sve to nije ništa pomagalo.

— Kako ste se samo divno utješili sa par aforizama proti ženi i svemu ženskom i živili mirno, sve idiličnije, patrijarhalnije. —

Kao svi, tako i ja! i plakali ste, kao svi ljudi i jeli i pili i spavali. A kad su misli dolijetale napili bi ste se, da zaboravite na udes gospodina Petrovića, kojemu su se sva djeca smijala i kažiprstom opisivala spirale po čelu. Postali ste dobričina, bonhomme ili ukratko glupan.

Balkon je bio sav opleten bršljanom, kroz lišće su već prosijevale zvijezde, a dolje niz ogradu spustio se divan, bijel cvijet.

— Pa ipak, ipak, sve se to dade popraviti, nastavi sotona vrlo nježnim glasom.

— Ne da, vrtio je glavom gospodin Petrović.

— Ah šta?! Sve se da . . . ja i znam kako . . .

— Ustanite malo, gospodine. Vidite li onaj cvijet?

Gospodin Petrović ustane teškom mukom.

— Vidim, vidim . . . mucao je pospano.

— Eto vidite! To je opasno — znam — ali ipak, kušajte ga dohvatiti . . .

— Gospodin Petrović gledao je dolje. Njemu se je već sad maglilo, a da se samo malo nagne, odletio bi.

— Eto! govorio je đavo. — Eto, sad bar jednom pokažite, da ste junak, da se ničega ne bojite. Ili, zar bi vi mogli ovako kukavno još živjeti . . . ?

Ma, da, da . . . ali ja ne znam . . . što će vam to . . .

— Što ludujete? Da hoću, za čas bih ga dohvatio, nego ne radi se o tom . . .

— Ne! Ne! Ne mogu . . . mucao je kroz plač gospodin Petrović.

— O! Mislite, da ću vas siliti? Kad ne možete, ne možete. Kukavica ste bili i kukavica ćete ostati. He! He! Što sam ja mogao tražiti od vas? Što me je na vama prevarilo, da sam u istinu mogao na ovakve stvari pomišljati. Te vaše tupe oči, ili crte tog lica, ili ta . . . fuj, fuj! Zbogom, Zbogom . . . moguće ćemo se još kada vidjeti.

— No! No! razvedri se najednom gospodin Petrović i lukavo se osmjehne. — Čekajte! Sve ćemo mi to . . . Ho! Ho! kako se samo prije nijesam sjetio . . . Znate . . . ja idem . . . pa ćemo s štapom . . .

Đavo se grohotom nasmije, upravo ga probije svojim oštrim pogledom, i još ga kvrcne po nosu.

— He! He! Gledaj ga... gledaj... kako je taj samo dosjetljiv... o... o... gospodine moj... No... valjda ipak niste takav. Da i padnete... što ne ćete, pali bi kao heroj! A što vas inače čeka? Zar vaši prijatelji? Zar vaša žena, mršava i okoštala, prema kojoj morate biti još ljubezan, grliti ju oko njezinog ptičjeg vrata, gledati njezine kokošje oči, i ljubiti njezine tanke, suhe usnice? Fuj! Fuj! Bar umrite — do vraga — kao estet! Ma na... na pogledajte... kako je samo blizu.. to i nije nikakova opasnost... ajde... ajde... brojiti ću: jedan... dva... još... još... tako... tako... tri-i-i-i...

Balkon je ostao pust. Već je bilo kasno u noć. Na stolcu stajale su naočari, novine i ugasli čik, a kad je gospođa Petrović došla na balkon, nije pomislila ništa drugo, nego da je gospodin Andrija Petrović, posjednik trokatne kuće, ćelave glave i krsta za zasluge, otišao u sobu, da uzme iz cedrove kutije još jednu izvrsnu cigaru, pa ga ona, valjda, u mračnom salonu nije ni opazila.

AUGUST CESAREC

HOBOTNICA

Gospodin Šmuc, direktor i najveći dioničar banke za promicanje... no, naravno, u prvom redu za promicanje većih dividenda... zavukao je svoju okruglu, loptastu glavu u crvenokožne naslage sala, s kojima mu je glava na vratu i zatiljku bila optočena kao vijencem crvenih, tek iskuhanih kobasica. Zavalio se u kožnat naslanjač pred pisaćim stolom u svojoj direktorskoj sobi, griskao zlatnim krivim zubalom poluizgorenu, ugasnulu havanu, pa se sa svojim malenim, metalno blistavim očicama, utonulima u gojazne, rumene obraze kao dva dugmića u madrac, smijuljio tako blaženo i zadovoljno, kao što se možda nije ni noćas u baru, u kome je jedna mala bestija od plesačice, u svom crvenom kostimu nalikujući na malenoga vatrenoga đavla, plesala i previjala upravo u njegovoj neposrednoj blizini i čak mu, za bocu šampanjca, dobacila pred svima gostima poljubac...

Sada, međutim, nije pred njime bila ta plesačica, njeni bijeli, mekani valjušci od udova u prozirnoj crvenoj svili. Na stolu pred njime, upravo u njegovim punašnim prstima bilo je nešto doduše također crveno, i pod tim crvenim bijelo, no bilo je to sve sasvim maleno, plosno, četverouglato. Bila je to uložna knjižica u crvenim koricama, koju je upravo za pola vrijednosti kupio od njena vlasnika, kome je trebalo novaca, a na tu uložnu knjižicu nije ih mogao dobiti od svoje banke.

Ha-ha-ha, za pola cijene! I koja je to po redu? Jedan, dva... — izbrojavao je gospodin Šmuc na prste... već deseta! No, pa što! I za njega je to riziko, ako novac izgubi vrijednost, tako je bar rekao prodavaču te knjižice. A inače? No, da, to će znati još samo kolega u prodavačevoj banci, s kojim se već o svemu dogovorio i koji će na kupljenu uložnu knjižicu podići ipak cio novac i onda dobitak sa samim gospodinom Šmucom, podijeliti po polovici! Dvadeset pet po sto dakle odmah čistih, ha-ha-ha; — riziko baš nije velik i gospodin Šmuc je imao razloga da se smijulji blaženo i zado-

voljno, smijehom zapravo, koji bi morala imati hobotnica, kad se, razigrana u svojoj pohoti, omota oko svoje uhvaćene žrtve.

No za čas već, pa se gotovo pravilan krug lica gospodina Šmuca otegnuo u elipsu; objesio se kao mješina krvi. Iz krojačkoga salona javila mu se telefonom jedinica kćerka, Lilči. Ona se naskoro trebala udati, partija je bila krasna, i u salonu je sebi upravo izabrala svadbenu haljinu, izabrala je tako, da se radi toga gospodin Šmuc upravo toliko promijenio u licu.

— Ali Lilči . . . — odgovarao je kćeri takovim basom, da su najniži titraji toga glasa, uostalom i hrapava od probdivene noći, zujali ovdje po cijeloj sobi — ja mislim, da je to ipak previše, trideset hiljada! . . . No da, istina, bruseljske čipke, agrafa s briljantom, to bi ti divno pristajalo . . . No Mautnerova Marta, kad se udavala, potrošila je za svadbenu haljinu samo pola te svote, pa je ipak bila vrlo šik! Hm, i ne bi moglo biti jeftinije? Ne? No ne ljuti se, Lilči, ja ću još promisliti, pa ako već mora biti . . . hm, pa dobro . . . A šta još? Bila si kod stolara Vikića? Zadovoljna si s meblom? Jest, istina, on je dobar majstor . . . Ali, kako si rekla? Još uvijek ne će biti gotov s meblom? Pa . . . pa ja sam mu dao već tolike predujmove! No čekaj, taj će od mene čuti . . . Jest, jest, ne brini! A glede haljine, samo izaberi onda nešto zbilja lijepo . . . No servus, servus, Lilči!

Gospodin je Šmuc zapalio ugasnulu havanu, crven krug, opet krug njegova lica izgubio se u talasima dima kao crvena željezničarska ploča u pari lokomotive. No misli su mu išle ravnim putem, po čvrsto usječenim tračnicama shvatanja, s kojim se on običavao snalaziti u sličnim situacijama, kada je jedan gubitak trebalo nadoknaditi novim dobitkom.

Trideset hiljada za kćerkinu svadbenu haljinu, to znači odmah izgubiti, što je jedva dobio s kupljenom uložnom knjižicom! Baš nekako toliko! Ali razumije se, Lilči se ne može udavati samo kakogod, prošla su vremena, kada se on sa svojom Rozom ženio u provincijskoj očevoj kući, koja je još sva smrdjela po starom željezu, kostima, prnjama. A Lilči ima toliko prijateljica, pred kojima se treba pokazati, a od kojih poneka, baš i ona Marta, Marta plemenita Mautner, gleda na nju s visoka . . . No trideset hiljada sad za svadbenu haljinu, onda još upravo toliko za mebl, i gdje je još toliko drugoga! Hm, to bi trebalo nečim nadoknaditi, a kako drukčije

nego da prišarafi kojega od tolikih dužnika . . . a od tih, još najbolje, tog stolara, koji je doista dobio od njega već tolike produjmove i zajmove, a nikako pa nikako ne svršava s meblom! Taj čovjek ima kuću, pa da je spasi od dražbe, smoći će novac iz oka iz boka, ili ako ga i ne smogne, a kako bi mu to danas moglo i uspjeti, zar bi bilo loše, da on sam, gospodin Šmuc, na dražbi kupi tu kuću i onda je još bolje preproda? Samo . . . No šta, samo? Taj stolar mu u tom slučaju baš ne će da dogotovi mebl? No u tom pogledu ga on već davno drži u šahu s ugovorenim penalom! A inače, inače . . . čovjek je primitivan, naivan, toliko mu je već do danas, pogotovu što se tiče kamata, uspjelo s njime, otpor će tu biti najslabiji, uspjeh siguran!

Gospodin je Šmuc odložio havanu u kositrenu pepeljaru, lice mu je izašlo iz dima kao crveno sunce iz oblaka. No teško i mračno bilo je sad to sunce, kao prevučeno pomrčinom, težak i mračan sjaj njegovih metalnih zjenica. Da su te zjenice bile veće, bile bi kao metalni kotači lokomotive, koji svojom težinom i oštrinom zadaju smrt svemu, što se nađe ispod njih. U fotelj se zavalila samo gomila mesa, no kraj svega njena ljudskog obličja odavala je nešto sablasno, kao lokomotiva kad juri u noći, a crvena njena svjetiljka sprijeda podsjeća na krv, s kojom ta lokomotiva bez mogućnosti neke sućuti može da svaki čas zamasti prugu ispod sebe.

Tri dana poslije javio se u istoj direktorskoj sobi čovjek srednjih godina, s čudnovatim protivuriječjem između tjelesne snage, koju je predstavljao i zabune, uzbuđenja, koje se odražavalo u njegovu licu, — u licu doista nešto primitivnom, s naivnim, dobroćudnim izrazom velikoga djeteta. U ruci, u šapetini, da bi njome mogao pokriti gotovo cijelu knjigu, koju je direktor Šmuc imao upravo pred sobom, imao je pismo i pokazivao ga Šmucu.

— Gospodine direktore, ja sam to dobio jučer, i mislim . . . mislim, da je to zabuna . . .

Gospodin je Šmuc skinuo naočare, koje su mu već spuznule na vrh nosa, proruljio je oči, gledao posjetnika samo kroz tanku rešku vjeđa.

— Kakova zabuna, šta se to dogodilo, gospodin Vikić? Ah, vaš otkaz zajma! No nažalost, protiv moje najbolje volje, tu se nije dalo drugo učiniti! Pa niste vi sam, morali smo otkazati zajam bar

još desetorici drugih dužnika! Banka se, kao i sve banke, kako znate, nalazi u krizi, nema novaca, moramo ga negdje naći! I baš što se vas tiče, ja sam se protivio u direkciji. No vi znate, da tu nisam sam, sve je bilo uzalud, gospoda su imala većinu . . .

Čovjek nazvan gospodinom Vikićem, vrtio je već u obadvjema rukama pismo, vrtjele su mu se sigurno u glavi i misli, očito se jedva snalazio.

— Pa . . . pa gospodine direktore, otkaz glasi na mjesec dana, a gdje ću ja kroz to vrijeme i u takovo vrijeme smoći novac? Preostalo bi mi jedino da prodam kuću, koju i onako još nisam isplatio . . . i sa ženom i troje djece da ostanem bez krova! Ja Vas molim, to više, što ste mi vi sami u svoje vrijeme ponudili zajam, a ja još i nisam došao do svote, koju ste mi nudili . . . Molim vas . . . da se uživite u moj položaj, ja kod kuće imam pakao, žena mi plače cio dan, napada mene kao da sam ja tu što kriv . . .

— No zašto biste vi bili kriv? — pustivši ga dotad govoriti rastvorio je gospodni Šmuc vjeđe, gledao ga čak nekako sažalno. — Gospodin Vikić, istina je, da sam vam nekada sam ponudio zajam, jer vas znam kao poštena čovjeka. No vremena su se odonda strašno promijenila, vi ste pametan čovjek, pa vam ne trebam mnogo govoriti! I zato vrlo žalim, što ne možemo povući otkaz! Nego, molim ja vas, šta je zapravo s tim meblom na kom već tako dugo radite? Ja sam vam već dao tolike predujmove . . .

Stolar Vikić gurao je pismo u široki džep svoga kaputa, drugom rukom otro znoj sa čela.

— Ja radim, gospodine direktore, koliko mogu, vi znate, da ja radim i sam! I već bi odavno bilo gotovo, no opet mi fali novac za materijal! . . .

Direktor Šmuc se tobože silno iznenadio.

— Pa čovječe, kuda vi mećete toliki novac? Osim predujmova, ja sam vam već dao tolike zajmove . . .

Stolar Vikić se očito ponešto ohrabrio, prekinuo ga.

— Zajmove! No vi znate, gospodine direktore, da je bar polovica od tih zajmova otišla na kamate! I to je upravo ono . . . — zašto ja sa svojom ženom imam kod kuće tolikih neprilika! U obračunu, koji ste mi vi poslali s otkazom, nigdje nisu izričito spomenuti kamati! Oni kao da su navedeni pod rubrikom „isplate", toliko razumijem, no . . .

Tu je prekinuo njega direktor Šmuc. S nabranim obrvama, odlučno:

— Pa vi znate, da mnoge kamate vi niste sami platili nego tako, da vam je banka prosto povisivala dug, mi smo vam ih plaćali! Kako dakle nego da dođu pod rubriku „isplate"?

— Jest, ali ipak bi kamati morali biti naznačeni posebno! A žena veli, da nisu samo stoga, što ste vi u stvari zaračunali 32% kamata mjesto ugovorom određenih 12! Osim toga, vi se sjećate da sam vam ja od svoje mušterije Šljivarića donio ovamo mjenice, koje je taj Šljivarić u cijelom iznosu od 7000 dinara iskupio, a vi ste mi u dobro upisali smo tri hiljade! Poradi svega toga, gospodine direktore, ako već ne može biti drukčije, ja vas molim, da mi snizite dug prema ugovorenim kamatama, i uz priznanje cijele svote iskupljenih mjenica . . .

Direktor Šmuc se digao kao da stojeći kani jače naglasiti svoje riječi. No u to je netko zakucao na vratima, i u sobu je ušla malena zgurena figura, s izmrežanim sivim licem, kao da mu ga je cijelo prekrila paučina.

— Gospodine direktore . . . — čuo se glas iz te paučine istom kad ju je, s pitanjem šta želi, potresao direktorov bas — upravo mi je telefonirao naš pravni zastupnik, da mu je uspjelo zaplijeniti svu zalihu macedonskih sagova našeg dužnika Omerdžića . . . I sad molim, kuda da dam otpremiti te sagove? Ima ih neko sedam svežanja . . .

Dubokim karminom direktorova lica prošao je osmijeh, kakav bi morala imati hobotnica . . .

— Dakle uspjelo je konačno ipak . . . bar nešto dobiti od toga magarca! No spremite sagove privremeno u svojoj sobi uza zid, dok ne nađemo podesna kupca! A i dobro da ste došli, Pintar! Imam s vama vrlo važan razgovor! No samo da riješimo s gospodinom Vikićem! Gospodin Vikić — prišao je ovome bliže — tu vam je moj tajnik, vi ga znate, i on je svjedok, da vi dosada sami nikada niste prigovarali nekoj prevelikoj visini kamata, čak mi zahvaljivali, da vam idem toliko na ruku! A ako vam je banka plaćala kamate, sigurno to nije mogla radi vaših lijepih očiju nego je i na to morala nešto dobiti! Tako se svuda radi, pitajte gospodina Pintara . . .

— Dakako gospodine dir . . . gospodine Višnjiću!

— Dakako, nego kako drukčije. A što se tiče Šljivarićevih mjenica i našega obračuna o njima, to možemo pogledati u knjige, ja se toga pravo ne sjećam! Samo drugi put, gospodine Vikiću, ja sad nemam vremena! I molim vas, ja vas posljednji put opominjem radi mebla, vi znate da ste vezani penalom! I sada zbogom, ja zbilja imam posla!

On je Vikiću pružao ruku, a ovaj je stajao zbunjen, i tjelesno kao slomljen unatoč sve svoje tjelesne snage.

— Prigovarao nisam, to priznajem. Bio sam za to previše u stisci. No ja vam ne bih, gospodine direktore, želio, da kod kuće morate slušati takav plač i vidjeti utučenost kao što to moram ja . . . I najmanje dijete kao da razumije naš strašni položaj, tužno je . . .

— Ali, gospodin Vikić — sasvim mu se približio direktor Šmuc, dotaknuvši ga gotovo trbuhom i prijateljski ga potapšao po plećima — pa nemojte zato izgubiti glavu! I ako mislite, da bih vam u tome mogao što pomoći, pošaljite koji dan svoju gospođu k meni, ja ću joj sve objasniti! Ja ne bih htio biti razlogom vašega bračnoga razdora, vi to sa svojim poštenjem niste zavrijedili! No sad zbogom, i budite pametni, vremena su takva, da nikome nije lako!

I kao mrtvu uzevši Vikićevu ruku, ruku svoje žrtve, da se s njome rukuje, okrenuo se spram svoga tajnika, počeo i nastavio s njime nešto poslovno razgovarati kao da stolara Vikića i nije bilo više u sobi.

Žena stolara Vikića došla je zajedno s ovim direktoru Šmucu. On ju je pozvao, pa se odazvala, s tihom nadom, da će spram nje, žene, direktor Šmuc biti susretljiviji nego spram njena muža. U prvi mah mogla se ta nada njezina činiti i opravdanom. Šmuc je toga dana imao razloga da bude dobre volje, upravo mu je kolega iz banke, u kojoj je trebala biti iskupljena nedavno uz pola cijene kupljena uložna knjižica, poslao njegov isplaćen iznos i pripadni dobitak. Osim toga on je od jučer, povodom mogućnosti da kupi jednu drugu uložnu knjižicu, s prevelikim međutim ulogom da bi je mogao iskupiti u koleginoj banci, a ona i nije glasila na tu banku, imao izvjesnu osnovu baš u vezi s Vikićem i njegovom ženom. Sa ženom pogotovu, ako mu je dotad sve onako dobro uspijevalo s njenim mužem, muškarcem, kako mu ne će istom s jednom ženom!

To je od početka i bio njegov tajni motiv, radi kojega ju je pozvao k sebi. Inače veliki prijatelj lijepih ženskih tjelesa, gospodin direktor Šmuc nije imao visok sud o njihovu mozgu.

Iz svih tih razloga, on je gospođu Vikić primio kavalirski, poljubio joj čak ruku, ponudio joj da sjedne, sam joj primaknuo naslanjač.

No ako se po tom njegovom prijemu prevarila u svojoj porasloj nadi gospođa Vikić, prevario se i on u svojoj osnovi s njome i njenim mužem. Ta osnova, poslije kratkoga, slatko i umirljivo izgovorenoga njegova uvoda, bila je u tom, da im je on našao kupca za kuću uz, za današnje prilike, vrlo povoljne uvjete. Od kupca su imali dobiti uložnu knjižicu, koja je glasila na mnogo veći iznos nego što je sigurno vrijedila kuća, a osim toga, kupac je imao raspoloživoga novca, koji bi im također dao, a od kojega bi oni mogli namiriti i svoj dug u banci, i još jednom toliko bi im preostalo . . Uvjeti doista takvi, da bi bilo ludo ne prihvatiti ih; konačno kriza će jednom proći, njima će ostati uložna knjižica, moći će da sebi sagrade novu kuću!

Takva je bila osnova i udica gospodina Šmuca; lovina na tu udicu ne bi za nj, naravno, bila loša, samo što gospođa Vikić, pogotovu ona, nije htjela da zagrize u tu udicu. Uopće je to bila sasvim drukčija žena nego što je očekivao direktor Šmuc. Plakala je doduše i ovdje, no unatoč svim svojim suzama oprla se živo i odlučno. Zato ona nije došla ovamo, da čuje i ovdje, od gospodina Šmuca, prijedloge o prodaji kuće; dosta joj je, što s time svaki čas navaljuje na nju kod kuće i njen muž! I pogotovu takav sad prijedlog ne može ona prihvatiti! Ako je tako sigurno, da bi ona sa svojim mužem jednom za dobivenu uložnu knjižicu mogla graditi drugu kuću, zašto onda ne čeka na to njen vlasnik, vlasnik te uložne knjižice? Prištedio bi sebi i gotovinu, koju nuđa . . . Nego, radi toga je ona došla, da gospodinu direktoru kaže, kako to nimalo nije u redu, da se u tako teškim prilikama malim ljudima, kao što su ona i njen muž, otkazuje zajam i guraju se u propast. Taj otkaz bi trebalo povući, jest, i ona ga moli za to. Moli ga u ime svoje djece . . . i gospodin Šmuc ima kćerku, pa kako bi njemu bilo, kad bi mu kćerka jednom morala ostati bez svega? No to baš nikako nije moguće? Baš nikako? Onda . . . onda . . . ona je govorila o cijelom tom slučaju s pametnim ljudima, pokazala im obračun, koji je dobio njen

muž s otkazom zajma, i svi su jednoga istoga mišljenja, da kamati moraju izričito biti navedeni, i ni u kome slučaju, pa makar ih nekada, pogriješivši, i priznao njen muž, ne smiju biti tako visoki... Kako je to sve nesolidno, vidi se najbolje po onom obračunu u stvari Šljivarićevih mjenica! Pa ako zbilja gospodin direktor ne će da to uvidi i ostaje pri svome otkazu, onda njoj i njenu mužu ne će preostati drugo nego da potraže zaštitu suda! Jest, i u novine će sve dati, jer to je lihva, ništa drugo nego nečuvena lihva!

U svom uzbuđenju, izazvanome Šmucovom nepopustljivošću i njegovom stvarno i sada, kad ju je izravno čula, neuvjerljivom obranom, ona je svakako prevršila mjeru, koju bi mogao podnijeti makar i takav direktor banke, kakav je bio gospodin Šmuc. Ne otrpjevši već tako lako, što mu nije upalila osnova s uložnom knjižicom, on se promijenio u sasvim drugoga čovjeka od onoga, koji je toj ženi poljubio ruku, primaknuo joj naslanjač. Lice mu se objesilo kao mješina krvi, krivo zubalo, inače ponešto već pokvareno, stalo mu poskakivati u ustima, oči dobile oštar sjaj metalnih kotača lokomotive, koji gaze sve ispod sebe... Razderao se: šta gospođa misli, s kime ona govori? I njega se ništa ne tiču nekakvi pametni ljudi, s kojima je ona govorila! Ti isto toliko o svemu razumiju, koliko i ona sama! Pa iznošenja u javnost, pred sud! Neka samo pokuša s time! Vidjet će se, tko će izvući kraći kraj! No i dosta je njemu svega toga, on nema šta više s njima razgovarati! Ono o Šljivarićevim mjenicama bit će ispravljeno, inače on ostaje kod otkaza i potpune potražnje duga, koji im je naznačio. I htio im je još dobro, ponudivši im pomoć s povoljnom prodajom kuće, kad to oni nisu htjeli, neka posljedice pripišu sami sebi! Zbogom!

I ostavio ih je u sobi same, zalupio za sobom vrata i, čas još, pa se u sobi našao njegov tajnik, paučinasti gospodin Pintar, moleći ih, da napuste prostorije banke...

Tako je završila pohoda žene stolara Vikića kod gospodina direktora Šmuca. I za nju i za njena muža nastavili su se teški, još teži dani, brige, noći bez sna. Sve bliži rok, kad su morali ili isplatiti dug ili ostati bez krova nad glavom, stajao je pred njima sablastan kao ponor, za koji su znali, da ga ne će moći zaobići nego da ravno srljaju u nj... I jesu li doista šta drugo mogli? Možda da zbilja iznesu stvar pred javnost? Vikić je pokušao nešto slično, no namjerio se baš na novine, u kojima je neke akcije imao i Šmuc...

Možda pred sud da idu? Vikić otprije već nije imao s time najboljih iskustava, i dobivene parnice znale su ga stajati... Zapravo pak, tvrdokornost i nepopustljivost Šmucova dosta je i njega i njegovu ženu opsjenila, zastrašila i bojali su se šta poduzeti. Neizbježno su dakle morali u ponor; bili su kao povezani na pruzi, da naskoro budu pregaženi od lokomotive, — one iz kožana naslanjača jedne direktorske sobe...

Međutim, što se sigurno događa vrlo, vrlo rijetkima od sličnih stradalnika i žrtvi, dogodilo se, još u posljednji čas, njima. Gospođa Vikić bavila se i sama kao modistica zanatom i jedna dobra i stara njena mušterija, kad je čula za njene neprilike, ponudila joj je novac, uz uvjet, da razmjerno prema vrijednosti kuće postane i ona suvlasnicom. Tako se i ona željela osigurati od onoga bauka, koji je obilazio zemljom, a zvao se inflacija...

I Vikić i Vikićka prihvatili su, razumije se, tu ponudu objeručke, drugo šta nisu mogli. Još dva dana su imali vremena da isplate Šmuca i dan prije toga pošli su zajedno s gospođom, svojim deus ex machina, k advokatu da naprave ugovor o međusobnoj pogodbi. I ugovor je bio već gotov, trebao je još samo novac, koji je gospođa mogla uručiti tek uvečer, kad joj se kući imao vratiti muž. No kad je već bio ovdje kod advokata, stolar Vikić želio je da iskoristi, da od njega dobije možda i koji savjet i pomoć... Kakogod bilo da bilo, njega je još uvijek mučila misao da mora platiti gotovo trostruke kamate od ugovorenih. Ispričao je dakle advokatu sve, cio postupak Šmucov, pitao ga, ne bi li bilo ipak pametno, da Šmucu i sutra isplati dug, samo prema ugovorenim kamatama, a za ostalo da povede s njime proces?

Advokat je bio mlad, lijep čovjek, brižno izbrijana i neprestano nasmijana lica, nasmijana još i u času kad se, saslušavši Vikića, skandalizirao. No da li bi bilo pametno voditi sa Šmucom proces radi previsokih kamata? Jest, to je doista lihva, skandalozna lihva, kao što je skandalozna i cijela Šmucova banka, zna on to, čuo je... Ali proces s njime, hm, on ga sam ne bi nikad htio voditi, zastupati protiv Šmuca ne bi htio ni najgorega neprijatelja, jer Šmuc je kadar krivotvoriti i same knjige, da dokaže, kako je u pravu... Nego nešto drugo je moguće, ako baš gospodin Vikić hoće, — a Vikić je u svom pričanju zaželio — on može sutra s njime do Šmuca, pripomoći mu, u slučaju da Šmuc ostane možda ipak pri onakovom

obračunu o isplaćenim Šljivarićevim mjenicama. Da, i sam može odmah telefonirati Šmucu . . . I učinio je tako: nazvao Šmuca, najavio mu, da će sutra s Vikićem doći radi isplate duga. Odgovor je međutim bio takav, da je stolar Vikić, razumjevši ga, skočio usplahiren i zapaljen sa stolice kao s električne stolice iskra.

— Kako? Prekasno? On već da protestira? Pa ja imam po zakonu još tri dana vremena, poslije otkaznog roka . . .

No nije bilo razloga daljem uzrujavanju, bar strahu, kojega je također bilo. Advokatu je na lijep, opet nasmijan način uspjelo od gospodina Šmuca izmoliti, da sutra ujutro ne povede nikakav protestni postupak nego njega i Vikićeve primi u svojoj banci . . .

Ipak ne bez bojazni, i s malo dobrih slutnja, pošli su sutra Vikić i njegova žena u Šmucovu banku. Tu su već našli svoga advokata, u nekom povjerljivom razgovoru, nad nekim njima nepoznatim aktima. No naglo je on prekinuo s time, priskočio k njima, da se pozdravi. Nepomičan, samo skrstivši ruke na prsima, gledao ih je, mjerio kroz oblak upravo ispuhnutoga dima cigare gospodin Šmuc. Sablasna crvena svjetiljka lokomotive, koja se zavila u paru . . .

Stolar Vikić ga je pozdravio, prišao k njemu da se rukuje, no krst debelih ruku na prsima kao da se još jače povukao natrag. Vikić mu je rekao, zašto je došao, izvukao iz džepa paket s novcem; crveni krug lica se uskomešao kao kolobar u vodi, cijela gomila mesa se tek sad maknula, prgavo, žustro, i prošla naglo mimo Vikića, mimo njegove još većma zabezeknute žene. I bas je zagruvao sobom:

— Ništa! Ja s vama na ovaj način nemam više ništa! Ja ću protestirati! Pokazat ću ja vama.

Stolar Vikić je razmotao paket, tražio zbunjenim pogledom pomoć advokatovu.

— Ali, gospodin direktor! Pa danas je prvi dan . . . ja bih po zakonu imao pravo na još tri dana . . . I vi ste gospodinu doktoru jučer rekli . . .

Advokat, neizbježno nasmijan, kao da mu je sam đavao uklesao u lice dužnost da se smije još i u času smrti, uskočio je plemenito između kotača lokomotive i žrtve na pruzi, rekao sladunjavo:

— Gospodin Vikić ima u ovom slučaju doista pravo, gospodine direktore . . . Ja vas molim . . .

Zalivena već suzama, sva drhćući u tijelu, drhtavo je dobacila gospođa Vikić:

— Pa šta to znači? Jesmo li mi hajduci, koji smo ovamo došli tražiti milost? Pošteno smo donijeli novac na vrijeme . . .

Kao pomaman, lakoćom, koja se ne bi mogla očekivati od možda dvije cente njegove težine, ushodao se gospodin Šmuc ovamo onamo sobom, stao, upravo kao zvijer usplahiren iskoračio pred gospođu Vikić:

— Vama ću ja pokazati! Vašega muža mi je žao, ali vas ne! Vi ste meni govorili o lihvi, prijetili se javnošću i sudom. I znam ja, i htjeli ste me dati u novine, vaš muž, sigurno ste ga vi nahuckali! A sad ja tjeram na sud! Ja ću vas uništiti, razumijete li, uništit ću vas!

Napadaj je bio tako surov, smionost prijetnje od toga čovjeka, koji bi, po dubokom uvjerenju gospođe Vikić, morao sam na optuženičku klupu, bila je tako neočekivana, omamljiva, da je ona ostala otvorenih usta, kao nijema. Samo su joj još jače briznule suze, još jače zadrhtalo tijelo, oči se iskretale kao u traženju nekoga oslona da ne padne.

Advokat je međutim uzeo iz ruku Vikićevih paket, gurnuo ga laktom da njemu prepusti riječ. Rasipao je snop hiljadarki po stolu, obratio se direktoru:

— Dakle, kako vidite, novac je ovdje i gospodin direktor će, nadam se, uvidjeti . . .

Nije ništa rekao dalje, samo je šuškao po stolu s hiljadarkama, prepustio očito, da od riječi više djeluje njihova šuškava, zavodljiva pjesma. I zlatno tele, koje je kraljevalo u ovoj sobi, doista kao da je prisluhnulo, povelo se za šušnjem tog lijepoga, slikovitoga lišća . . . Rogobatan još uvijek, muvajući se sobom uz lomatanje ruku kao kakva glomazna barka, koju netko zaveslajima vesala nikako nije mogao s nemirnih talasa izvesti na mirniju pučinu, gospodin Šmuc je bacio postran pogled na hiljadarke, ustao je, naglo prišao bliže, prešao preko hiljadarki prstima s gestom kao da prelazi u jednom ćurliku preko mekanih, prijatnih tipaka.

— Koliko je toga? Toliko . . .? No . . . — oduhnuo je, pogledao svoj naslanjač, koji je bio upravo do njega, pogledao i Vikićeve, s teškim, zakrvavljenim pogledom. — Ako popuštam, imate zahvaliti samo gospodinu doktoru!

I spustio se, utonuo u naslanjač, metao na nos naočari. Od zakrvavljenih očiju kao da mu je i u staklima bio krvav odsjev. Posao je započeo, svi su sjeli, — gospođa Vikić već prije, stolac joj je primaknuo muž. Soba kao da je postala školski razred pod satom matematike, čule su se brojke, brojke; mjesto crne ploče služio je arak papira s teškom mesnatom rukom direktora Šmuca na njemu . . . I sve manje su krvavi, sve metalniji bili prosjevi očiju u staklima naočara. Krug lica se staložavao, dobivao svoj obični izraz, u nj se vraćao i smijuljak; hobotnica se našla na svom poslu . . . I posao je bio nesumnjivo dobar: Vikićevi su vraćali cio dug osim one razlike, koja se zabunom — to je sad Šmuc naročito naglasio pred advokatom — potkrala u obračun o Šljivarićevim mjenicama; a odbiti se imala još jedino i svota, koju je Vikić od Šmuca imao još dobiti za pokućtvo.

Samo pokućtvo još uvijek nije bilo gotovo! Nesretna Lilči nije mogla to dočekati i udala se ovih dana; — ah zbilja je bila krasna u svojoj svadbenoj haljini od bruseljskih čipaka i s briljantnom agrafom na prsima; kako ju je samo zavidno gledala u crkvi Marta plemenita Mautner! I doduše, sad je ona još na svadbenom putovanju i lukavki maloj zapravo je dobro došlo, da pokućtvo još nije bilo sasvim gotovo, bar je to sigurnije i na oduže vrijeme mogla na to putovanje! No koliko ga je opet samo to stajalo. Izdatak se pak treba uvijek pokrivati s nekim dobitkom, to je pravilo; — i tako, gospodin je Šmuc skinuo naočari, stisnuo vjeđe i gledao u Vikićeve samo na usku rešku, pa uzdahnuo:

— Ali ja ću vam, nažalost, morati da zaračunam penale, gospodin Vikić! Ja sam imao strašnih neprilika sa kćerkom, vi to i sami znate, bila je kod vas!

— Ali gospodine direktore! — problijedio je Vikić. — Vi znate, zašto nisam mogao svršiti pokućtvo! Da sam imao novaca, da ste mi ga onda dali, vi se sjećate . . . no vi onda kao da to niste čuli . . . A uostalom, ja još imam da obavim samo neke malenkosti i od novaca, koje sam dobio da vas isplatim, zadržao sam nešto, tako da ću vam već sutra prekosutra predati sav namještaj. Ja vas dakle molim, pravo reći, ja zbilja nisam nikad računao, kad sam potpisivao ugovor i stavku o tom penalu, da će do toga doći . . . A sad sam vam ja isplatio sve, pa bi bilo lijepo i od vas . . . nije li tako, gospodine doktore? — obratio se on opet za pomoć advokatu.

Đavo u advokatovu licu osmjehivao se spram gospodina Šmuca, rekao obazrivo:

— Pa ako je ikako moguće, gospodine direktore . . . koliko sam čuo, vi ste inače vrlo zadovoljni s izradbom . . .

Gospodin je Šmuc rastvorio kapke, piljio preda se metalnim svojim zjenicama, pa izmijenio neki naročit pogled s advokatom. Pred sobom je vidio i suze, opet suze u očima gospođe Vikić. No to je bilo najmanje, upravo ništa . . . Nešto drugo je na nj djelovalo, odnekuda drugud došla promjena . . . Taj advokat, s kojim je tu sad izmijenio zbilja naročit pogled, bio je do nedavna, dok je još odvjetnikovao u zajednici s jednim kompanjonom, njegov pravni zastupnik. I bilo je još kojekakovih neriješenih stvari, za koje je on njega još mogao trebati; a sa druge strane, advokat mu je zapravo prije dolaska Vikićevih saopćio, kako su ti kanili s njime radi kamata voditi proces, a on im to izbio iz glave . . . Trebalo se dakle malo revanširati, podići pred Vikićevima njegov ugled, omogućiti mu i veći honorar, a i sebe za sve eventualnosti pokazati pred Vikićevima u ljepšem svijetlu. I još je bio jedan razlog, pa ga je i izrekao raširivši ruke kao veliki svećenik na oproštaj grijeha:

— No, samo vama za volju, gospodine doktore . . . A vi ćete mi, gospodin Vikić, učiniti tu protuuslugu, da samo malo popravite neke moje stvari. Jedan kredenc mi je, na primjer, nešto raskliman. Pa ćemo onda, što se tiče penala, spužvom preko . . . Pristajete li?

Vikić se još malo kolebao, konačno je pristao. Prešlo se na definitivno rješavanje stvari. Šmuc mu je potpisao priznanicu za primljeni novac, naglasio, da je s time stvar s bankom raščišćena, i što još preostaje, to je njihova privatna stvar. Vikićevi su se digli, dignula se i ostala dvojica, Šmuc prišao gospođi Vikić, uzeo joj ruku, rekao dobrohotno, slatko:

— No, nadam se, gospođo, da mi ne ćete zamjeriti radi suza . . . Šta ćete, i ja sam nekome odgovoran u banci, nije se moglo drugačije! A sada je sve u redu, možete biti bez brige!

Ona ga je gledala, zacrvenjenih očiju, bez riječi. No šta joj je došlo? Zar je zbilja i takav kraj svojih briga, muka i straha osjetila za toliku sreću, da je mogla zaboraviti sve, što je prethodilo tom kraju, ako je to uopće još bio kraj? Na stisak ruke odgovorila je stiskom, huknula kao iz dubine duše:

— Hvala vam!

Žrtva se još zahvalila za muku i nepravdu; međutim se, po drugoj strani, nije baš imao razloga zahvaljivati njen muž. Pitao je advokata za trošak, a iz nasmijana lica kao da je po prviput iščezao smiješak. No i vratio se brzo: hiljada dinara, to nije mnogo, on će biti zadovoljan s hiljadom dinara. A inače neka mu gospodin Vikić oprosti, što će još čas ostati ovdje, jer ima sa Šmucom obaviti posao radi jedne svoje druge stranke. A i imao je zbilja taj posao obaviti; samo je taj, kad su već Vikićevi otišli, započeo s nasmijanom primjedbom:

— No, vi ste odglumili uvriđenoga čovjeka, gospodine direktore! A meni ste sami priznali, da vam baš ne bi bio ugodan proces... Samo .. no da, da mene nije bilo, da su se Vikićevi namjerili na kojega drugoga advokata, mogli ste ipak danas imati s njihove strane proces na vratu... To, mislim, vrijedi bar hiljadu dinara i od vas...

Gospodin Šmuc je upravo nosio uhvaćen svoj plijen u gvozdeno gnjezdašce kase, zastao je i nasmijao se dubokim smijehom, s rezonancom u trbuhu i u cijeloj sobi:

— Mislite? I nije li vam dosta već hiljada, koju ste primili... za nekoliko koraka, za nekoliko riječi? No molim... — izvukao je iz snopića hiljadarku i pružao je advokatu — Banka Šmuc je uvijek bila kavalirska spram svojih advokata, makar već formalno bivših...

U to su vrijeme Vikićevi bili već na ulici, te unatoč olakšanja u duši, išli ipak pokunjeni, potišteni.

— Ne čini li ti se kad o svemu pravo promisliš — rekla je žena, a sad istom kao da je o tome pravo promislila i ona — da između toga advokata i Šmuca ima neki čudno prijateljski odnos? Možda nam je baš zato advokat tvrdio, da tužba nema smisla...?! za sve ti je još uzeo hiljadarku.

Vikić se sam morao bojati da se bavi sličnim mislima; mračno, zagušeno je promrsio:

— Šta sam mogao, tražio je... Sve je to jedna ista banda...

— Samo da te Šmuc ne prevari još i s tim penalom! Ti ćeš mu popraviti i njegovo pokućtvo, a onda...

Pognut, njen muž se trgnuo, usplamtio, ne mareći za blize prolaznike:

— Da je on lopov, to znam! No neka samo pokuša još i to! Ovim rukama ću ga zadaviti, to će mu biti moja „hvala“... Ja sam se i danas jedva svladavao... No ja ne vjerujem...

On se požurio s dovršenjem i popravkom namještaja — s tim popravkom je imao mnogo više posla nego što je mislio — i pošao je Šmucu u banku radi konačnog obračuna. Našao ga je povezane glave, s licem poput razrezane crvene lubenice iz koje teče sok; ubrus mu je na glavi bio još sasvim mokar, kaplje su padale na pisaći stol. Boljela ga je glava, sve ga je, reče, boljelo, noćas je imao napadaj apopleksije, jedva se dovukao u banku... Ne može dakle govoriti s Vikićem; neka taj ostavi račun i dođe koji dan kasnije.

Vikić je došao koji dan kasnije, no gospodina Šmuca nije bilo u banci. On je otišao na dopust... Kuda? Kada će doći? Nitko mu u banci nije znao reći, ni tajnik Pintar. A kad ga je konačno, poslije dvije nedjelje ipak našao, tajnik ga nije puštao k njemu; gospodin direktor se jedva vratio, strašno je zaokupljen poslom!

No Vikić očito nije bio u raspoloženju da još dalje obija svete pragove te banke. Stasita, čvrsta njegova figura došla je nekako tek sada do izražaja, lice mu je gorjelo u čudnim crvenim mrljama kao od groznice, pogledi iz krotkih, djetinjih očiju bili su kao bičevi. Kao perce je teškom svojom šapom maknuo u kraj paučinastoga Pintara, srnuo na vrata direktora Šmuca, i pravo još ne pokucavši našao se već unutra, paviknuo:

— Ovo je skandal, gospodine Šmuc! Ovo je skandal! Šta vi mislite, da sam ja balavac, da ćete tako sa mnom postupati?

Direktor Šmuc je iznad kupa papira dignuo svoju tešku, masivnu glavu, masivnu, oblu, loptatstu još uvijek, no ipak nekako promijenjenu. Kobasice ispod nje kao da su se nešto stanjile, rumen u licu postala nekako bljeđa, kao u stjenice kad više nije tako puna krvi, i sav se on činio umorniji. Probumbarao je hrapavo, u po glasa:

— Šta je skandal? I kakav je to nastup? Tko vas je pustio ovamo?

— Tko me je pustio ovamo? — rasplamtio se stolar Vikić. — Tri nedjelje vas tražim i sad još, tko me je pustio? Valjda ću još molbenicu morati pisati, da smijem do vas radi svoga prava? Ovo me je pustilo, ovo me je dovelo! — trgnuo je on iz svog džepa jedno

pismo, zgužvano ga bacio Šmucu na sto. — Još niste obračunali, što ste meni dužni, a već me ukopavate u novi dug, zaračunali ste penale!

Tromom kretnjom posegnuo je direktor Šmuc za pismom, no pustio ga je da leži.

— No da, ja sam mislio, da će ići bez toga, imao sam najbolju namjeru . . . Ali . . . vremena su sve gora . . . a uostalom, s tim vašim pokućtvom doživjeli smo razočaranje . . . Nehotice sam samo nogom udario u psihu pa je pukla jedna daska . . .

Stolar Vikić je stegnuo šake iza leđa, nagnuo se prsima i glavom spram Šmuca, bio kao gorući stup, koji će se srušiti na nj.

— Sad to kažete! Jesam li ja kriv, da tanka daščica mora pući pod vašom nožurinom? A mislite li, da sam ja tako glup, da ću vam ne samo badava praviti novo pokućtvo, nego još i popravljati vaše staro! To je prevara, najodvratnija, sramotna prevara! I zato čujte, gospodin Šmuc! Ili ćete sad odmah brisati iz svojih knjiga taj penale i platiti mi što još imam dobiti ili . . .

On se uspravio, trgnuo šake preda se, stiskao ih pred Šmucom, tresao u zraku, tresao se i on sav. A blijedo-stjeničavo lice gospodina Šmuca ispunilo se opet krvlju: sam se on teško digao iz naslanjača

— Šta ili? Kakove su to prijetnje? Ja imam s vama potpisan ugovor o penalu, i mogao sam vam stotinu puta usmeno reći, da se toga penala odričem, i stotinu i prviput da ga ipak tražim po zakonu! I ako sam to učinio, imao sam razloga! Razlog — dodao je on mirnije, sasvim nekim umornim, utonulim glasom, a i sam je, nastavivši još, tonuo natrag u naslanjač, — takav razlog, gospodine Vikiću, o kojemu je najbolje da me i ne pitate!

On je sklopio na prsima ruke, zatisnuo oči doista sasvim; nabubrele vjeđe ispupčile su mu se kao ljubičasto crvenim prugama išarane mahune graha. I nešto kao uzdah se čulo iz njega; na lokomotivi kao da se zbilja nešto poremetilo, pipci su šuštali i kad nisu trebali . . .

Zapravo, napadaj apopleksije, koji se gospodinu Šmucu dogodio nedavno, nije bio bez većega razloga: tada je on već znao, upravo doznao, na čemu se temeljila pred koji dan tek legalno zapečaćena krasna partija za njegovu Lilči: njen muž, vrlo još mlad, a ipak već glavni blagajnik jednoga velikoga inostranoga poduzeća,

bio je raskrinkan kao težak pronevjeritelj, doma i u inostranstvu, pogotovu u ovome . . . I od Lilči, kojoj se muž na bračnom putovanju o tome povjerio, došlo je očajno pismo: i tu je, opet, bio razlog nagloga odlaska gospodina Šmuca; tek što je kod kuće nekako izravnao stvar, morao je u inostranstvo, da je izravna i tamo. Sve i svojim novcem, i to ga je — ah, samo radi Lilči, samo radi nje! — stajalo toliko, da je od toga požutjelo njegovo lice, stanjilo se salo, postao umoran glas, pretvorio mu se taj i u uzdah . . . U uzdah, jer doista, samo to, da je tolik gubitak, skrivljen od onoga magarca zeta, trebalo smanjiti makar i najmanjim iznosom, bio je onaj krupni razlog, na koji je sad mislio gospodin Šmuc, kad je sa stolarom Vikićem govorio o njegovu uračunatom penalu; inače, zar bi on to doista od njega tražio? Možda bi, sve mu je dosad tako slavno uspjelo s tim naivnim neupućenim Vikićem. Na njegova advokata se više nije imao obazirati, toga je već imao za se, a u najgorem slučaju moglo se postići bar nešto drugo . . . No o tome je još šutio, sklopio je na prsima ruke, zatisnuo oči; bolestan, slomljen, umoran. Zapravo i mačka, koja tobože spava . .

Vikić međutim nije ovaj put imao ni najmanje sličnosti s mišem. On nije znao tajne gospodina Šmuca, a i da je znao, sigurno to kod njega ne bi ništa promijenilo . . . Lupio je svom snagom šakom po stolu, da se od toga trgnula glava gospodina Šmuca kao kugla na nekoj tankoj peteljci, oči se usplahirile kao metalno sjajni kukčići zbunjeni u svojim skrovištima. I zagrajao je iz svega glasa:

— Mene se ništa ne tiču vaši razlozi! Vi ih možete imati stotinu i niti jedan nije po zakonu! I šta se još vi pozivate na zakon? Izigrali ste ga, popljuvali, a on je napravljen zapravo samo za vas, velike, protiv nas malih! Znam ja, niste vi jedini, ali ste jedan od najgorih! Pijavica, lopov, s kojim ću ja .. . s kojim ću ja . . . jest, pa makar se štagod desilo, meni je već sve svejedno! Do grla mi je dosta! Ali prije nego ja propadnem, ja ću vas . . . Meni ste se prijetili uništenjem, ali ja ću vas uništiti . . . ovim rukama, da više nikomu ne pijete krv . . . jeste li razumjeli . . .? Ovima . . . kad već nema drugog suda protiv vas, druge kazne, sve kad vam je dopušteno, najpodlije uništavanje nas, siromaha . . . koji smo vam, luđaci, rekli još i hvala!

Mekana, podatna žrtva s naivnim, gotovo djetinjim očima, prepustila se, zanijela se u svom očaju samo sa svojom dotle prita-

jivanom, neiskorišćenom tjelesnom snagom. On je od vike gubio glas, lupao po stolu, da su po njemu poskakivale teške knjige kao ogromni, plosni skakavci, gurao ruke Šmucu spram vrata, svaki čas blizu, da taj vrat stisne, stegne kao kliještima.

Gospodin Šmuc je ustao, uzmicao pred njim, tako zaprepašten, da mu je krivo, zlatno zubalo cvokotalo, škrebetalo kao zarđali zupci nenamazane, stare mašine.

— Pa vi ste lud! Dobro, ja vam nuđam nagodbu! Brisat ću penale, a ni vi više nemate od mene što tražiti . . . — To je bila njegova zadnja tajna misao, koju je pri zaračunavanju penala imao na umu za najgori slučaj. — Jeste li za to . . .? Ni to ne ćete? No onda. . . — U taj tren bio je već Vikića dotjerao na kraj sobe, baš do teške gvozdene kase. Zakrljuštio je očima spram vrata, a ta su se upravo otvorila, na njima se javio Pintar, a i drugi činovnici — Pintar! — kriknuo je, da je nadglasao i sama Vikića, a usta su mu se razvalila kao žabi, tako široko, da mu je ispalo, na pod tresnulo zlatno zubalo. — Dozovite policiju, telefonirajte . . .!

I sam se izmaknuo Vikiću, kojega su nezadrživa, neukrotiva u njegovu bijesu, opkolili činovnici. Pa ne mareći za njegovo zubalo, na koje je upravo Vikić stao i zdrobio ga svojim teškim stopalom, pohitao je sam spram pisaćega stola, do telefona.

— Molim brzo, brzo, ovamo jednoga stražara! — No što? Ima li to smisla? Jedne novine, one u kojima je on imao akcije, doduše nisu htjele da iznose ništa protiv njega, no ne mogu li sad koje druge, ako stvar dođe zbilja do policije? I sve to u vrijeme, kad je jedva prikrio i onaj familijarni skandal! Naglo je spustio slušalicu, zatvorio telefon, usmjelio se prići bliže raspomamljenom, još raspomamljenom Vikiću. — Slušajte, smirite se, do đavola! Ja bih od vas mogao tražiti odštetu za zgaženo zlatno zubalo! No neka vas voda nosi! Još jednom vam nuđam: brisat ću vam penale, dat ću vam, prokletstvo, još i hiljadu dinara za popravak moga pokućtva... Evo, i sve to možemo svršiti odmah!

Stolar Vikić se upravo oslobodio ruku, koje su ga sa sviju strana sapinjale poput krakova polipa. Ustobočio se usopljen, kuštrav, mahnit ispred Šmuca, zurio čas u njega, kao da ga ne razumije, onda kriknuo, upravo zarežao:

— Pa dajte, i to odmah, odmah, da vas nikada više ne trebam vidjeti!

Na znak gospodina direktora poplava činovnika otekla je lagano iz sobe. Zadnji, tajnik Pintar, koji je još prije kao kobac ukebao i digao zlatno zubalo gospodina šefa, metnuvši ga na sto, a sada, sa crvenim nitima u paučini svog lica, povučenima valjda od Vikićevih nokata, pošao u svoju sobu da radi obračuna donese potrebne akte i knjige. I donio ih je i sve se riješilo brzo, gotovo u grobnoj tišini; u grobnoj tišini bar, bez pozdrava, otišao je stolar Vikić.

Gospodin direktor Šmuc ostao je u svom kožnatom naslanjaču sam. Oduhivao je teške dahove od doživljenog uzbuđenja, zapalio havanu, oduhivao i teške, guste dimove. U maglu se zavila crvena, sad opet vrlo crvena svjetiljka lokomotive, koja je, neizbačena još iz tračnica, gazila sve što je nailazila pod sobom. Jezikom je nešto mljeo po praznim ustima, hobotnica kao da je to nešto tražila, o šta bi se prilijepila jednim svojim krakom; hobotnica, ljudska hobotnica ne u plamenu pod morem, nego u kožnom naslanjaču jedne bankarske direktorske sobe.

ALIJA NAMETAK

KRIK

Ovako je isto vrijeme bilo i kad se Fatima udala. Upravo šipci počeli cvasti. Stara Zulejha sve to prebire u pameti.

Izišla ona noću na dvorište, a Fatima s njim razgovara. Ona je u dvorištu, a on pred vratima, na ulici, pa je samo može nazreti kroz pukotinu između dviju dasaka. Ponoć legla na kamen. Šipci rascvali i miris treperi po dvorištu, pa smućuje mlada srca.

On šapće. Na dúšak. Trepere riječi i slijevaju se Fatimi u njedra, škaklju je po vratu, po bedrima i ona klonjiva. Glavinja. Sad će posrnuti. Čvrsto se drži za mandal od vrátà. A pjesma ne prestaje s njegovih usta.

Zove je. Evo sad odmah da pođe s njim. Samo da otvori vrata, pa s njim ispod ruke i čim prijeđu preko vode, već su kod njega. A tamo je sve raširenih ruku čeka.

Stara Zulejha sluša, kako on šapće njenoj kćeri, i vidi nju, kako dršće kao list trepetljike. Osjeća ona vonj zapaljene mladosti i zadah teškog znoja, što ga ta mladost nagoni, da provre ispod pazuha i poteče niz tijelo, pa da skvasi pâs i bedra.

Izlomljena brda, a na njima nebo razapeto kao šator na kočićima. Neko kao da hoda gore po tom šatoru, pa ga probada kopljem i kaplju zrna bisera i zlata i koralja.

Klonjiva Fata. Već diže ruku da otvori vrata, a Zulejha prilazi.

— Fato, kćeri, zar bez majčina blagoslova?

On se postidio i odmakao od vrata, a onda slobodno prišao:

— Majko draga, ja je volim, — prošapta on. — Volim je, tako mi Boga, i ja ti ne znam više ništa reći. Čuvat ću je kao oči u glavi. Dlaka joj s glave manjkati ne će. Daj mi je.

Dugo ona mislila i borila se. Da li da mu je da. Jedinica joj je. Ali to ne bi smetalo ništa, da ona nije bolesna i malokrvna, pa mora svaki čas ići liječniku, da joj udara injekcije. Pa gdje je ona

sada za udaju? Govori to ona njima dvoma, ali njima mladost ne da da slušaju, nego mole i zaklinju.

— Dijete, sretno ti bilo. Čuvaj se i liječi se, — prošaptala ona. Fata se sagnula i poljubila joj ruku.

Ona im otvorila vrata i gledala za njima, kako ih nestaje preko mosta.

Davno je njih već nestalo iz vida, a ona gledala za njihovim tragom. Eto, rodila sam je, mislila ona, pa me ostavlja. Mora, krv to traži. I ova noć puna tihog milovanja.

Sok soči iz obrezanih mladica, kaplje po dvorištu kao neka ljepljiva rosa. Šipci rascvali, pa miris kipi iz crvena cvata, koji je osuo čitavo dvorište, a zvijezda kao da je nestalo, pa se čine kao sitan biser, kad se na svadbi prekine gužva na mladinu vratu.

Boji se ona za svoju kćer, jer je slabašna kao dim iz cigarete i samo jedan pokret rukom, pa ga nema. A taj zamah rukom kao da je došao sad.

Pa da. Mlado je oboje. Sva ona strast, što je godinama zbijali u sebi naslućujući jedno drugo kroz raspuknutu dasku na vratima, provalit će noćas snagom oluje i ne će pitati, da li je Fata zdrava ili bolesna, da li prima injekcije svaki tjedan ili ne. Ona će tražiti zadovoljenje i utišanje. A oni ne će štedjeti ni mladost ni zdravlje.

Bojala se ona nepoznatoga, što je budućnost krila, i kad bi mogla, vratila bi Fatu ispred vrata novoga doma, ali već je kasno. Tamo već piruju.

Nije se dalo tomu pomoći kao ni Fatinoj bolesti. Nije ona ni raspremala bračne postelje. Kako je bio prostrt dušek prve bračne večeri, nije više ni raspreman. Dok je mladoženja bio u džamiji pri molitvi za sretan brak i porod, prostirale djevojke u ložnici dušek i po njemu svilene čaršafe, a onda donijele zdrava dječačića, koji se povaljao i proskakao po postelji. Sve je željelo, da brak bude plodan zdravim dječacima.

Fata stajala uvrh sobe pod tankim burundžukom i sva krv joj se zalila u lice, dok su djevojke tapšale rukama i smijale se dječaku, koji se u postelji valjao.

A kad je on došao iz džamije i darovao dječaka, razišle se djevojke, da svu noć ne zaspu, i da predršću sklupčane u dušecima,

sa rukama među koljenima i suzama, koje bockaju kapke, a ne mogu da poteku niz lice i olakšaju bol.

Skinuo joj burundžuk s lica i poveo je — — —

Ujutro je ona rekla:

— Ja ne žalim, što ne ću više ustati s ove postelje. —

Dvije je godine lebdila između života i smrti. Vazda borba s bolju, vazda injekcije. Lice došlo kao bijela ruža, tijela skoro nestalo, pa ispod pokrivača vide se samo dva živa oka i dvije crne guste pletenice. Činilo se, kao da ju je kosa svu ispijala i svu životnu snagu kupila u se.

Sok je kapao iz obrezane loze kao ljepljiva rosa i šipak je mirisao strasnim mirisima, kad su opazili, da ne diše.

Licem su je okrenuli prema jugu. (Tamo je Ćaba). Pokrili je bijelom plahtom i Kur-an joj stavili na prsa. Pri svemu Zulejha pomagala. Bez ijedne suze. Bez i jednog grča na licu. Bez boli.

Ponoć prošla. Sve se smirilo.

— Ispecite kahvu, — zapovjedila ona.

— Kako ćemo, zaboga, — govorila svekrva Fatina.

— Ta, ne valja kod mrtvaca piti kahvu. Kahva je za veselje, nije za žalost. — I starici potekle curkom suze.

— Kakova žalost? Rašta? Bog dao, Bog i uzeo. Kao da nisi nikad na Mevludu čula, kako uče: da je iko na svijetu ostao, Muhamed bi zavijeka car bio? Pa zar ja mogu s Bogom ratovati? A ne, prijo draga. Kakova mi je korist od plača? Plačem se ne može vratiti u život.

— Zaboga, kako možeš? Kako joj pamet ne frci? — sašaptavale se žene.

A ona prebacila nogu preko noge, zapalila lulu na dugom čibuku, pa ispijala kahvu za kahvom.

Jutro je zateklo bez suze, pa je tako zatekao i muž joj, koji nije znao za smrt Fatinu. Došao on zetu da se propita za zdravlje kćeri i kazali mu, da je sinoć sova sletjela nad njihovom kućom.

Starcu brada zaigrala, smrežgala se, pa suze potekle tiho kao ljetna kiša po suhim poljima. Tiho je starac plakao, a suza je suzu gonila.

Došla Zulejha nada nj.

— Blago nama! Imat ćemo kod Boga zagovornika. Ne plači. Mi smo sretni. Bog dao, Bog i uzeo.

— Šuti ženo, ne pričaj mnogo.

Ima ženu, ali kao da je i nema. Nikada je nije ni volio. Doveli su mu je, jer su htjeli, da ne izumre rod Prača, i jer je ona isto tako od starog plemena, kao što je i njegovo. Otac mu je doveo, a da ga nije ni pitao. „Evo ti je, pa da te vidim", rekao mu, kad ju je doveo iz nekog drugog mjesta.

Osjetio se on užasno osamljenim. Nigdje nikoga. I u prvi mah mu bi najteže, što je zadnji od svoga plemena. I gdje će baš da na njemu nestane toga roda, kojemu djeca nisu umirala na dušecima nego u kršu izdisala u borbi s krstom. I eto, i on pamti kad je njih u kući bilo petnaest pušaka, a toliko i žena, a sada je on zadnji. To je njega najviše peklo. Rodile mu se u braku tri kćeri i dvije rano umrle. On ni ovu treću nije sprva volio. Tek kad mu se u brata rodio sin Smail, on se ponadao, da će se opet razgranati stari rod. Zavolio istom kćer, jer sad mu više nije potrebno muško. Tu je njegov bratić.

Nije on vidio u ženskom čovjeka, kao što nisu ni njegovi prije njega vidjeli. Muško kuću kući, žensko je raskućuje. Žensko je roba na prodaju. Žena je u očinskoj kući kao gost, a njezin je dom, kamo se uda.

Tako je i on mislio, ali zavolio kćer, kad je vidio, da je jedina, a on i žena mu kao dva grumena zemlje. Zavolio ju je, jer je osjetio, da je i ona čovjek, da je i ona dio njega samoga, da nije roba na prodaju i da je njegov dom i njezin dom, a otkako ga je ostavila, da je taj dom pust. Pa i kad su mu pomrli brat i bratić, kad je vidio, da nema više nikoga od njegova plemena, koji bi mu mrtvu oči zaklopio, ni onda mu nije ljubav utihnula prema kćeri.

I sad svega toga nema. Sve je pusto. Pa da ova njegova žena znade barem zaplakati. Da napuni kuću plačem, kad već pjesma umuknu. Makar taj plač odjekivao u praznoj kućetini kao sovin huk, samo nek je glas ljudski.

Ali ona kao da je izbrisala u sebi sve ljudsko, tješi i njega i sebe uvijek jednako: Da je iko na svijetu ostao, Muhamed bi zavijeka car bio. Zar se može s Bogom ratovati? Plačem se ne može niko oživjeti.

Tri godine on sluša te iste riječi, sluša, kako se ona guši u tim riječima, guši se u rijeci, kojoj je sama korito izdubla, osjeća, da ona doživljava neki prevrat u duši. On to vidi i po tome, što ona to govori i kad je zapita, šta je ručku, i kad se sjeti Fate, pa uzdahne.

Govori ona tako i odbija neznane valove, koji joj navaljuju na dušu i hoće da je potope. A nešto na dnu duše bori se i hoće da ispliva, hoće da dođe do riječi, da sve zanijemi pred njim.

Tri vrela ljeta i tri mutne zime bile u nje mutne oči, tajinstvene, ali na jeziku bio samo Bog, bila utjeha, koja je razdraživala. Pod tvrdim ledom u duši kipjelo i led cikao, da se raskida.

I opet su procvali šipci po dvorištima, a sok iz obrezanih voćaka kapao kao smola i lijepio se ispod odrina.

Sašaptavali su se momci i djevojke na vratima ili su šetali ulicom. Zulejha ih je gledala sa svoga prozora. Zagrljeni su oni i pričaju uvijek iste ljubavne laži, a tijela im mirišu i mladošću i proljećem.

Isti mjesec, iste biserne zvijezde, isti mir u njenoj duši.

Pa ipak osjeća ona, da to sve nije tako. Osjeća ona, da je izgubila kćer. Osjeća, da je samu sebe zaglušivala već tri godine sa „Bog dao . . .". Buni se nešto u njoj protiv Boga, „koji je uzeo". Gubi se njen mir, duševna ravnoteža.

— Zašto, zašto si mi je, Bože, uzeo? Ta, ti si mogao i bez toga. Ili zašto si mi je onda ikako davao? Zašto si mi dao devet trudnih mjeseci i devetnaest još težih godina brige nad njom, pa mi je onda uzeo? Ti je nisi, Bože, nosio devet mjeseci pod srcem. Ja sam je nosila i vidjela je još, dok je bila u mojoj utrobi kolik mali prst, kad nisam ništa mogla s mirom pojesti, a da ne povratim, ja sam tada patila, ali sam je i voljela, čudno i više nego kad sam je rodila i riješila se onih ružnih mrlja s lica. Voljela sam je i čekala čas, kad ću ugledati njenu crnu kosu, jer ja sam znala, da će njena kosa biti crna i oči velike. Ti nisi osjećao grčeve i bolove, dok se ona rađala, pa s kakovim si mi je pravom oduzeo nakon devenaest godina besanice i straha i drhtanja nad njom, nakon onih dviju godina njezina braka, kad nisam znala, na kojem sam dijelu zemlje (a ipak sam prisilila srce, da se umrtvi i da bude puno samo Tebe i Tvoga Imena)? Čemu sve to?

Opet se sabrala — došlo joj je svijetlo. Zadnji put.

— Vraćam Ti se, o Gospode, vraćam se i oprosti mi. Pa da. Ti si svemogući, sveznajući. Ti, koji vidiš u crnoj noći crna mrava na crnu kamenu i čuješ njegov bahat, Ti znaš šta radiš. Bože, oprosti mi i prosvijetli moj um.

A dolje na ulici šapat je drhtao iz mladih prsa i kádio joj prozor. Lomilo se u njoj. Osjetila je, da je dugo zatomljivala bol i da taj bol sada najednom provire kao vulkan sa strašnom erupcijom, koja nosi sve, što pred sobom nalazi. Pa i Boga i čvrste, nepokolebive vjere, kad se pred tom vrelom lavom nalaze, nestaje i nastaje praznina, koje se boji i sam čovjek i okolina.

Samo vrele suze kaplju na srce.

Došao on nad Zulejhu. Ona je bez pokreta gledala u nj velikim, raširenim očima.

N A P O M E N E

Tekst uvrštenih pripovijetki ostao je potpuno nepromijenjen, izuzevši neke očite gramatičke pogreške, i neke nepravilnosti u interpunkciji, koje su popravljene. Ali ni tu se nije moglo postupati sasvim dosljedno, naročito ondje, gdje se gramatičke osebitosti vraćaju redovno, te bi mogle značiti autorovo hotimično približavanje živom jeziku. Tako je ostavljeno „sjediti, letiti" iako bi bilo pravilno: „sjedjeti, letjeti", jer u govorenom jeziku velika većina čak i govori onako. A što se tiče interpunkcije, ona je ovisna donekle i o ličnom ritmu piščeva stila, pa se stoga ne mogu izbjeći manji kompromisi ondje, gdje se čini, da apsolutna pravilnost ne bi igrala nikakve bitne uloge.

Izbor pisaca i njihovih radova bio je neobično oteščan točno određenim vanjskim opsegom knjige. Ako se uzme u obzir, da ovo nije samo zbirka ugodnih pripovijetki za čitanje, nego da je knjizi svrha, da predstavi naše najbolje pripovjedače u njihovoj posebnoj fizionomiji, onda će se lako uvidjeti, da šesnaest pripovjedača na jedanaest štampanih araka, zaista nije premalo. Da se i toliko omogući, trebalo je praviti kompromise i u užem izboru između dužih i kraćih radova istoga pisca. Ali je uvijek i ona pripovijetka, koja je konačno uvrštena, imala isto tako dobrih razloga za sebe, te nije nipošto snizila umjetničke razine cjeline. Tako je n. pr. u dvije antologije, koje već postoje, uvršteno Matoševo „Poštenje", dok je u ovu ušla mnogo kraća pripovijetka „Kip domovine". O njoj je opširnije govora u uvodu; onomu, što je tamo kazano, treba dodati još i to, da Matoš uopće nije prvenstveno pripovjedač, a još manje pripovjedač duga daha, i da njegova lirika najbolje pokazuje, kolika je snaga i ljepota njegove misli, baš kada je najlapidarniji. Osim toga čitava je knjiga „Iverje" danas vrlo malo poznata, dok je „Poštenje" već dovoljno popularizirano dvjema antologijama (Ogrizović-Esih, Dayre). Kod Šimunovića nema drugog izlaza nego da se odabere „Kukavica", jer je inače prekrasnu „Srnu" autor pokvario neuvjerljivim svršetkom, dok je „Kukavica" od kraja do kraja uravnotežena, izjednačena i pripovijedački sugestivna. Kod Brlić-Mažuranićkinih „Priča iz davnine" svakako je kratkoća u prilog „Šumi Striborovoj", jer bi inače mogla doći u obzir i ona „Kako je Potjeh tražio istinu" kao inspiracijom neobično originalna. Ali opet tko da se odrekne Malika Tintilinića i Domaćih, koji će, kako se čini, ostati najizrazitija i najpopularnija kreacija svoje autorice, apsolutno kongenijalna narodnoj priči. Kod Nazorovih priča bila je prvotno odabrana „Boginja", ali je radi opsega morala biti zamijenjena „Anđelom u zvoniku". Prva je novelistički kud i kamo razrađenija, a sadržajno naročito karakteristična. Ali obje nesumnjivo jednakom snagom prikazuju karakterističnu osebinu Nazorova pjesničkog stvaranja: mitotvornost. U tom je čistija, nenačetija, imaginativno neodoljivo naivnija „Anđeo u zvoniku", koja iz pukih udaraca zvona stvara čarobnu sliku anđela i čitav jedan svijet Dobrote, Poretka, Harmonije, Poezije. Ali „Boginja" razvija u drugom smislu na divan način kreativnu moć fantazije pjesnikove: ona manifestaciju vidne ljepote u živoj ženi pretvara u daleki vizionarski mit, i u nj sažima veliku i duboku prekretnicu ljudskog života. Kako se u „Anđelu u zvoniku" očituje Nazorova vjera u Dobro, njegova blizina kršćanstvu i religioznoj koncepciji svijeta, tako se u „Boginji" manifestira drugi pol te religioznosti, pogansko hedonistički panteizam, oplemenjen estetskim osjećajem. A ovaj je, mislim, premoćnija strana Nazorova duha, iako je ona prva uzvišenija. Pripovjedački i idejno, optimistička je pointa „Anđela u zvoniku" kao prolog čitave Nazorove poezije neobično sretna i perspektivno duboka. Ali razočaranje u „Boginji" bliže je životu, pripovjedački efektnije, a stvarno oštrije: kao sve što je tragično, ono jače zadovoljava naš duh, postavljen vječito pred kobnu „katharsis ton aistheseon" antikne dramatike.

— „Veliki grad“ također figurira u jednoj od spomenutih antologija (Dayre) kao reprezentativna pripovijetka Nehajevljeva. U uvodu ove knjige imao sam prilike govoriti o odnosu Nehajevljevih pripovijetki te vrsti prema njegovu velikom romanu. Ali iako su one samo iverje velikog djela, u njima je, praktično govoreći, kao neka minijatura ili abrevijatura njegova, i stoga mogu da dadu približno pojam o stvarnim problemima, koje ono obrađuje. A naročito nama, bivšim bečkim đacima, ta je pripovijetka mila ne samo stoga, što možemo autora točno slijediti od mjesta do mjesta, nego i zato što vrlo dobro znamo, koliko je istinit tip čovjeka, kojega je prikazao i atmosfere, koja je danas već historijska. Ali osim pitanja opsega imao sam, mislim, i krupnijih razloga, kada sam odabrao „Onog žutokosog“. Te sam razloge nastojao opravdati u uvodu. — Za Budaka je nesumnjivo reprezentativna i pripovijetka „Čiji je Velebit“, koju je uvrstio g. Dayre u svoju antologiju. Ali meni se ona činila prekratka za sve ono, što je Budak umio da unese u svoj pripovjedački rad. Njezina je pointa neobično jaka, ali je stvarno manje iscrpna, a naročito bih se teško odrekao one prekrasne intimnosti s prirodom, koja dolazi jedinstveno do izražaja u „Vuku Šeponji“, krijući u sebi divnu prirodnu bistrinu i naivnost kakve legende o sv. Franji. — Naročito mi je žao, što sam morao uvrstiti Kolarovu „Šljivu“ umjesto „Političke večere“, koju sam bio odabrao i koju i sam pisac smatra svojom najboljom pripovijetkom. Tim nipošto nije kazano, da „Šljiva“ nije reprezentativna, naprotiv, ona pokazuje sve osebine piščeve duhovitosti, njegova specifičnog humora i njegove pripovjedačke vještine, samo što je „Politička večera“ novelistički zaokruženija, punija i zaobljenija, što je manje burleskna a više realistična u svojoj radnji. Ali i uz najbolje nastojanje nije bilo moguće, da se nađe toliko prostora, to više što su nekoji pisci već i tako bili svedeni na najmanji opseg. — O problemu izbora Krležinih i Cesarčevih pripovijetki već je bilo govora u uvodu; htio bih samo još napomenuti, da je „Baraka pet be“ uvrštena u obje navedene antologije pa držim, da je zgodno istaknuti, kako se sve tri ove antologije mogu zgodno međusobno popunjati, kad već nije moguće, da se potpuno slobodno i u punom opsegu donese sve u jednoj.

Prema svemu ovome vidi se, s koliko se pažnje i promišljanja postupalo kod uvrštavanja svakog pojedinog djela; ne treba ni kazati, da to isto vrijedi i za izbor pisaca. Kako je čitav zbornik rađen u perspektivi historijskoj, i ovdje su se uzimale u obzir gotove ličnosti i definitivne vrednote s uvjerenjem, da mlađi živi pisci još uvijek svojom definitivnom formom pripadaju budućnosti, i da će za njih biti mjesta u narednoj seriji antologijskog zbornika, na koju ne će trebati čekati stotinu godina. Napokon treba da napomenem, da je, kako je poznato, g. Ivo Andrić uskratio privolu za štampanje svoje lirike u ovom zborniku, pa sam prema tome morao odustati, iako sa žaljenjem, od uvrštavanja njegova rada u ovu antologiju pripovjedača.

Svi su radovi p o r e đ a n i po kronologiji pisaca t. j. po godini njihova rođenja. Jedini je izuzetak učinjen kod Matoševa „Kipa domovine“, koji je iz sadržajnih razloga došao na prvo mjesto, kao neki prolog ovom izboru. Inače bi red bio ovaj: Velikanović (1869.), Livadić (1871.), Matoš (1873.) itd. To je donekle i kronološki opravdano time, što je sama Matoševa pripovijetka od svih u ovoj knjizi faktično postanjem najstarija, jer je štampana u beogradskom „Delu“ već g. 1895.

Za b i b l i o g r a f i j u vrijedi u glavnom ono, što je rečeno u antologiji lirike ovog izdanja. Iz praktičnih razloga dodao sam kratku biografiju pojedinih pisaca. Ma koliko se inače bunili pisci, da ništa ne znači znati, je li tko bio profesor ili liječnik ili je tucao kamen, ipak je sve to važno za unutarnji sinhronizam događaja u životu jedne književnosti i jednog naroda; za konstelaciju vremena i specifičnu atmosferu, koja dolazi do izražaja u piščevim djelima. Kod bibliografije redovno nisam navodio starije radove, koji su bibliografijski iscrpno navedeni kod Prohaske ili kod Ogrizović—Esiha, jer ih nisam sve mogao provjeriti, a i jer mi se taj dvostruki posao čini prilično suvišan s obzirom na prak-

tičnu svrhu ove knjige. Navodio sam u načelu časopise i knjige koji su lakše pristupni i u kojima je izneseno ono, što se može smatrati bilo u kojem pogledu bitnijim i definitivnijim. Tko zna, kako je bibliografija kod nas slabo obrađena, razumjet će, da ni ovo još uvijek nije moglo biti izvršeno onako, kako bi čovjek želio. Tako sam n. pr. konstatovao, da u godišnjem kazalu jednog od predvodnih naših književnih listova uopće nema navedenih članaka iz čitavog jednog broja; a takvi nedostaci, čini se, uopće nisu rijetki. Moj bi ideal bio, da uz ovakav antologijski izbor dodam radije kratku analizu romana odn. većih pripovjedačkih djela dotičnih pisaca, jer takva djela nikada ne će ući u antologiju, a ipak je potrebno voditi računa o njima, kad hoćemo da čitalac uoči značenje piščevo. Kod bibliografije bio bih zato, da se uvrsti još manje radova, ali da se kod svakoga navede, šta je u njemu bitno važno. Ali to nije bilo u osnovi ovog zbornika, a zasada ne bi bilo tako lako ni provedivo. Naiđe li ovo izdanje djela na razumijevanje, moći će se iskustvo iskoristiti u budućnosti. Ma koliko savjesno i temeljito čovjek radio, novi pogledi ničiu još i u posljednji čas: oni će dati pobude za dalju korisnu izgradnju.

Lj. M.

BIBLIOGRAFIJSKE BILJEŠKE

A. OPĆI RADOVI

Knjige: M. Marjanović, Iza Šenoe, četvrt vijeka hrvatske književnosti, Zadar 1907. — isti, Savremena Hrvatska, izd. Srpske Književ. Zadruge, Beograd 1913. — Dragutin Prohaska, Pregled savremene hrvatsko-srpske književnosti, Mat. Hrv., Z. 1921. (kao kratica: Proh.). — Ogrizovićevi Hrvatski pripovjedači, 4. izdanje, priredio dr. Ivan Esih, Z. 1926. (kratica: O.-E.). — Ljubomir Maraković, Novi pripovjedači, izd. Dr. Sv. Jeron., Z. 1929. kratica: N. P.) — Jean Dayre, Anthologie des conteurs croates modernes, Mat. Hrv., Z. 1933. (kratica: Dayre).

Osim toga obrađeni su pojedini pisci (osim Budaka, Kolara i Nametka) u Stanojevićevoj Narodnoj enciklopediji, a Budakova biografija rađena je po zborniku Znameniti Hrvati.

Iz časopisa i periodskih publikacija: Savremenik 1907., 396: Vladimir Lunaček, Dva književna pokreta; 1910., 342: M. Marjanović, Nova književnost; 1911., 230: M. Marjanović, Artizam i realizam; A. G. Matoš, „Realizam i artizam" 1911., 356.; 1923., 505: Vl. Lunaček, Bilanca hrvatske moderne. — Hrvatska Prosvjeta 1916.—1918.: Lj. Maraković, Ljudi naših dana, esej o savremenom hrvatskom romanu (započet 1916., 205, nastavlja se još u dva godišta: 1917., 81 i 1918., 49). — Hrvatska Revija, 1929., 441: Nehajev M., Južnjaci u hrvatskoj novelistici; 1970., 102: Bognar Josip, Subjektivizam u modernoj književnosti. — Hrvatsko Kolo 1927., 341: Lj. Maraković, Iza ekspresionizma, pokušaj bilance; 1928., 182: isti, Seljačka književnost; 1930., 122: isti, Moderni objektivizam; 1931., 311: Moderna biografija i biografijski roman; 1931., 216: Stanislav Šimić, Gledanje u stvarnost; 1933., 134: Luka Perković, Vrijeme u književnosti. — Selo i grad I. knj. 1928./9., 66: Josip Zidarić, Selo u hrvatskoj književnosti. — Književnik: 1929., 166: J. Bogner, Od ekspresionizma do nadrealizma; 1930., 114: Polemike oko hrvatske Moderne, 159: Hrvatska Moderna, 343: Počeci ekspresionizma u hrvatskoj književnosti; 1931., 37: Mladen Iveković, Savremena hrvatska proza; 110: V. Masleša, Problem naše književne građe. — 15 dana 1933., 353: Esih, Ciklusi romana kao nova književna vrsta 353.

U bibliografiji pojedinih pisaca navedena su književna društva kao nakladnici (M. H. — Matica Hrvatska, D. H .K. — Društvo Hrvatskih Književnika) stoga, što to ima svoje historijsko značenje; inače nisu navedeni nakladnici, jer to za naše prilike nije potrebno.

B. O POJEDINIM PISCIMA

VELIKANOVIĆ ISO, rođen 1869. u Šidu, studirao u Beču filozofiju i medicinu, ali napustio studije i bavi se samo novinarskim i književnim radom, najprije u Mitrovici, a od 1914. u Zagrebu. Pored pripovijetki pisao je isprva i komedije. Osim toga neobično mu je obilat prevodilački rad iz većine svjetskih jezika. Preveo je mnoga klasična djela iz evropskih književnosti, razvivši neobično bogatstvo i istančanost jezika.

Izdanja: Otmica, M. H., Z. 1901. — Srijemske priče (Savremeni hrvatski pisci 34), D. H. K., Z. 19. — Zašto svijet nije propao i druge šaljive pripovijesti iz Srijema, Z., Humoristička knjižnica II. 42.

Literatura: Savremenik 1915., M. Radošević, Srijemske priče. — Proh. 120.

LIVADIĆ-WIESNER BRANIMIR, rođen 1871. u Samoboru, unuk Ferde Livadića, ilirskog muzičara. Svršio gimnaziju u Zagrebu, u plemićkom konviktu, studirao filozofiju u Beču, od 1895. profesor u Zagrebu, zatim u Varaždinu, Senju i Karlovcu, pa opet u Zagrebu. Od 1920. direktor Glumačke škole sve do ukidanja zavoda. Osim novelistike bavio se kazališnom kritikom, a u doba borbe Starih i Mladih sudjelovao teoretskim i polemičkim člancima.

Izdanja: Novele (Savremeni hrvatski pisci 8), D. H. K., Z. 1910. — Legenda o Amisu i Amilu (Savr. hrv. pisci 27), D. H. K., Z. 1913. — Novele, novi izbor, M. H., Z. 1932.

Literatura: Savremenik 1910., 790, M. Nehajev, Livadićeve novele. — Proh. 215.

MATOŠ ANTUN GUSTAV, rođen 1873. u Tovarniku (kod Šida), od 1875. u Zagrebu, nakon 6 razr. gimnazije studirao veterinu u Beču, napušta studij, polazi u Prag. Mora služiti potpuni vojni rok i zato bježi 1894. u Srbiju. Čelist u orkestru Kr. srpskog pozorišta, 1897. putuje u Ženevu, 1899. u Pariz, vraća se u Srbiju, pa opet u Pariz. Pomilovan 1908. vraća se u Zagreb, bavi se samo književnim radom. 1913. uzalud traži oporavka u Rimu i Firenci, 17. III. 1914. umro od tuberkuloze grla u Zagrebu. Osim pripovjedačkog rada pjesme, fejtoni i eseji.

Izdanja: Iverje, Mostar 1899. — Novo iverje, Z. 1900.— Umorne priče, Z. 1909.

Literatura: (Osim djela navedenih u Kombolovoj Antologiji novije hrvatske lirike): Savremenik 1906., 444: Vodnik B., A. G. Matoš. — Savremenik 1909., 55: Prohaska D., Umorne priče. — Hrvatska Prosvjeta 1914., 269: P(etar) R(ogulja), Posljednji dani A. G. Matoša. — Hrvatska Revija 1929., 443: B. Livadić, O A. G. Matošu. — Hrvatska Revija 1929., 723: Milčinović Andrija, Uz Matoševa pisma. — Književnik 1930., 557: Predić Milan, O Matoševom boravku u Italiji. — Književnik 1930., 10: Wiesner Ljubo, Kako je Matoš stigao u Pariz. — Književnik 1931., 170: Autobiografija A. G. Matoša. — Dayre, 338. — O.-E., 165: — Proh. 283.

ŠIMUNOVIĆ DINKO, rođen 1873. u Kninu. Sin učitelja, proveo je djetinjstvo u Koljanima i Kijevu. Svršio učit. školu u Arbanasima, od 1892. učitelj u Hrvacima kod Sinja, od 1913. profesor u Obrtnoj školi u Splitu. Posljednje godine proveo u mirovini u Zagrebu, umro 1932.

Izdanja: Mrkodol, D. H. K., Z. 1909. — Tuđinac, roman, M. H., Z. 1911. —Gjerdan, M. H., Z. 1918. — Mladi dani, Z. 1919. — Mladost, Z. 1920. — Porodica Vinčić, roman, Beograd 1923. — S Krke i Cetine, S. K. G., Beograd 1931. — Alkar, predgovor V. Nazora, Z. 1932.

Literatura: Savremenik 1923., 474: Arsen Wenzelides, Dinko Šimunović. — Savremenik 1923., 349: M. Begović, Porodica Vinčić. — Hrvatska Prosvjeta 1920., 176: Ilija Jakovljević, D. Šimunovića Mladi dani. — Hrv. Revija 1929., 438: Bogdan Radica, Kod D. Šimunovića. — H. Revija 1931., 646: Slavko Kolar, D. Šimunović. — Hrv. Prosvjeta 1933., 32: P. Grgec, Novo izdanje Šimunovićeva Alkara. — Hrv. Revija 1933., 657: Krešimir Georgijević, D. Šimunović. — 15 dana 1933., 243: Petris Hijacint, Nekoliko Šimunovićevih riječi. — Hrvatsko Kolo 1933., 3: Lj. Maraković: In memoriam. — Dayre, 339. — N. P. 103, 214. — O.-E., 231. — Proh. 235.

BRLIĆ-MAŽURANIĆ IVANA, rođena 1874. u Ogulinu, unuka pjesnika Smailage Čengića, udala se u 18. godini za dra. Vatroslava Brlića u Brodu, gdje i sada živi.

Izdanja: Čudnovate zgode šegrta Hlapića, Z. 1913. — Priče iz davnine, M. H., Z. 1916., II. izd. 1920., III. izd.povećano i ilustrovano 1926.

Literatura: Savremenik 1912.: A. G. Matoš, Slike. — Savremenik 1913.: A. G. Matoš, Klasična knjiga. — Savremenik 1917.: A. Milčinović, Priče iz davnine. — Hrvatska Revija 1930., 241: Ivana Brlić-Mažuranić, Autobiografija; 289: O postanku priča iz davnine; 293: Franjo Bučar, Hrvatski Andersen. — Dayre, 340. —N. P. 193., 202. — O.-E., 30. — Proh. 245.

OGRIZOVIĆ MILAN, rođen 1877. u Senju; po smrti očevoj proveo djetinjstvo s majkom kod ujaka župnika u Zavalju kod Bihaća. Svršio gimn. u Gospiću, u 8. razr. uređivao novine „Hrvat". Filosofija u Zagrebu, profesor u Zagrebu. 1908. nar. zastupnik. Zatim lektor Hrv. kazališta u Zagrebu, za vrijeme rata kod odjela za školstvo u upravi okupiranog područja u Beogradu. Poslije rata profesor Glumačke škole u Zagrebu, umro 1923. Glavni mu je književni rad na polju dramatike.

Izdanja: Tajna vrata, sedam novela, Z. 1921.

Literatura: Savremenik 1923., 356: M. Nehajev, Nekrolog M. Ogrizoviću. — Dayre, 340. — N. P., 11. — O.-E., 200. — Proh. 256.

NAZOR VLADIMIR, rođen 1876. u Postirama na Braču, starinom iz Poljica, svršio realku u Splitu, filozofiju u Gracu i Zagrebu. 1898. profesor u Splitu, 1900.—1904. u Zadru, zatim u Pazinu, Kopru, Kastvu, Zagrebu, 1920.—1931. direktor Državnog dječjeg doma u Crikvenici, zatim u Zagrebu.

Izdanja: Krvavi dani, historički roman iz istarske povijesti, Z. 1906. — Veli Jože, Ljubljana 1908. — Istarske priče, M. H., Z. 1913., drugo izd. 1927. — Stoimena, M. H., Z. 1916. — Tri priče za djecu, Z. 1920. — Arkun, Z. 1920. — Legenda o sv. Hristoforu, Z. 1922. — Paun, Z. 1923. — Crveni tank, Svjetionik, Z. 1924. — Priče iz djetinjstva, Z. 1924. — Priče s ostrva, grada i planine, M. H., Z. 1927. — Od g. 1928. izlaze u nakladi knjižare Vasića u Zagrebu „Sabrana djela" u definitivnom izdanju.

Literatura (osim literature navedene u Kombolovoj Antologiji nov. hrv. lirike): Hrvatska Revija 1928., 192.: Lj. Maraković, Nazorove životne priče. — 15 dana, 1931., 3: Ž. Harambašić, Jedan sat kod V. Nazora. — Dayre, 340. — N. P., 191., 205., 219., 223. — O.-E., 178. — Proh. 206.

IVAKIĆ JOZA, rođen 1879. u Vinkovcima, gdje je i svršio gimnaziju, filosofiju studirao u Zagrebu, od 1901. profesor u Zemunu, Zagrebu, Bjelovaru, Karlovcu, Vinkovcima, na Sušaku. 1915.—1917. dramaturg i direktor Kazališta u Osijeku, 1917. profesor trg, akademije u Zagrebu, od 1920. dramaturg zagrebačkog Narodnog kazališta, umro 1932. Osim pripovjedačkoga rada bavio se i dramatikom.

Izdanja: Iz našeg sokaka, Karlovac 1905. — Selo i varoš, D. H. K., Z. 1912. — Knjiga od žena i ljubavi, Vinkovci 1914. — Kapelan, roman, Z. 1918. — Pripovijest jedne sluškinje, Z. 1918.

Literatura: Savremenik 1906., 385: Prohaska, Joza Ivakić, Iz našega sokaka. — Hrv. Revija 1932., 585: B. Livadić, Joza Ivakić. — Proh. 230.

NEHAJEV (CIHLAR) MILUTIN, rođen 1880. u Senju, polazio gimnaziju u Senju, svršio u Zagrebu, studirao filosofiju (s doktoratom) u Beču. 1904. uređuje „Obzor", 1905. književno-umjetnički list „Lovor", 1907. uređuje u Trstu „Balkan", 1909. postaje asistent Gospodarskog učilišta u Križevcima, od 1911. prelazi sasvim novinarskom i publicističkom radu u Zagrebu, gdje je 1931. i umro. Osim pripovjedačkog rada, koji je u njegovu književnu djelovanju najreprezentativniji, pisao je drame i eseje, mnogo kritika književnih i kazališnih, te jednu naročitu studiju o Hamletu.

Izdanja: Bijeg, roman, D. H. K., Z. 1909. — Veliki grad, novele, M. H., Z. 1919. — Vuci, roman, M. H., Z. 1928.

Literatura: Savremenik 1909., 577: A. Milčinović, M. Nehajev. — Hrv. Revija 1929., 75: Lj. Maraković, Roman o Krsti Frankopanu. — Hrv. Kolo 1931., 329: Andrija Milčinović, U spomen Nehajevu. — Hrv. Revija 1932., 281: Lj. Maraković, M. Nehajev in memoriam. — Dayre, 340. — N. P., 11., 127. — O.-E., 52. — Proh. 220.

BUDAK MILE, rođen 1889. u Sv. Roku (Lovinac), svršio gimnaziju u Sarajevu, studirao pravo u Zagrebu, 1914. mobiliziran, zarobljen u Valjevu, prešao 1915. preko Albanije u Italiju, u zarobljeništvu ostao do 1919., od 1923. odvjetnik u Zagrebu. Surađivao publicistički u različitim novinama i časopisima, kroz dvije godine uređivao „Mladu Hrvatsku".

Izdanja: Pod gorom, ličke priče, M. H., Z. 1930. — Na ponorima, roman, M. H., Z. 1932. — Opanci dida Vidurine, ličke novele, M. H., Z. 1933.

Literatura: Hrvatska Prosvjeta 1931., 138: Lj. Maraković, Pod gorom. — Književnik 1931., 175: M. Durman, Pod gorom. — Hrvatska Revija 1932., 475: Lj. Maraković, Pripovjedački rad M. Budaka. — Hrvatska Revija 1932., 457: Olinko Delorko, Novi roman Mile Budaka. — Dayre, 341.

VILOVIĆ ĐURO, rođen 1889. u Brelima, svršio gimnaziju u Splitu, teologiju u Zadru, filosofiju u Beču, kratko vrijeme suplent gimnazije u Staroj Pazovi, zatim novinar i publicist u Zagrebu, Beogradu, pa opet u Zagrebu.

Izdanja: Esteta, roman, Z. 1919. — Međimurje, Z. 1923. — Zagaljeni životi, M. H., Z. 1923. — Mandorlato, Z. 1924. — Hrvatski Sjever i Jug, M. H., Z. 1930. — Majstor duša, roman, Z. 1931.

Literatura: Savremenik 1923., 526: B. Steiner, Međumurje. — Hrv. Prosvjeta 1931., 95: Buerov, Hrvatski Sjever i Jug. — 15 dana 1931., 5: Ante Velzek, Đuro Vilović, radnik i umjetnik. — 15 dana 1932., 5: Domaći roman koji će izazvati prepirke. — Hrvatska Prosvjeta 1932., 69: L. Perinić, Majstor duša. — 15 dana 1932., 329: J. Bogner, Đuro Vilović. — O.-E., 259.

KOLAR SLAVKO, rođen 1891. u Čazinu, svršio gimnaziju i gospodarsko-šumarski fakultet u Zagrebu, studirao neko vrijeme u Parizu. Ekonomski referent kod banske uprave u Zagrebu, zatim direktor poljoprivredne škole u Petrinji.

Izdanja: Nasmijane pripovijesti, Z. 1917. — Ili jesmo ili nismo, novele, M. H., Z. 1933.

Literatura: Obzor 5. I. 1934.: I. Hergešić, Ili jesmo ili nismo. — Književnik 1934., 79: Novak Simić, O novelama Slavka Kolara. — Hrv. Revija 1934., 163: Stj. Devčić, Ili jesmo ili nismo. — Dayre, 341.

KRLEŽA MIROSLAV, rođen 1893. u Zagrebu, svršio nižu gimnaziju u Zagrebu, kadetsku školu u Pečuhu, Ludoviceum u Budimpešti. 1913. dobrovoljac u srpskoj vojsci, 1915. u austrijskoj vojsci sudjelovao u ratu, živi kao publicist iza rata u Zagrebu, gdje izdaje „Plamen", zatim „Književnu republiku", a od 1934. „Danas" u Beogradu. Osim pripovjedačkog rada zamašno je njegovo dramsko stvaranje, zatim lirika; pisao je brojne kritike, eseje, polemike i dr.

Izdanja: Tri kavalira gospođice Melanije, M. H., Z. 1920. — Magyár királyi honvéd novela, Z. 1921. — Hrvatski bog Mars, novele, Z. 1922., definitivno izdanje u Sabranim djelima (Minerva), Z. 1933. — Vražji otok, Koprivnica 1924. — Povratak Filipa Latinovicza, roman, Z. 1932.

Literatura (osim djela navedenih u Kombolovoj Antologiji novije hrv. lirike): Hrvatska Prosvjeta 1931., 146: Lj. Maraković, Kolektivna izdanja. — Hrv. Revija 1932., 586: V. M. Bogdanov, Povratak Filipa Latinovicza. — Književnik 1933., 130. R. Celer, Ratne novele M. Krleže. — Dayre, 342. — O.-E. 128.

DONADINI ULDERIKO, rođen 1894. u Plaškom, svršio gimnaziju i filosofiju u Zagrebu, mobiliziran za vrijeme rata, izvlači se od vojne dužnosti fingirajući ludilo, zatim služi kao suplent u Zagrebu, Petrinji i Vinkovcima. Umro 1923. u zavodu za umobolne u Stenjevcu. Osim pripovjedačkog rada izdavao je svoj časopis „Kokot", pisao drame, kritike, fejtone i polemike.

Izdanja: Lude priče, Z. 1915. — Sablasti, roman, Z. 1916. — Vijavice, roman, Z. 1917. — Kroz šibe, roman, Z. 1921. — Bauk, roman 1922.

Literatura: Hrv. Prosvjeta 1915., 118: Vinko Jurković, Donadinijeve Lude priče. — Savremenik 1923.: A. B. Šimić, Donadini. — Hrv. Prosvjeta 1923., 441: M. Ujević, Opaske o U. Donadiniju. — I. Nevistić: Ulderiko Donadini, Z. 1925.

CESAREC AUGUST, rođen 1896. u Zagrebu, kao đak sudjelovao 1912. u atentatu na bana Cuvaja, mobiliziran u svjetskom ratu, iza rata živi kao pisac u Zagrebu.

Izdanja: Za novim putem, novele, Z. 1924. — Sudite me! roman, Z. 1925. — Careva kraljevina, roman, Koprivnica 1925. — Zlatni mladić, roman o svijetu na stramputici, Koprivnica 1928. — Bjegunci, roman, Z. 1934.

Literatura: Književnik 1931., 490: Milan Durman, A. Cesarec. — Književnik 1934., 167: Ivo Frelić, O licima iz Cesarčeva romana „Bjegunci". — Dayre, 342. — N. P. 30. 151.

NAMETAK ALIJA, rođen u Mostaru 1906., svršio gimnaziju u Mostaru, filosofiju u Zagrebu, profesor najprije u Sarajevu, a zatim u Podgorici.

Izdanja: Bajram žrtava, novele, M. H., Z. 1931.

Literatura: Dayre, 342.

SADRŽAJ

Strana

MODERNA HRVATSKA PRIPOVIJETKA 5

ANTUN GUSTAV MATOŠ: Kip domovine leta 188* 19
(„Iverje", 1899.)

ISO VELIKANOVIĆ: Deša Grom 21
(„Hrvatsko Kolo", M. H., XII. 1932.)

BRANIMIR WIESNER-LIVADIĆ: Isabeau 26
(„Novele", novi izbor, 1932.)

DINKO ŠIMUNOVIĆ: Kukavica 32
(„Mladi dani", 1919.)

IVANA BRLIĆ-MAŽURANIĆ: Šuma Striborova 45
(„Priče iz davnine", 1916.)

MILAN OGRIZOVIĆ: Bog 54
(„Tajna vrata", 1919.)

VLADIMIR NAZOR: Anđeo u zvoniku 64
(„Priče s ostrva, iz grada i sa planine", 1927.)

JOZA IVAKIĆ: Didak i baka 74
(„Selo i varoš", 1912.)

MILUTIN CIHLAR NEHAJEV: Onaj žutokosi 79
(„Hrvatsko Kolo", M. H., X. 1929.)

MILE BUDAK: Vuk Šeponja 97
(„Opanci dida Vidurine", 1933.)

ĐURO VILOVIĆ: Ftičica i Ježušek 107
(„Hrvatski Sjever i Jug", 1930.)

SLAVKO KOLAR: Šljiva 111
(„Ili jesmo — ili nismo", 1933.)

MIROSLAV KRLEŽA: Bitka kod Bistrice Lesne 136
(„Savremena hrvatska proza", 1.—2.)

ULDERIKO DONADINI: Đavao gospodina Petroviča 161
(„Lude priče", 1915.)

AUGUST CESAREC: Hobotnica 167
(„Hrvatsko Kolo", M. H., XII. 1932.)

ALIJA NAMETAK: Krik 186
(„Bajram žrtava", 1931.)

NAPOMENE 193

BIBLIOGRAFIJSKE BILJEŠKE 197

Štampanje ove knjige
dovršeno je
25. svibnja 1934.